

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Bc. Radek Toman

Europeizace nečlenských zemí EU: Případová studie Bosny a Hercegoviny

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Markéta Zapletalová, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 25. 4. 2018

.....

Podpis

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí diplomové práce Mgr. Markétě Zapletalové, PhD. za její odborné vedení, cenné rady a podněty.

Obsah

Úvod.....	5
1. Europeizace nečlenských zemí	14
1.1. Teorie europeizace	15
1.2. Europeizace nečlenských zemí.....	19
1.3. Systémové aspekty případu Bosny a Hercegoviny	28
1.4. Specifika europeizace západního Balkánu.....	34
2. Analýza vnitřních faktorů europeizace v Bosně a Hercegovině	37
2.1. <i>Polity</i> dimenze.....	38
2.1.1. Domácí náklady na přijetí pravidel EU	39
2.1.2. Historické dědictví	47
2.1.3. Etnické preference.....	55
2.1.4. Slabá státnost.....	60
2.2. <i>Policy</i> dimenze	68
2.2.1. Veto players.....	69
2.2.2. Administrativní kapacity	73
2.2.3. Mobilizace občanské společnosti	79
3. Analýza vnějších faktorů europeizace v Bosně a Hercegovině	83
3.1. Jasnost požadavků.....	84
3.2. Asymetrie vyjednávání.....	89
3.3. Velikost odměn a časová blízkost.....	93
3.4. Důvěryhodnost kondicionality	98
3.5. Vazby na Západ a alternativy k EU	102
Závěr.....	107
Abstrakt.....	116
Abstract	117
Literatura.....	118

Úvod

Bosna a Hercegovina prodělala od konce občanské války značný pokrok směrem k přistoupení do evropských struktur a otázka europeizace je tak v jejím případě stále aktuálnějším tématem politologických výzkumů. Stejně jako v případě ostatních států regionu západního Balkánu je však její pozice v rámci procesu europeizace specifická a v mnoha ohledech odlišná. Ačkoliv uplynulo již více než 20 let od podpisu Daytonské mírové dohody, jsou zde stále oblasti, ve kterých je europeizace na nedostačující úrovni a vzhledem k vývoji v uplynulých několika letech nelze předpokládat, že by došlo k markantnějšímu zlepšení.

Diplomová práce se zabývá europeizací nečlenských a kandidátských zemí s akcentem na oblast západního Balkánu, konkrétně pak na Bosnu a Hercegovinu. Předmětem práce je zkoumání procesu europeizace v Bosně a Hercegovině. Práce se z geografického hlediska zaměří primárně na oblast západního Balkánu, přičemž největší část práce se bude zabývat situací v samotné Bosně a Hercegovině. Okrajově pak jsou zmíněny i například vztahy s okolními státy a sousedy, především se Srbskem a Chorvatskem, kteří jsou Bosně a Hercegovině nejbližší nejen z geografického hlediska, ale i z hlediska národnostního složení obyvatel.

Časově diplomová práce akcentuje období od roku 2003 do roku 2018, s časovými přesahy do devadesátých let v souvislosti s občanskou válkou a jejími dozvuky či v návaznosti na první kontakt mezi Bosnou a Hercegovinou a EU. Stěžejní část práce se však zaměřuje na období po roce 2003, kdy získala Bosna a Hercegovina status potenciální kandidátské země a její vztahy s EU se stále více prohlubovaly. Dále pak autor diplomové práce zkoumá i nejaktuálnější vývoj procesu europeizace v uplynulých letech, především od roku 2015, kdy vstoupila v platnost Stabilizační a asociační dohoda. Bosna a Hercegovina také od tohoto roku měla začít reformovat několik stěžejních oblastí, které jim EU vytyčila. Diplomová práce akcentuje i podání přihlášky do EU z roku 2016 či předání dotazníku Evropské komisi z konce února roku 2018.

Cílem práce je na základě teoretického konceptu europeizace nečlenských zemí identifikovat a konceptualizovat vnitřní a vnější faktory procesu europeizace v Bosně a Hercegovině. Dalším cílem diplomové práce je analýza vybraných vnitřních faktorů a jejich dopadu či vlivu na jednotlivé dimenze (*polity* či *policy*). Kromě analýzy vnitřních faktorů se analýza věnuje i faktorům vnějším, podobně jako v případě vnitřních faktorů se autor práce

zaměřuje na jejich jednotlivé dimenze a dopad na proces europeizace. Za účelem analýzy vybraných vnitřních a vnějších faktorů europeizace v Bosně a Hercegovině stanovil autor diplomové práce následující výzkumné otázky:

Jaké vnitřní a vnější faktory ovlivňují proces europeizace v Bosně a Hercegovině?

Jakým způsobem a v jakých dimenzích se tyto vnitřní a vnější faktory projevují?

Z hlediska metodologie a vzhledem k charakteru práce se jedná o jedinečnou kvalitativní případovou studii s prvky deskripce a analýzy, kde je cílem hluboké porozumění případu europeizace v Bosně a Hercegovině a jeho důkladné prozkoumání. V této případové studii slouží teoretický koncept europeizace nečlenských a kandidátských zemí jako vodítko pro identifikování hlavních vnitřních a vnějších faktorů, přičemž cílem je vysvětlení specifik bosenského případu, nikoliv teoretická generalizace.

Struktura práce je rozdělena do tří hlavních kapitol, každá kapitola následně obsahuje několik podkapitol. Teoretická část je obsažena v první kapitole, jež se zaměřuje na konceptualizaci teorie europeizace, a především teorie europeizace nečlenských zemí a je rozdělena do čtyř podkapitol. První podkapitola se zabývá obecným konceptem europeizace a jeho vývojem od 80. let minulého století, přičemž jsou zde zmíněny teoretické koncepty od dnes již klasických autorů, jako jsou Claudio Radaelli, Tanja Börzel, Thomas Riise či Kevin Featherstone. Kromě charakteristiky jednotlivých přístupů (*top-down* a *bottom-up*) jsou v této kapitole rozlišeny i jednotlivé druhy europeizace – horizontální a vertikální.

Druhá podkapitola je z hlediska zaměření diplomové práce stěžejní a zabývá se teoretickým konceptem europeizace nečlenských a kandidátských zemí. Vychází primárně z teorie Ulricha Sedelmeiera a Franka Schimmelfenniga, kteří se touto problematikou zabývají nejhluběji. V rámci této podkapitoly je největší důraz kladen na mechanismus kondicionality EU, jenž je pro tento teoretický koncept nepostradatelný. Dále zde budou popsány dvě teoretické perspektivy vycházející ze Sedelmeierovy a Schimmelfennigovy teorie, a sice racionalistický a sociologický institucionalismus. Větší důraz je kladen na prvně zmiňovaný koncept, na základě kterého budou v další části identifikovány a konceptualizovány vnitřní a vnější faktory europeizace.

Třetí podkapitola se zabývá systémovými aspekty případu Bosny a Hercegoviny, primárním cílem této kapitoly je charakteristika a popis specifického politického a ústavního systému, dále například národnostní složení, rozdělení státu na dvě entity a tři konstitutivní

národy či určité specifikum v případě distriktu Brčko. Tato podkapitola by měla čtenáři posloužit jako rámcový přehled pro další část práce, ve které budou analyzovány jednotlivé vnitřní a vnější faktory.

Poslední podkapitola se zaměří na specifika europeizace regionu západního Balkánu. Podkapitola se bude zabývat jednotlivými specifiky europeizace v regionu západního Balkánu, jako například problematikou etnonacionalismu, korupce či klientelismu, dále heterogenitou jednotlivých zemí v regionu či vizeovou liberalizací, která měla pro státy západního Balkánu velký společenský i politický význam.

Druhá kapitola, která tvoří největší část diplomové práce, se zaměřuje na analýzu vybraných vnitřních faktorů, přičemž obsahuje dvě podkapitoly. První podkapitola analyzuje vnitřní faktory v *polity* dimenzi. Jedná se o faktor *domácích nákladů na přijetí pravidel EU*, kde se autor zaměří na problematiku chování Republiky Srpske a především jejího současného prezidenta Milorada Dodika. Chování a postoje Milorada Dodika jsou analyzovány v rámci tzv. bosenského standardu ve dvou dimenzích – ideologické a ve vztahu Dodika vůči institucím EU.

Druhá část první podkapitoly analyzuje faktor *historického dědictví*, z pohledu případu Bosny a Hercegoviny se jedná spíše o válečné dědictví, které logicky vyplynulo jako důsledek občanské války z devadesátých let. Faktor *historického dědictví* je zkoumán ve dvou dimenzích. První zkoumanou dimenzí je ekonomická dimenze v podobě privatizace státních podniků, která je i přes počáteční předpoklady stále nedořešeným palčivým problémem bosenské ekonomiky a brzdí tak europeizační proces. Druhou analyzovanou oblastí je problematika uprchlíků a jejich repatriace, vyřešení této problematiky bylo západními správci včetně EU stanoveno jako jedna z hlavních podmínek k dalšímu jednání o přistoupení do EU.

Dalším analyzovaným faktorem je faktor *etnických preferencí*, který je jednou z největších překážek europeizačního procesu v Bosně a Hercegovině vůbec. U tohoto faktoru autor popisuje jednotlivé případy diskriminace, a to ve třech rovinách – etnické, příslušnosti k národu a v rovině entitní.

Posledním faktorem v *polity* dimenzi je faktor *slabé státnosti*. Faktor *slabé státnosti* se v bosenském případě projevuje především v osobě Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu (OHR), který plní de facto roli protektora, což vede ke zpomalení procesu europeizace. Autor v této části analyzuje vývoj OHR ve dvou dimenzích – vnitropolitické

a mezinárodní. Vnitropolitická dimenze se zaměří na počáteční trend využívání „Bonn powers“, vliv nacionalismu na pozici OHR či na efektivitu úřadu. Mezinárodní dimenze akcentuje změnu trendu od „Bonn powers“ k „Brussels powers“, dualitu OHR a EUSR či roli EU při provádění reform.

Druhá podkapitola druhé kapitoly analyzuje faktory v *policy* dimenzi, analyzovány jsou postupně následující tři faktory. Prvním zkoumaným faktorem je *veto players*, v jehož rámci se autor zaměřuje na počet veto players, problematiku tzv. menšinového veta či na ústavně-právní problémy s ním spojené.

Dalším faktorem, který je analyzován, je faktor *administrativní kapacity*. Tento faktor je analyzován ve třech dimenzích. První dimenzí je vliv EU na administrativní postupy, v bosenském případě se jedná o reformu státní správy. Druhou dimenzí, jež je analyzována, je dimenze lidských zdrojů a s ní spojené problémy nedostatku mladých úředníků či špatné politiky přijímání nových zaměstnanců. Poslední zkoumanou dimenzí je dimenze korupce a klientelismu a role domácích politických elit při protikorupčním boji.

Posledním faktorem, který ovlivňuje proces europeizace, je faktor *mobilizace občanské společnosti*. Zde se autor zaměřuje na dvě hlavní dimenze. První dimenzí je dopad EU na fungování nevládních neziskových organizací. Tato část práce řeší problematiku financování neziskových organizací či organizační úroveň a strukturu neziskových organizací. Ve druhé dimenzi se autor zaměřuje na sílu, respektive slabost občanské společnosti v Bosně a Hercegovině. Třetí kapitola analyzuje vnější faktory procesu europeizace v Bosně a Hercegovině a skládá se z pěti podkapitol.

Prvním analyzovaným faktorem je *jasnost požadavků*. Tento faktor je zkoumán ve třech dimenzích. V politické dimenzi je stěžejním požadavkem Stabilizační a asociační dohoda nebo sčítání lidu. Druhou dimenzí je socio-ekonomická dimenze, kde se práce věnuje dvěma stěžejním dokumentům – *Sporazum za rast i zapošljavanje* a *Reform Agenda for Bosnia and Herzegovina 2015-2018*. Poslední dimenze se zabývá požadavky v oblasti soudnictví, zde je stěžejní celková reforma soudního systému v rámci *Justice Sector Reform Strategy 2014-2018*.

Ve druhé podkapitole se autor zaměří na *asymetrii vyjednávání* mezi EU a Bosnou a Hercegovinou. Podkapitola se zaměřuje na dvě hlavní dimenze – finanční závislosti na EU a dimenzi politickou. V rámci finanční závislosti na EU je v podkapitole zkoumán trend ve

vyjednávání, který se v posledních několika letech změnil a asymetrie vyjednávání je vysoce ve prospěch EU. V politické dimenzi jsou rozebrány postoje jednotlivých členských zemí EU vůči potenciálnímu vstupu Bosny a Hercegoviny do EU nebo role Srbska při potenciálním vstupu Bosny a Hercegoviny do EU.

Třetí podkapitolu tvoří analýza faktoru *velikosti odměn a časové blízkosti*. Autor zde zkoumá tři dimenze. První dimenzí je dimenze postupu při přístupových (respektive předvstupních) jednáních, kde autor popisuje dosavadní postup Bosny a Hercegoviny při její cestě do EU. Další dimenzí jsou meziprodukty, například vízová liberalizace či asymetrická obchodní liberalizace. Poslední dimenzí je časová blízkost, zde se práce věnuje časovým scénářům možného přistoupení Bosny a Hercegoviny do EU nebo vztahům zemí předsedajících EU vůči regionu západního Balkánu, jež mohou ovlivnit datum přistoupení jednotlivých zemí v regionu včetně Bosny a Hercegoviny. Předposledním zkoumaným vnějším faktorem je *důvěryhodnost kondicionality*. V tomto případě se autor zaměřuje na dvě dimenze, respektive trendy. Prvním trendem je trend vyplácení odměn i přes neplnění podmínek a požadavků. Druhým, zcela opačným, trendem je uplatňování sankcí při neplnění podmínek a požadavků. U obou trendů práce reflektuje konkrétní příklady, kdy došlo k vyplácení odměn přes neplnění podmínek, respektive kdy došlo k uvalení sankcí za neplnění podmínek.

Poslední podkapitolu tvoří *vazby na Západ a alternativy k EU*. Z pohledu *vazeb na Západ* se podkapitola zaměřuje na tři dimenze vazeb. První vazbou je ekonomicko-sociální vazba v podobě OSN. Druhou, ekonomicko-informační vazbou je Mezinárodní měnový fond. Ekonomicko-informační vazbou je v bosenském případě organizace CEFTA 2006. Z hlediska *alternativ k EU* jsou zkoumány dvě dimenze. První, mezinárodní dimenze zkoumá, zda vůbec nějaká relevantní alternativa k EU z pohledu Bosny a Hercegoviny existuje a také postoj čelních politických představitelů Bosny a Hercegoviny a EU k alternativám. Vnitropolitická dimenze je zaměřena na případné scénáře rokování s EU v případě odtržení Republiky Srpske od zbytku území Bosny a Hercegoviny. Ačkoliv téma vztahů regionu západního Balkánu s Evropskou unií v posledních několika letech rezonuje v politologických výzkumech a dostává značný prostor i ve výzkumech evropských studií, kupříkladu ve srovnání s výzkumy europeizace států východního rozšíření před rokem 2004 je oblast západního Balkánu stále opomíjena. V případě europeizace Bosny a Hercegoviny je patrná absence kvalitní jedinečné případové studie, která by komplexně popsala a analyzovala europeizační proces v Bosně a Hercegovině. Výzkum europeizace v Bosně a Hercegovině je tak omezen

pouze na studie dílčích faktorů. Dalším problematickým aspektem je absence novějších relevantních studií či článků na dané téma. Velké množství relevantních primárních zdrojů je staršího data vydání a nereflexuje tak nejaktuálnější vývoj po roce 2015, kdy vstoupila v platnost Stabilizační a asociační dohoda a vztahy mezi Bosnou a Hercegovinou se začaly dynamicky rozvíjet. V případě této diplomové práce proto bylo nezbytné, aby byly využity sekundární zdroje, jež zahrnovaly nejaktuálnější vývoj.

Na druhou stranu je nutné říci, že i přes absenci komplexní studie europeizace v Bosně a Hercegovině bylo možné po identifikaci jednotlivých vnitřních a vnějších faktorů nalézt k analýze jednotlivých faktorů poměrně značné množství informačních zdrojů, většinou v podobě odborných článků, novinových článků či oficiálních dokumentů evropských či bosenských státních institucí. V tomto případě je nutné zmínit důležitý aspekt. Podobně jako v jiných evropských zemích je i v Bosně a Hercegovině v posledních letech patrný trend oligarchizace mediálního prostoru. V bosenském případě to vede k tomu, že politické elity napříč celým politickým spektrem vlastní jednotlivé deníky, a to jak ve Federaci Bosny a Hercegoviny, tak i v Republice Srpske. Často tak dochází k vydávání nepravdivých a zavádějících informací a zpráv s cílem zdiskreditovat jednu či druhou entitu či národ, z tohoto důvodu autor práce použil pouze zdroje, které jsou nezávislé a nejsou podporovány žádnou politickou stranou či čelním politickým představitelem.

Kromě novin či webových stránek je tento problém s nestranností patrný i u některých think-tanků, jež se zabývají situací v poválečné Bosně a Hercegovině. To je i případ think-tanku *Crisis Group*, který v některých případech straní Bosňákům a leckdy až nekriticky hodnotí politiku a rozhodnutí představitelů Republiky Srpske, proto byl tento zdroj použit pouze minimálně a vždy byl komparován i s jinými informačními zdroji. Částečným úskalím při práci s určitými informačními zdroji byla jazyková bariéra, nejednalo se však o bosensky psané texty. V případě bosensky psaných textů využil autor práce elementární znalosti bosenského jazyka, problematické byly z jazykového hlediska některé zdroje pocházející z Republiky Srpske. V mnoha případech jsou texty publikované cyrilicí, z tohoto důvodu proto bylo nutné najít alternativní zdroje.

Z hlediska použité odborné literatury bylo čerpáno z několika monografií, odborných článků, sborníků či dokumentů unijních a bosenských institucí. Většina literatury je dostupná v anglickém jazyce, k dispozici jsou však i některé zdroje v českém jazyce, jako i novinové články v bosenském jazyce.

V první kapitole, jež zkoumá teoretické koncepty europeizace, autor čerpal především z monografií od autorů, kteří se zabývají teorií europeizace. Jednalo se například o sborník předních teoretiků Claudia Radaelliho a Kevina Featherstona s názvem *The Politics of Europeanization*, přičemž tento zdroj se zabývá obecně teorií europeizace. Dalšími význačnými autory, jejichž publikace byla využita v rámci první kapitoly, jsou Maria Cowles, James Caporaso a Thomas Riise, z jejichž publikace *Europeanization and Domestic Change: Introduction* byly získány informace o vertikální europeizaci nebo o třístupňovém konceptu vertikální europeizace. Tematiku europeizace nečlenských a kandidátských zemí nejlépe pokryly publikace od Franka Schimmelfenniga a Ulricha Sedelmeiera, například *Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe*. Pro doplnění teoretického konceptu europeizace nečlenských a kandidátských zemí byla použita monografie od Paula Kubiceka *The European Union and Democratization*, kde Kubicek popisuje faktor *alternativ k EU*. Důležitým zdroje byla relativně nová kniha z roku 2013 od Aroldy Elbasani s názvem *European Integration and Transformation in Western Balkan*, z níž byly doplněny například faktory *historického dědictví* a *slabé státnosti*, které ve svém teoretickém konceptu Schimmelfennig a Sedelmeier explicitně nezmiňují, avšak na bosenskou případovou studii jsou dle autora práce aplikovatelné.

Z dalších monografií bylo pro potřeby druhé a třetí kapitoly čerpáno například od dvojice autorů Nikolaose Papakostase a Nikolaose Papamitrose *An Agenda for the Western Balkans: From Elite Politics to Social Sustainability* či od Adama Fagana, jenž v roce 2012 publikoval knihu *Europe's Balkan Dilemma: Paths to Civil Society or State-Building?*. Obě tyto publikace zmíněných autorů se zabývají problematikou europeizace v Bosně a Hercegovině nikoliv pouze v obecně rovině, ale řeší konkrétní problémy, například při řešení problematiky OHR či problematiku financování neziskových organizací. Z česky psaných zdrojů je třeba zmínit sborník *Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje*, kde autor Ondřej Žíla v kapitole o Bosně a Hercegovině poměrně detailně vystihl vývoj v zemi od rozpadu Jugoslávie až do roku 2015 a z hlediska použité literatury se tak řadí k těm nejaktuálnějším. Kapitola věnovaná Bosně a Hercegovině se zabývá problematikou repatriace uprchlíků, ale reflektuje i otázky evropské integrace či pozice OHR, a právě tyto části byly využity v diplomové práci. Druhou česky psanou publikací je *Politika rozšiřování a země západního Balkánu* od Heleny Bauerové z roku 2014, která má snahu pokrýt tematiku procesu europeizace v Bosně a Hercegovině co

nejkomplexněji, avšak dle názoru autora diplomové práce je kapitola o Bosně a Hercegovině pojata až příliš obecně. Autorka kapitoly sice pojmenovává problémy, které brzdí Bosnu a Hercegovinu v procesu europeizace, nicméně nejde příliš do hloubky a některé problémy jsou formulovány spíše vágně, proto autor práce čerpal pouze z některých částí její kapitoly.

Při psaní diplomové práce se autor zaměřil také na odborné články z renomovaných periodik, například článek od odborníka na region západního Balkánu Bedrudina Brljavace. Pro účely práce bylo čerpáno z článku *Europeanisation Process of Bosnia and Herzegovina: Responsibility of the European Union?*, který vyšel v rámci odborného časopisu *Balkanologie* nebo jeho dalšího článku *Assesing the European Criteria in Bosnia and Herzegovina: A Litmus Test for The European Union* z periodika *Journal of Comparative Politics*. Při analýze specifík europeizace západního Balkánu využil autor práce článek od Othona Anastasakise, ten publikoval svůj článek *Europeanization of the Balkans* v *Brown Journal of World Affairs*.

Jelikož se situace v regionu západního Balkánu, a v Bosně a Hercegovině obzvláště, neustále mění, bylo vzhledem k těmto okolnostem i relativní aktuálnosti tématu využít i novinové články, které pokryly nejaktuálnější dění. Z webových stránek mezinárodních deníků byly dílčí informace doplněny například z *The Economist*, *BBC*, *Politico* nebo agentury *Reuters*. Využity byly i servery, které se specializují na EU, jako například *Euobserver.com* nebo *Euinside.eu*. Z webových stránek a serverů, které se zaměřují na oblast západního Balkánu, případně na Bosnu a Hercegovinu a mají mezinárodní přesah, byly použity články pocházející z balkánské odnože *Al Jazeera*, dále se jednalo například o *European Western Balkans*, který pokrývá celý region komplexním způsobem a kromě informačních článků publikuje taktéž analýzy jednotlivých problémů daných států v regionu. Dalším online deníkem, který se specializuje na oblast Balkánského poloostrova, je *Balkan Insight*, jenž podobně jako předešlý informační zdroj publikuje analýzy či komentáře k jednotlivým problémům, stejné zaměření pak má i další webová stránka *New Eastern Europe*.

Z bosensky psaných periodik bylo čerpáno například z *Istinjomjer*, což je iniciativa podporovaná z bosenského Národního fondu demokracie a snahou této iniciativy je pomocí online zpravodajství a analýz přispět ke zlepšení politické kultury a dialogu v zemi, dále to byl například web *Klix.ba*, jenž na bosenském mediálním trhu působí jako jeden z mála na profesionální úrovni se snahou dodržovat tradiční žurnalistické metody a postupy. Dalšími

bosensky psanými zdroji byla periodika *Pulse.ba* nebo *Sarajevo Times*. Důležitými informačními zdroji byly například výroční zprávy Evropské komise, Mezinárodního měnového fondu, OSN, či rozhodnutí Rady EU, důležitým zdrojem pak byly zprávy Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu (OHR).

Využity byly i informační portály jednotlivých institucí EU či Rady Evropy (rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku), jako i oficiální dokumenty bosenských institucí či oficiální dokumenty o reformách, které vzešly ze strany EU. Čerpána byla i data z některých světových institucí, jako například data o nezaměstnanosti Světové banky či data o korupci, která vydává Transparency International. Dále autor práce použil při analýze právního systému Bosny a Hercegoviny i jednotlivé Ústavy, konkrétněji jejich určité části, a to jak celostátní ústavu, tak i na úrovni jednotlivých entit.

1. Europeizace nečlenských zemí

První kapitola představí teoretické koncepty europeizace od několika významných autorů. První podkapitola se soustředí na teorii europeizace a jsou v ní prezentovány teoretické koncepty europeizace od Claudia Radaelliho či Kevina Featherstonea nebo vertikální a horizontální europeizace. Druhá podkapitola se zaměřuje na europeizaci nečlenských a kandidátských zemí, stěžejní je v této kapitole především teoretická perspektiva racionalistického institucionalismu od Franka Schimmelfenniga a Ulricha Sedelmeiera, jež je doplněna dílčími faktory od Aroldy Elbasani. Třetí podkapitola popisuje systémové aspekty případu Bosny a Hercegoviny, je v ní obsaženo politické rozdělení země či národnostní složení Bosny a Hercegoviny. Poslední podkapitola se zabývá specifiky europeizace v regionu západního Balkánu, především problematikou etnonacionalismu či heterogenity v regionu.

1.1. Teorie europeizace

Teorie europeizace se ve studiu politických věd začala objevovat v 80. letech minulého století, a vůbec poprvé se tímto jevem zabýval Peter Gourevitch v roce 1978, kdy se snažil vysvětlit, jak mezinárodní instituce mohou ovlivnit domácí politiky (Bache, Jordan 2006: 19). V následujících letech se teorie europeizace neustále rozvíjela. Dynamika souvisela především s celkovým rozvojem evropských struktur, jednalo se například o oblasti vnitřního trhu, hospodářské a měnové unie nebo Evropského soudního dvora. Rozvoj evropských struktur logicky vedl k nárůstu studií, které měly objasnit vliv Evropské unie (EU) nejen na členské státy, ale i na země, které nebyly členy či měly kandidátský status (Bulmer 2008: 9).

Největším problémem teorie europeizace je fakt, že neexistuje jednotná definice. Proto lze tvrdit, že europeizace má několik tváří a její konceptualizace se jeví přinejmenším jako problematická (Fiala 2009: 15). V oblasti mezinárodních vztahů a evropských studií se však užším smyslem europeizace stala souvislost s Evropskou unií, zejména pak dopady integračních procesů na domácí aktéry a politiky, konkrétně se pak jedná o tři zásadní body. Jsou jimi vnitřní změny, mechanismy vnitřních změn a výslednou podobu vnitřních změn (Börzel 2003: 12–13). Tematika europeizace však nabízí mnohem širší spektrum témat, jak lze identifikovat například ve výzkumu Kevina Featherstonea. Ten rozdělil europeizaci do čtyř následujících kategorií. První kategorií je vnímání europeizace jako historického fenoménu, kdy docházelo k vývozu sociálních norem a kultury během období koloniálních říší mimo evropský kontinent. Další kategorií je transnacionální kulturní difúze, v rámci které by mělo docházet k distribuci kulturních norem a identity v rámci evropských států. Třetí kategorií je institucionální adaptace, jež vysvětluje změny na domácí úrovni, které vznikly díky tlaku plynoucímu z vlivu EU, přičemž není rozlišeno, zda tlak plynul přímo ze členství v Evropské unii či nikoliv. Čtvrtou kategorií je adaptace politik, přičemž adaptace souvisí primárně s implementací jednotlivých nařízení Evropské unie (Featherstone 2003: 6–10).

Nejvíce používanou definicí europeizace se však stala definice od Claudia Radaelliho. Jeho teorie tvrdí, že europeizace je tvořena procesy konstrukce, rozptylování a institucionalizace formálních a neformálních pravidel, procedur, politických paradigmat a sdíleného přesvědčení a norem, které se nejprve definují a konsolidují v politických procesech na úrovni Evropské unie a poté dochází k jejich implementaci do logicky domácího diskurzu, politických struktur a veřejných politik (Radaelli 2004: 3). Radaelliho definice je nejčastěji citována především z důvodu akcentace neformálních aspektů tvorby politik, které

zahrnují i proměny politické kultury, na druhou stranu jeho pojetí europeizace představuje i problém v určení přístupu k europeizaci. Radaelli preferuje tzv. *top – down* přístup, který by za normálních okolností předpokládal, že reakcí na změny na unijní úrovni bude pouze převzetí evropských mechanismů a vzorců politického chování. Avšak Radaelli poukazuje na nutnost přijetí i tzv. *bottom – up* perspektivy, jež vychází z pozorování domácích aktérů a sleduje, jak jejich politické aktivity ovlivňují evropskou integraci (Tamtéž: 4–6).

Právě výše zíněné přístupy (*top – down* a *bottom – up*) dominují v rámci výzkumu teorie europeizace, hlavním klasifikačním kritériem je identifikace závislé a nezávislé proměnné. Princip *top – down* spočívá v prosazování priorit shora, tedy směrem od Evropské unie k národním státům, závislou proměnnou v tomto přístupu představuje fungování domácí politiky a nezávislou proměnnou zde zastupuje evropská integrace. Naopak *bottom – up* přístup spočívá v prosazování zezdola, kde by výsledkem mělo být vytvoření evropských institucionálních struktur a pravidel. Zde je jako závislá proměnná evropská integrace, nezávislou proměnnou je v tomto přístupu iniciativa vycházející z roviny domácí politiky (Havlík, Pšeja 2007: 10). Z dosavadních výzkumů vyplývá, že v dřívějších letech dominoval v odborné literatuře, která se zabývala europeizací, přístup *bottom – up*, přičemž v tomto období (80. a 90. léta) se razila dvě hlavní integrační paradigmaty – intergovernmentalismu a supranacionalismu. Tato paradigmaty mají při zkoumání teorie integrace jedno společné východisko. Tímto východiskem je fakt, že se snaží nalézt příčiny proč budovat nadnárodní struktury evropských institucí, včetně zapojení některých dalších aktérů, jako jsou politické strany, zájmové skupiny, nevládní organizace a mnoho dalších (Bulmer, Lequesne 2005: 4–6). V průběhu 90. let minulého století však došlo ke změně, kdy výše zmíněná paradigmaty nahradilo nové paradigma víceúrovňového vládnutí (*multilevel governance*), do popředí se tak dostal *top – down* přístup a zkoumal se primárně vliv evropských systémů na vládnutí členských států, nikoliv integrační proces jako celek (Bache 2005: 5).

Pro zjištění, zda je změna způsobená vlivem Evropské unie a lze ji tak považovat za produkt europeizace, je nutné definovat směry působení europeizace. V současných výzkumech a studiích jsou pak uváděny dva směry – vertikální a horizontální. Do vertikální podoby europeizace lze zařadit zmiňované principy *top – down* a *bottom – up*, na druhou stranu pak existuje i horizontální podoba europeizace. Vertikální europeizace vychází z předpokladu, že nezbytnou podmínkou europeizace je určitý nesoulad (*misfit*) mezi nastavením na evropské úrovni a dosavadní praxí daného národního státu (Héritier 2001: 9). Héritier došla ve svém výzkumu k závěru, že k europeizaci dochází tam, kde je relativně malý

nesoulad mezi domácím modelem a modelem přijatým na evropské úrovni, kdežto tam, kde by došlo k zásadní změně politické praxe, europeizace neproběhne, jelikož by byly transakční náklady pro národní instituce příliš vysoké.

K podobným závěrům došli i další autoři, například Tanja Börzel a Thomas Riise, kteří rozvinuli tuto hypotézu z perspektivy *top – down* přístupu. Börzelová s Riisem pracují s předpokladem, že nesoulad domácího politického prostředí s evropskou politikou je nutnou, nikoliv však dostačující podmínkou europeizace a dochází k závěru, že čím menší kompatibilita domácího prostředí v nejširším slova smyslu s evropskými požadavky, tím větší adaptační tlak je vyvinut. Dalším zjištěním je fakt, že na všechny členské země je vyvíjen velký adaptační tlak, jelikož je zde malá pravděpodobnost, že by všechny státy uspěly se svými prioritami během utváření evropských pravidel (Börzel, Riise: 2003: 60–63).

Jiný přístup přináší do výzkumu vertikální europeizace trojice autorů Thomas Riise, Maria Cowles a James Caporaso. Jejich třístupňový koncept je však vnímán jako přinejmenším sporný. V prvním kroku by mělo dojít ke změně pravidel, procedur či praktik na unijní rovině, otázkou však zůstává, zda adaptace těchto pravidel vyvolá změnu v politické kultuře daného státu.

Druhý krok představuje míru kompatibility mezi europeizačním procesem a národním uspořádáním institucí, pravidel a praktik. Intenzitu adaptačních tlaků, které jsou vyvíjeny na domácí instituce, určuje fakt, do jaké míry spolu tyto dvě roviny souzní či nikoliv. Čím větší je nesoulad, tím větší je tlak nových prvků na prvky původní. Poslední krok se zabývá sférami, kde je adaptační tlak vysoký, nicméně pro určení míry domácí změny je určující přítomnost či absence tří mediačních faktorů: 1) existence četných možností veta, 2) formální zprostředkující instituce napomáhající prosazení strukturální změny a 3) vliv politické a organizační kultury. Lze tedy konstatovat, že europeizace, míra nesouladu a zprostředkující faktory definují konceptuální rámec, který pomáhá vysvětlit domácí změnu struktur (Riise, Cowles, Caporaso 2001: 6–12).

Kromě vertikální europeizace je v rámci výzkumů definována i europeizace horizontální, která je aplikována napříč členskými zeměmi, případně regiony či městy. Základním předpokladem je v případě horizontální europeizace fakt, že adaptační tlak nebude mít charakter donucování a v rámci horizontální europeizace tak bude možné sdílet praxi, vzájemné učení a export hodnot EU na bázi dobrovolnosti, přičemž tyto faktory lze obecně definovat jako tzv. *crossloading* (George, Parker 2015: 45–48). Obecně tak lze konstatovat,

že se jedná o nepřímé vlivy, kdy EU vytváří při procesu *crossloadingu* prostor pro výměnu, která probíhá bez přímého vlivu unijních institucí a nezávisle na EU. Z toho vyplývá, že nepřímé efekty jsou důsledkem narůstající výměny informací a učení mezi státy a jejich vzájemné soutěživosti (Hang 2011: 137, 144).

1.2. Europeizace nečlenských zemí

Výzkum europeizace zahrnuje i její externí dimenzi, v literatuře bývá některými autory zmiňováno, že se jedná o oblast opomíjenou, nicméně s tímto závěrem autor nelze zcela souhlasit. Prvním důvodem je, že samotná výzkumná agenda europeizace je pořád relativně mladá, termín europeizace se začal ve výzkumech a studiích objevovat až v půlce 90. let. Tudíž existuje mnoho studií a výzkumů externí dimenze europeizace, které však nepoužily termín europeizace jako označení pro společnou oblast výzkumu či pro koherentní rámec analýzy. Nejde však pouze o terminologii, ale i o aplikaci konceptu.

Druhým důvodem je fakt, že ačkoliv byly změny ve vnímání nečlenských států dlouhodobým fenoménem evropské integrace, tyto změny byly primárně reakcí na různé negativní externality evropské integrace (Sedelmeier 2011: 5). Samotný vývoj v EU vedl ke vzrůstajícímu vlivu v mezinárodních vztazích, bylo tedy jen otázkou času, kdy začne Evropská unie uplatňovat svůj vliv i mimo své členské státy. Jednalo se o šíření demokratických principů nebo o spolupráci v různých politických oblastech (například environmentální politika a oblast životního prostředí), nejčastějším mechanismem byl v případě nečlenských států podpis bilaterálních smluv s Evropskou unií (Lavenex, Schimmelfennig 2009: 791).

Kvalitativní změna v otázce dopadu EU na nečlenské země nastala v devadesátých letech. V rámci výzkumu se objevily dvě skupiny států, jejichž změny byly přímo ovlivněny Evropskou unií. První skupinou států bylo Evropské sdružení volného obchodu (EFTA). Členové EFTA vstoupili v roce 1992 do Evropského hospodářského prostoru (EEA), což znamenalo osvojení unijních pravidel a regulací (*acquis communautaire*), jedinou výjimkou byla zemědělská politika. Právě vstup do EEA umožnil státům EFTA přístup na vnitřní trh EU, přičemž vlády jednotlivých členů EFTA vnímaly vstup do EEA jako první krok k budoucímu plnému členství v EU (Blanchet, Piiponen, Westman – Clément 1994: 5–6).

Druhou skupinou států byly státy střední a východní Evropy, které vyslovily svůj zájem stát se členy evropských struktur po pádu komunistických režimů v roce 1989. Ve srovnání s ostatními rozšířeními lze v případě států bývalého východního bloku identifikovat jednu zásadní novinku či změnu. Každý stát tohoto regionu byl totiž v různé fázi tranzice k tržní ekonomice a liberální demokracii, což v praxi znamenalo, že ještě nebyly připravené uplatňovat *acquis communautaire*. Na druhou stranu Sedelmeier poukazuje na fakt, že v případě přistoupení Řecka v roce 1981 byly vzneseny podobné pochybnosti ohledně

implementace evropských pravidel a regulací. Evropská unie se tak v nebývalém rozsahu pustila do pravidelného monitoringu a hodnocení adaptačních snah post-komunistických států. Kromě standardního požadavku na nové kandidátské země (implementace *acquis communautaire*) použila i pobídku, jež souvisela s atraktivitou budoucího členství v evropských strukturách s cílem prosazovat své politické vize prostřednictvím politiky rozšiřování. Zaměřila se také na širokou škálu ekonomických a politických kritérií, která zahrnují řadu pravidel (rozvoj demokracie, práva menšin), pro něž nemají unijní instituce právní moc vůči členským státům (Sedelmeier 2011: 6–7).

Právě tzv. východní rozšíření v roce 2004, respektive v roce 2007 lze označit za největší milník pro rozvoj externího vládnutí EU. Princip kondicionality EU se v kontextu východního rozšíření stal nástrojem, pomocí něhož se EU snaží přimět danou zemi k reformám a procesu europeizace. Princip kondicionality se tak logicky uplatňuje při europeizaci v nečlenských a kandidátských zemích. Na studium europeizace nečlenských a kandidátských zemí se nejvíce zaměřují politologové Frank Schimmelfennig a Ulrich Sedelmeier. Schimmelfennig zastává názor, že europeizace v nečlenských zemích je úspěšná pouze v případě použití mechanismu kondicionality a externalizací pravidel (Schimmelfennig 2010: 320–321). Právě kondicionalita spolu se socializací spadá do tzv. přímých vlivů, kde je hlavním iniciátorem EU, kdežto u vlivů nepřímých (externalizace, imitace) pochází iniciativa z dané nečlenské či kandidátské země. Europeizace nečlenských a kandidátských zemí klade důraz na mediaci vnitřních faktorů, na které měla přímý vliv EU. K tomu využívá dvě teoretické perspektivy – racionalistického institucionalismu a sociologického institucionalismu.

Racionalistický institucionalismus je primárně založen na faktu, že Evropská unie využívá principu kondicionality k ovlivňování nečlenských a kandidátských zemí, na domácí úrovni se pak zaměřuje na rozdílné posilování lokální politických aktérů. Kondicionalita EU, velmi obecně řečeno, funguje na principu odměn (např. finanční odměna či příslib členství), což by mělo vést k tomu, že nečlenská či kandidátská země splní podmínky, které jí EU určí (institucionální změny či úpravy jednotlivých politik). A právě kondicionalita je základním prvkem politiky EU vůči nečlenským zemím (Schimmelfennig et al. 2003: 496–497).

Použití kondicionality EU však nutně nemusí vysvětlit způsob, jakým budou unijní pravidla transponována do nečlenských zemí. Je třeba také zmínit, že nemusí nutně existovat příčinná souvislost mezi kondicionalitou a úspěšným přenosem pravidel, a je proto nutné

rozlišovat mezi použitím kondicionality jako politické strategie a jejího kauzálního dopadu na domácí politiku. Dominantní logikou, na níž spočívá kondicionalita, je strategie vyjednávání, jenž je založené na tzv. posilování odměnami, kdy EU poskytuje externí pobídky (*external incentives*) pro dané státy, díky čemuž by tyto státy měly splnit podmínky, které jim byly uloženy (Schimmelfennig, Sedelmeier 2004: 670–671).

V pojetí teoretické perspektivy racionalistického institucionalismu lze identifikovat dvě skupiny faktorů, které mají vliv na europeizaci v cílových zemích, a sice mezinárodní (vnější) faktory a faktory domácí. Při zkoumání vnějších faktorů začneme u faktoru *jasnosti požadavků*. Jasností požadavků je v tomto případě myšleno, zda nečlenské státy přesně vědí, jaké podmínky musí splnit, aby dosáhly na odměnu. Jasnost požadavků tak působí jako faktor, který má velký vliv na to, zda bude kondicionalita úspěšná či nikoliv. Úskalím tohoto faktoru je například nejistota ohledně implementace některých *acquis*, dalším problémem může být absence nejednotného modelu EU v některých politických oblastech. Z pohledu východního rozšíření byla zásadním rozdílem oproti jiným rozšířením nemožnost vyjednání *opt-outs* v rámci sociální charty, Schengenského prostoru či monetární unie (Grabbe 2003: 307). Nejistota plyne také z jednání na úrovni Komise a členských států. V některých případech dochází k interním sporům ohledně uplatňování kondicionality a nebylo možné dosáhnout konsenzu ohledně nejhodnějšího modelu pro nečlenské státy. Tato nejistota se naplno projevila v regionální politice, kde se zpočátku prosazoval model regionální politiky, který byl založený na demokratické regionální samosprávě. Tento model trval však pouze do doby, než se Komise rozhodla pro centralizovaný model, který měl oslabit vliv EU (Hughes et al. 2004: 97).

Druhým klíčovým faktorem je *důvěryhodnost kondicionality*. Důvěryhodnost kondicionality má ve své podstatě dva hlavní aspekty. Prvním z nich je jistota, že dané státy obdrží slibované odměny. Na druhou stranu musí věřit, že slíbené odměny získají pouze tehdy, pokud splní veškeré podmínky, které jim EU určila - důvěryhodnost tedy závisí na důsledném uplatňování kondicionality ze strany EU na základě zásluh (Kubicek 2003: 17).

Důvěryhodnost může být ohrožena, pokud je uvnitř struktur EU znatelný určitý politický konflikt ohledně kondicionality. Tento politický konflikt nastává v případě, že kandidátské země začnou mít pochybnosti o tom, zda EU splní slibované odměny. Důvěryhodnost také trpí, mají-li kandidáti podezření, že politické protekce, postranní úmysly, nebo vedlejší platby vedly EU k odměňování kandidátů, kteří nesplňují všechny požadavky.

V případě východního rozšíření byla navíc důvěryhodnost devalvována pevně stanoveným datem přistoupení států, tudíž dané státy nemusely mít obavu z toho, že by je EU vyloučila z přístupových jednání, což vedlo k pozdní implementaci pravidel EU (Dimitrova, Steunenberg 2007: 11–12).

Dalším faktorem, který má vliv na proces europeizace, je *asymetrie vyjednávání*. Vzájemná závislost je vysoce asymetrická ve prospěch EU, z čehož pramení i vynikající vyjednávací síla. Vynikající vyjednávací pozice je zároveň předpokladem schopnosti EU odmítnout vyplácení odměn, pokud nebyly splněny stanovené podmínky (Schimmelfennig, Sedelmeier 2005: 14). Míra asymetrie je nejvíce patrná v hospodářské oblasti, kde mají kandidátské země pouze minimální podíl na ekonomické bilanci EU. Oproti tomu například státy střední a východní Evropy a regionu západního Balkánu jsou na trhu EU vysoce závislé a z přistoupení tak profitují mnohem více než členské země (Moravcsik, Vachudova 2003: 46–52).

Vyjednávací síla EU souvisí i s dalším faktorem, kterým je *velikost odměn a časová blízkost*. Základním předpokladem je, že příslib členství v EU by měl být tou největší odměnou, to ovšem v mnoha případech (například v regionu západního Balkánu) absolutně neodpovídá realitě. Proto je důležité, aby EU využívala při jednáních i meziprodukty, jako například liberalizaci obchodu, vízovou liberalizaci nebo obecně prohlubovala spolupráci s daným státem (Grabbe 2003: 316). Navíc zde existuje vysoká pravděpodobnost, že čím více je daný stát vzdálen od vyplácení odměny, tím menší je jeho motivace plnit dané úkoly či podmínky. A naopak, blíží-li se jednání o rozšíření EU, roste i pravděpodobnost, že budou stanovené podmínky splněny (Schimmelfennig, Sedelmeier 2004: 673).

Poslední vnějším faktorem, který je zkoumán, je faktor *vazeb na Západ a alternativ k EU*. U tohoto faktoru se předpokládá, že aby byla kondicionalita úspěšná, musí být velikost odměn a asymetrie ve vyjednávání v kombinaci s jiným mezinárodním faktorem. A to různými formami spojení se Západem v podobě informačních, ekonomických, politických, organizačních či sociálních vazeb, ale také například vazeb společenských či geografických (Sedelmeier 2011: 14). Nedostatek alternativ souvisí především s ekonomickou a politickou sférou, pokud totiž mají cílové státy ekonomickou či politickou alternativu k EU, jsou schopné ustát externí tlak, čímž může být vliv a pozice EU značně oslabena. Oslabení pozice EU je spojeno především s uplatňováním sankcí, má-li cílový stát zajištěnou zejména finanční podporu od státu, který není v EU, je zde vysoké riziko, že v případě uvalení sankcí je bude

cílový stát obcházet. Právě obcházení sankcí pak může být argumentem pro ostatní státy, že jsou sankční mechanismy nefunkční, což logicky povede k oslabení vlivu a důvěryhodnosti EU (Kubicek 2003: 18).

Druhou skupinou faktorů, jež ovlivňují europeizaci, jsou domácí faktory. Při vyjednáváních s cílovými státy je pro EU zásadní, aby měla na domácí politické scéně své spojence, kteří poté mohou sehrát roli při implementaci pravidel EU. Druhým základním předpokladem je, že by náklady na změnu pravidel dle EU neměly být pro vlády cílových států příliš vysoké. Několik studií určuje soubor specifických faktorů v závislosti na tom, zda je vliv EU zaměřen na *polity* dimenzi (demokratické principy, lidská práva, ochrana menšin) nebo na dimenzi *policy*.

V rámci *polity* dimenze je jedním z klíčových faktorů *domácí náklady na přijetí pravidel EU*. Obecně řečeno se jedná o cost-benefit kalkulaci nákladů a ztrát, které přijetí pravidel přinese cílovým státům, přičemž se zkoumá především chování a postoje elit cílových států k EU. To se ukázalo na příkladech Slovenska, Rumunska a Chorvatska, kde byl sice politický režim vnímán jako demokratický, nicméně probíhal zde politický boj mezi liberálními stranami a populisticko-nacionalistickými uskupeními, jinak řečeno zde proti sobě stáli příznivci evropské integrace a hlasití kritici EU. Konkrétně v těchto třech případech se jednalo o příklad politického kalkulu, kdy například slovenský premiér Vladimír Mečiar odmítal přijímat a zavádět pravidla EU, protože se obával ztráty mocenského postavení, podobně tomu bylo i v případě Rumunska či Chorvatska. Poté, co z národních parlamentů odešli vůdci populisticko-nacionalistických stran, byly zahájeny přístupové rozhovory (Rumunsko, Slovensko), respektive se Chorvatsko stalo přidruženým členem EU (Graziano, Vink 2006: 91–92).

Druhým faktorem v *polity* dimenzi je *historické dědictví*. Náklady na přijetí totiž leckdy mohou souviset s historickým dědictvím, které může ovlivnit procesy europeizace a demokratizace skrze několik různých aspektů – geografii, náboženství, sociální podmínky či kulturu. Konkrétně se pak může jednat o dědictví totality, válečné dědictví, etnická štěpení ve společnosti či politické vzorce, které vedou k omezení rozsahu voleb (Elbasani 2013: 10).

Vynecháme-li komunistické dědictví v zemích střední a východní Evropy, pro současné nečlenské a kandidátské země západního Balkánu jsou typické právě pozůstatky válečných konfliktů, jež proběhly téměř ve všech státech této oblasti v 90. letech. Na základě toho lze identifikovat několik společných znaků souvisejících s válečným dědictvím, které

mají státy v regionu společné. Patří mezi ně neschopnost koalic a vlád učinit změny na vnitrostátní úrovni (např. repatriace uprchlíků), násilná a chaotická transformace, nepovedená privatizace, slabý socio – ekonomický vývoj, přetrvávající patrimonální vztahy stát–společnost a obecná nezkušenost s liberální demokracií (Diamandouros, Larrabe 2000: 28).

Faktor *etnických preferencí* a obecně postavení menšin je oblastí, která rozhodně ovlivňuje proces europeizace, avšak posun zde probíhá pomaleji než v jiných oblastech. To bylo a je dáno tím, že státy střední a východní Evropy se primárně soustředily na harmonizaci ekonomické a politické oblasti, pročež problematika menšin a ochrana jejich práv zůstala upozaděna. Státy sice musely přijmout pravidla týkající se politiky menšin, které plynuly z Kodaňských kritérií a Rámcové úmluvy na ochranu národnostních menšin, kromě toho však tyto státy čelily dilematům, která ohledně menšinové politiky existovala (a stále existují) v rámci EU. Tato dilemata se projevila ve dvou aspektech – prvním bylo pouhé povrchní sledování postupu v politice menšin v kandidátských státech, kde se EU více soustředila na sledování regionální stability, druhým pak byl tzv. dvojitý standard ohledně politiky menšin, kdy státy střední a východní Evropy měly přijmout politiku menšin, zatímco státy západní Evropy nikoliv (Tugdar 2013: 35–36).

Navzdory těmto problémům v rámci EU je přítomen důkaz vlivu podmíněnosti EU na ochranu menšin a zacházení s etnickými menšinami představuje ve východní a střední Evropě jeden z nejzářivějších případů úspěšné kondicionality EU. Kondicionalita a dodržování stanovených pravidel EU jsou zároveň ovlivněny tzv. mělkým politickým prostředím. V mělkém politickém prostředí ovlivňují složení parlamentu policy-making procesy a politické zastoupení menšin následně podléhá zvýšenému rozdílu v legislativě národnostních menšin v parlamentu. V praxi to znamená, že politické zastoupení menšin v parlamentu určuje vláda a nejsilnější politické strany. Mají-li tedy vláda či nejsilnější politické strany striktní názory a pohledy na otázky týkající se práv menšin a jejich zastoupení v parlamentu, je méně pravděpodobné, že přijmou dohodu, která by byla výhodná pro etnické menšiny (Kelley 2006: 47–50).

Posledním faktorem, který spadá do dimenze *polity*, je faktor *slabé státnosti*. J. Fortin definoval jako hlavní překážku státnosti zpochybnění státní suverenity (Fortin 2010: 656). Samotné zpochybnění státní suverenity nastává, pokud existují hluboké rozdíly v územních hranicích a také pokud existují spory o to, kdo má v daném státě právo na občanství. Státní svrchovanost, ať už jako externě uznávaná schopnost angažovat se s jinými aktéry

v mezinárodním systému, nebo jako vnitřní svrchovanost k výkonu sebe sama, předpokládá existenci konsolidované národní jednotky. Nedostatečné ukotvení a konsolidace státu sdílejícího společný smysl pro společenství, který je nad rámec pouhého názoru a dohody, totiž potlačuje proces demokratizace a schopnost země prosazovat agendu EU. Slabá státnost následně vyvolává vznik secesionistických hnutí, diskuse o národních identitách, o územních hranicích, etnické napětí a problémy usmíření, které absorbují většinu energie potřebné pro provádění reform (Elbasani 2013: 12). Jak naznačuje Crawfordova a Lijphartova studie o trajektoriích změny postkomunistického režimu, slabá státnost je možná největší hrozbou pro budoucí hospodářskou a politickou liberalizaci (Crawford, Lijphart 1997: 25).

V *policy* dimenzi je klíčovým faktorem usnadňujícím proces europeizace nízká hustota politických hráčů, a především pak počet tzv. *veto players*. Právě na veto players závisí, zda bude kondicionalita EU efektivní či nikoliv, protože právě souhlasné stanovisko veto players k dohodám, které vzešly ze strany EU, může změnit status quo. Obtížnost změny statusu quo se obecně zvyšuje s počtem veto players a jejich vzdáleností (Tsebelis 2002: 37). Na druhou stranu nedostatek veto players zvyšuje vliv vlády jako hlavního cíle kondicionality EU. Tento aspekt se projevil například při východním rozšíření, kde byl v daných zemích počet veto players nízký a dohody se tak daly uzavírat snáze, než tomu je například v regionu západního Balkánu. Avšak v případě západního Balkánu se počty veto players liší stát od státu, dále je nutné zmínit, že počty se mohou lišit i v jednotlivých oblastech a politikách (Cernoch, Jacoby 2002: 320).

Druhým zkoumaným faktorem *policy* dimenze je faktor *administrativní kapacity*. Případové studie některých kandidátských zemí v minulosti ukázaly, že nejen domácí náklady na přijetí ovlivňují proces europeizace, ale rychlost přijímání EU pravidel může zásadně ovlivnit i dostatečná administrativní kapacita daného státu. Důležitost silné administrativní kapacity lze demonstrovat na příkladech, kde EU vyvinula značné úsilí, aby ovlivnila administrativní postupy kandidátských zemí a v důležitých oblastech (protikorupční legislativa, reforma státní správy), její snahy však vedly pouze ke zrychlení procesu. Samotné výsledky EU byly různorodé a závisí často na tom, jaký vliv má v dané zemi opozice, jak se v dané zemi projevují pozůstatky historického (válečného) dědictví, či na konzistentnosti uplatňování EU kondicionality (Sedelmeier 2011: 22–23).

V případě některých kandidátských zemí se nedostatečná administrativní kapacita projevuje kompletní paralýzou státního aparátu, kdy nedostatek schopných úředníků vede

k tomu, že nejsou implementována pravidla EU a státní struktura se tak logicky nemůže změnit. Chaotické přechody k demokracii v zemích bývalého východního bloku, včetně zemí západního Balkánu, následně vytvořily dostatečné možnosti pro vládnoucí elity k tomu, aby zprivatizovaly stát a jeho rozhodovací mechanismy a začaly uplatňovat vládní výsady v klientském zájmu. Chaotické přechody logicky vedly k největšímu problému administrativní kapacity v kandidátských zemích – klientelismu a korupci. Klientelistické vztahy podkopávají schopnost státu vhodně reagovat na výzvy EU, oslabují jeho legitimitu, navíc tyto slabé státy často podléhají extrakci státních zdrojů zkorumpovanými elitami. Ve spojení s nedostatečnou administrativní kapacitou to vede k nemožnosti realizace politických vizí a pravidel EU (Krastev 2002: 49–51).

Posledním faktorem v rámci *policy* dimenze je *mobilizace občanské společnosti*. Kromě administrativní kapacity, která má zásadní dopad na transpozici pravidel EU, je pro úspěch kondicionality EU nutná i silná občanská společnost. Obecně vzato, vliv EU na občanské společnosti v kandidátských zemích je stále malý, na druhou stranu existují dle Sedelmeiera důkazy o tom, že došlo k posílení občanských společností skrze určité transnacionální sítě v kontextu kondicionality EU. Kondicionalita EU však měla i negativní dopad na mobilizaci občanské společnosti, především v otázce posilování nevládních organizací. Snaha EU o posílení občanské společnosti v podobě nevládních organizací měla negativní dopad v tom smyslu, že snižovala legitimitu daných organizací tím, že usměrňovala jejich agendu a distribuce finanční podpory nebyla transparentní. V praktické rovině to znamenalo, že si finanční prostředky od EU rozdělily organizace pouze na nejvyšší úrovni a lokální pobočky daných nevládních organizací zůstaly bez unijních finančních prostředků (Sedelmeier 2011: 21).

Teoretická perspektiva sociologického institucionalismu se od racionalistického liší především v tom, že vychází z logiky vhodnosti, a nikoliv z logiky důsledku, jako je tomu v případě racionalistů. Sociologický institucionalismus pak má dva modely externího vládnutí – model *social learning* a *lesson-drawing* model. V rámci *social learning* modelu jsou kandidátské země motivovány internalizovanými identitami, hodnotami a normami. Dále se v tomto modelu uplatní spíše legitimita pravidel a vhodnosti pro daný stát než vyjednávání o podmínkách a odměnách, přesvědčování před nátlakem nebo komplexní učení před behaviorální adaptací. To, zda nečlenský stát přijímá pravidla EU, závisí na tom, do jaké míry se řídí pravidly EU a požadavky na přijetí předpisů s ohledem na výše zmíněné internalizované identity, hodnoty a normy (Schimmelfennig 2003: 85–90). Legitimita

odkazuje na kvalitu pravidel EU, proces tvorby pravidel a proces přenosu pravidel. Z tohoto pohledu se legitimita pravidel EU a s ní související pravděpodobnost přijetí pravidel zvyšuje, jsou-li pravidla formální, podléhají jim i členské země, proces jejich přenosu splňuje základní standardy mezinárodních jednání a zároveň jsou sdílena jinými mezinárodními organizacemi. V otázce identity se předpokládá, že se pravděpodobnost přijetí pravidel zvýší, je-li daná země a její občanská společnost ztotožněná s evropskou komunitou. Konečně pak budou pravidla EU pravděpodobněji přijata, pokud nebudou na domácí politické scéně existovat protichůdné předpisy či pravomoci a zároveň budou pravidla EU v souladu s existujícími normami a legislativou. Stát tedy nebude normy přijímat, protože je to pro něj výhodné, nebo proto, že se obává sankcí ze strany EU, ale proto, že je přesvědčen o jejich legitimitě a vhodnosti (Schimmelfennig, Sedelmeier 2004: 675–676).

Model *lesson-drawing*, někdy překládaný jako model „braní lekcí“, vychází z předpokladu, že nečlenské země přijmou pravidla EU bez pobídek nebo přesvědčování ze strany EU, přičemž tento model je odpovědí na nespokojenost dané země se *status quo*. Zda bude tento model úspěšný, závisí na několika okolnostech – nečlenská země musí začít hledat a zkoumat pravidla mimo své hranice, své hledání by měla směřovat do politických systémů členských zemí EU a musí vyhodnotit, zda jsou pravidla EU vhodná pro řešení vnitrostátních problémů. Tyto okolnosti jsou pak ještě ovlivněny dalšími faktory: nespokojeností veřejnosti s politikou, transferabilitou pravidel, či *veto players*. Obecně řečeno, nečlenská země přijme pravidla EU, pokud očekává, že tato pravidla pomohou efektivně vyřešit vnitrostátní problémy (Schimmelfennig, Sedelmeier 2005: 8).

1.3. Systémové aspekty případu Bosny a Hercegoviny

Při studiu procesu europeizace je nutné představit i určité systémové aspekty Bosny a Hercegoviny, která prošla v uplynulých 25 letech turbulentním politickým vývojem. Po rozpadu Jugoslávie na počátku 90. let panovaly i v Bosně a Hercegovině touhy po osamostatnění. Nicméně už v té době se projevíly zásadní nesoulady v představách jednotlivých entit o budoucí podobě nového státu, které na území Bosny a Hercegoviny žily: muslimských Bosňáků, pravoslavných Srbů a katolických Chorvatů. Nesoulad v představách o budoucím uspořádání Bosny a Hercegoviny následně vedl k vypuknutí občanské války, která probíhala v letech 1992–1995 a vyžádala si několik desítek tisíc obětí na životech, obrovské materiální škody a došlo také k obrovské migraci obyvatel do všech koutů Evropy. Z důvodu charakteru diplomové práce však nebude bosenská občanská válka detailně zkoumána, autor se zaměří na situaci po ukončení války a na vývoj vztahu mezi EU a Bosnou a Hercegovinou (Žíla et al. 2016: 109–110).

Skoro čtyři roky trvající konflikt byl nakonec, po vleklých jednáních, ukončen Daytonskou mírovou dohodou, která byla následně podepsána 14. prosince 1995 v Paříži. Jednání se zúčastnili kromě zástupců mezinárodního společenství i vrcholní představitelé všech tří výše zmíněných etnik – srbský Slobodan Milošević, chorvatský Franjo Tuđman a bosenský Alija Izetbegović. Zásadním bodem jednání byla otázka vnitřních hranic, kdy nakonec bylo rozhodnuto o poměrném rozdělení země na Federaci Bosny a Hercegoviny (podíl 51 %) a Republiku Srpskou (s podílem 49 %). Samotná Daytonská mírová dohoda má 11 příloh (tzv. Annex), které vymezují kompetence mezinárodního společenství a domácích institucí a lze je rozdělit do dvou kategorií. Přílohy 1 a 2 spadají do vojenské kategorie, přílohy 3 až 11 pak spadají do kategorie občansko-civilní. Zásadní přílohou, která de facto určila budoucí politické směřování Bosny a Hercegoviny, je příloha číslo 4, která obsahuje bosenskou ústavu. Ta definuje Bosnu a Hercegovinu jako křehký, asymetrický a federativní stát se 14 dílčími ústavami. Jedna ústava je definována jako celostátní, dále dvě entitní ústavy, deset ústav kantonálních a poslední je ústava distriktu Brčka, který má v rámci uspořádání status kondominia (Cox 1999: 204–205).

K roku 2017 žilo na území Bosny a Hercegoviny 3 791 662 obyvatel, což ukázalo sčítání obyvatel z roku 2013, které bylo první po ukončení válečného konfliktu. Na celonárodní úrovni statistiky ukazují, že podíl Bosňáků se pohybuje mezi 48–52 %, Srbové zaujímají 33–35 % a Chorvaté pak 11–15 %. Dalším specifickým bosenského státu je jeho

uspořádání, kde se na jeho území nachází dvě entity (Federace a Republika Srpska) a zároveň tři konstitutivní národy – Bosňáci, bosenští Srbové a Chorvaté. Rozložení obyvatel je však nerovnoměrné, na území Federace žije 2,3 miliónu obyvatel, kdežto v Republice Srpske 1,3 miliónu, v samotném Brčku pak žije pouze 90 tisíc obyvatel. V samotné Federaci jsou Bosňáci zastoupeni mezi 75–80 %, Chorvaté 21 % a bosenští Srbové zde zaujímají pouhých 4 %. V Republice Srpske naopak bosenští Srbové dominují s 89% zastoupením, bosňáckou populaci zastupuje 9 % obyvatel a Chorvaté jsou zde zastoupeni pouhým 1 % (Krešić 2014: 87–88). Rozmanitá je také náboženská struktura, v zemi se totiž střetávají tři náboženské proudy – islám, pravoslavné křesťanství a katolické křesťanství. Muslimové žijí především ve Federaci Bosny a Hercegoviny a islámskou víru vyznává na celém území Bosny a Hercegoviny zhruba 51 % obyvatel, de facto všichni muslimové se hlásí k bosňácké národnosti. Pravoslavní křesťané žijí převážně na území Republiky Srpske, drtivou většinu vyznavačů tohoto náboženství tvoří bosenští Srbové, celkově tuto víru vyznává na území Bosny a Hercegoviny 31 % obyvatel. Obyvatelé chorvatského konstitutivního národa vyznávají katolické křesťanství, především na území Federace, jedná se o 15 % obyvatel, zbytek obyvatelstva jsou buď ateisté, nebo vyznávají jinou víru (worldatlas.com 2017).

Politický systém Bosny a Hercegoviny lze obecně hodnotit jako jedinečný a velice komplikovaný. Výkonnou moc na celostátní úrovni zastupuje kolektivní prezidentský orgán – Předsednictvo Bosny a Hercegoviny, které je tvořeno třemi zástupci, každý konstitutivní národ zde má jednoho zástupce. Mandát Předsednictva je stanoven na čtyři roky, předsedající zástupce daného konstitutivního národa předsedá na dobu osmi měsíců, po této době jej střídá zástupce dalšího konstitutivního národa, tento systém je následně aplikován po celé čtyřleté období. Dva členové Předsednictva jsou voleni relativní většinou z Federace Bosny a Hercegoviny, kdy voliči vybírají bosňáckého či chorvatského kandidáta, volit však mohou pouze jednoho z nich, třetí zástupce je volen z Republiky Srpske. Jejich hlavní kompetence jsou reprezentace země na mezinárodní úrovni, jmenování velvyslanců a zejména spravování zahraniční politiky (predsjednistvobih.ba 2004).

Druhým výkonným orgánem je vláda Bosny a Hercegoviny, která je tvořena Radou ministrů, v jejímž čele stojí předseda, přičemž Rada ministrů se skládá z 9 ministerstev. Předseda Rady ministrů je do funkce navrhován Předsednictvem, následně jej schvaluje Parlament Bosny a Hercegoviny. Předseda Rady ministrů po svém jmenování jmenuje jednotlivé ministry a viceministry, kteří ale musí projít schvalovacím procesem v dolní komoře Parlamentu. Zastoupení jednotlivých resortů vyplývá z demografického uspořádání

země, nejvýše dvě třetiny ministrů mohou být zástupci Federace Bosny a Hercegoviny, jedna třetina by pak měla být zvolena z Republiky Srpske. Aby nedocházelo k etnickému napětí a konfliktům, jmenuje předseda Rady ministrů zástupce jednotlivých ministrů tak, aby byl zástupce vždy z jiného konstitutivního národa, než je samotný ministr (vijeceministara.gov.ba 2003).

Komplikovanost bosenského politického systému se ukazuje i v případě výkonné moci, jelikož i každá entita má svoji vlastní výkonnou moc. Ve Federaci Bosny a Hercegoviny představuje nejvyšší orgán výkonné moci Předsednictvo Federace Bosny a Hercegoviny, které je tvořeno prezidentem a dvěma viceprezidenty, kteří zastupují jiné konstitutivní národy, než je zvolený prezident. Voleni jsou na čtyři roky nepřímou volbou, a to parlamentem Federace Bosny a Hercegoviny. Předsednictvo jmenuje soudce Ústavního soudu Federace Bosny a Hercegoviny, navrhuje předsedu vlády Federace, toho však následně musí chválit i federální Sněmovna reprezentantů.

Vládu pak kromě premiéra tvoří 16 ministerstev, osm ministerstev je přiděleno Bosňákům, pět Chorvatům a tři ministerstva případnou bosenským Srbům. Vybráni jsou také dva vicepremiéři (kteří jsou zároveň ministry), přičemž musí být zachována etnická rovnováha, tudíž jsou vicepremiéři vždy z jiného konstitutivního národa než samotný premiér. Nejvyšším orgánem výkonné moci v Republice Srpske je také Předsednictvo, prezident však není volen nepřímo, nýbrž jej volí přímo občané. Viceprezidenti jsou pak podobně jako ve Federaci vybráni z jiných konstitutivních národů, mandát je také na čtyři roky. Prezident Republiky Srpske následně navrhuje předsedu vlády, jenž musí získat důvěru dolní komory parlamentu. Stejný klíč jako ve Federaci pak platí i pro obsazení ministerstev, osm z nich mají na starost bosenští Srbové, pět Bosňáci a tři ministerstva spadají pod chorvatskou kontrolu. Vicepremiéři pak musí být vybráni z jiných konstitutivních národů, než je premiér, stejně jako tomu je ve Federaci. Vláda distriktu Brčko je tvořena starostou města a vedoucími jednotlivých oddělení, starosta je volen národním parlamentem a je zde možnost znovuzvolení. Specifikem Brčka je fakt, že jej kromě starosty spravuje i mezinárodní správce, navíc Brčko není striktně rozděleno mezi jednu či druhou entitu, což se projevuje při volbách, kdy občané Brčka mají možnost si vybrat, zda se sami definují jako občané Federace Bosny a Hercegoviny nebo Republiky Srpske (skupstinabd.ba 2010).

Zákonodárná moc je v Bosně a Hercegovině tvořena několika úrovněmi. Existuje zde celonárodní parlament, parlament Federace Bosny a Hercegoviny, parlament Republiky

Srpske, parlamenty jednotlivých kantonů a parlament distriktu Brčko. Celonárodní Parlamentní shromáždění je dvoukomorové, horní komoru představuje Sněmovna národů a dolní komoru Sněmovna reprezentantů. Sněmovna národů je tvořena 15 zástupci, i v tomto případě je zachován etnický klíč, to znamená, že má každý konstitutivní národ po pěti zástupcích. Sněmovna reprezentantů má 42 členů, kde dvě třetiny (28 poslanců) tvoří zástupci Federace Bosny a Hercegoviny a 14 poslanců zastupuje Republiku Srpskou. Každý konstitutivní národ pak následně vybere kandidáta na předsedu a místopředsedu, vybraní předsedové a místopředsedové jednotlivých národů pak rotují po osmi měsících. Mezi nejdůležitější pravomoci celonárodního parlamentu patří tvorba legislativy, pravomoc měnit ústavu Bosny a Hercegoviny, schvalování rozpočtu pro státní instituce či rozhodování o udělení souhlasu k ratifikaci mezinárodních smluv (cebh.ba 1995).

Federace Bosny a Hercegoviny je tvořena také dvoukomorovým parlamentem, Sněmovna reprezentantů je složena z 98 zástupců se čtyřletým mandátem. Podmínkou zde je to, aby každý konstitutivní národ měl minimálně čtyři zástupce. Horní komora, Sněmovna národů, je ve federálním případě tvořena 58 zástupci, jsou zde ustáleny kluby podle jednotlivých národností, hlavní pravomoc tvoří podobně jako na celostátní úrovni možnost využití veta při ohrožení životních zájmů konstitutivního národa. Proces schvalování zákonů je na entitní úrovni poměrně složitý, jelikož aby byl zákon schválen, je nutné, aby daný návrh získal dvoutřetinovou podporu dolní komory a většinovou podporu z komory horní. Tuto prostou většinu však musí tvořit většina bosňáckých, chorvatských i bosenskosrbských poslanců, což je leckdy prakticky neuskutečnitelné. Na rozdíl od Republiky Srpske, která není rozdělena na kantony, má i každý kanton svůj vlastní parlament. Kantony jsou národnostně rozdělené, kdy pět kantonů je bosňáckých, tři chorvatské a dva jsou smíšené. Následně má každý kanton mezi 20 až 35 poslanci, přičemž určující je počet obyvatel jednotlivých kantonů, v čele kantonálních parlamentů pak stojí prezidenti, kteří jsou voleni nepřímo právě kantonálními parlamenty.

Parlament Republiky Srpske se od toho federálního liší především postavením jednotlivých komor. Dolní komora, Národní shromáždění Republiky Srpske, která je tvořena 83 poslanci, má mnohem silnější postavení oproti horní komoře (Rada národů Republiky Srpske), což bylo zapříčiněno pozdějším vznikem horní komory na základě rozhodnutí Ústavního soudu Bosny a Hercegoviny v otázce konstitutivních národů. Podobně jako ve Federaci musí být každý konstitutivní národ zastoupen minimálně čtyřmi poslanci, avšak specifické je složení Rady národů. Radu tvoří 28 delegátů, kteří jsou však zároveň členy dolní

komory, čímž je Rada národů de facto podřízena Národnímu shromáždění. Každý konstitutivní národ má v Radě národů po osmi zástupcích, zbylé čtyři jsou pak zástupci jiných etnik. Podobně však jako v případě Federace je stěžejní pravomocí možnost využití veta pro ochranu životních zájmů konstitutivního národa (narodnaskupstinars.net 1992).

Soudní moc reprezentuje na celonárodní úrovni Ústavní soud Bosny a Hercegoviny a Soud Bosny a Hercegoviny. Pravomocí Ústavního soudu je rozhodování o ústavnosti jednotlivých zákonů, řešení sporů mezi státními institucemi, jako i spory mezi institucemi v rámci jednotlivých entit, složen je ze čtyř zástupců Federace (volení Sněmovnou reprezentantů), dvou zástupců z Republiky Srpske (volení Národním shromážděním) a tři zástupci jsou jmenováni předsedou Evropského soudu pro lidská práva, přičemž nesmí být občany Bosny a Hercegoviny, ani občany okolních států (cebh.ba 1995). Soud Bosny a Hercegoviny má za úkol zajistit účinné vykonávání pravomoci na území dané entity, jako i dozor nad dodržováním lidských práv a zásad právního státu (sudbih.gov.ba)

V rámci Federace působí 27 obecních a 10 kantonálních soudů, první odvolací instancí jsou kantonální soudy, nejvyšší instancí je pak Nejvyšší soud Federace Bosny a Hercegoviny (vsud-fbih.pravosudje.ba 2011). V Republice Srpske existuje 19 obecních a 5 okresních soudů, přičemž tyto okresní soudy slouží jako první odvolací instance, nejvyšší odvolací instancí je podobně jako ve Federaci Nejvyšší soud Republiky Srpske (vsud-rs.pravosudje.ba 2010). Distrikt Brčko disponuje dvěma soudy, obecným a odvolacím, který slouží jako odvolací instance proti rozhodnutí obecného soudu (ossud-brckodistriktbih.pravosudje.ba 2010).

Důležitou roli hraje v politickém systému Bosny a Hercegoviny Úřad vysokého představitele (OHR). Hlavním úkolem Vysokého představitele je implementace civilních částí Daytonské mírové dohody. V prvních poválečných letech úřad nedisponoval silnými pravomocemi, což se změnilo zavedením „Bonn powers“ v roce 1997, kdy stál v čele úřadu Carlos Westendorp. Na základě „Bonn powers“ může Vysoký představitel odvolávat politiky, zmrazit účty politických stran, disponuje také legislativními kompetencemi. V praxi to znamená, že může OHR obejít celý zákonodárný proces a učinit vlastní rozhodnutí bez ohledu na názory politických stran (Hladký 2005: 131). Od roku 1995 se v čele OHR vystřídali následující Vysocí představitelé: Carl Bildt (1995–1997), Carlos Westendorp (1997–1999), Wolfgang Petritsch (1999–2002), Paddy Ashdown (2002–2006), Christian Schwarz-Schilling

(2006–2007), Miroslav Lajčák (2007–2009), posledním Vysokým představitelem je od roku 2009 Valentin Inzko, jenž je v čele OHR i v roce 2018.

1.4. Specifika europeizace západního Balkánu

Při posuzování europeizace regionu západního Balkánu s europeizací jiných regionů (například země střední a východní Evropy), je nutné rozlišit dva hlavní aspekty - politický a ekonomický. V politické oblasti se klade důraz zejména na zavedení svobodných a spravedlivých voleb a na formální aspekty demokracie, oproti tomu v ekonomické oblasti jsou hlavními ukazateli liberalizace, stabilizace ekonomiky a úspěšná privatizace (Gligorov, Kaldor, Tsoulakis 1999: 17). Z výsledků měření Freedom House Indexu vyplývá, že země střední a východní Evropy byly v době před přistoupením do EU svobodnější, když hodnoty jejich indexu dosahovaly hodnoty 2.12, zatímco u zemí západního Balkánu to bylo 4.83 (čím menší číslo, tím více je daná země svobodná). V otázce ekonomiky je na tom západobalkánský region ještě hůře, což lze přičíst především následkům válečných konfliktů. Nicméně rozdíly v hospodářské výkonnosti zemí v regionu jsou ve srovnání se střední a východní Evropou propastné, nejvíce patrné rozdíly byly v HDP jednotlivých zemí. Například Bosna a Hercegovina dosahovala na přelomu tisíciletí pouze 35 % úrovně HDP, kterou dosahovala v roce 1989, Albánie dosáhla v té samé době na 86 % úrovně z roku 1989. Zůstaneme-li u ekonomického hlediska, je nutné zmínit, že z obecného hlediska nemá region západního Balkánu k EU žádnou alternativu a je na ní ekonomicky závislý.

Othon Anastasakis pak přinesl do výzkumu europeizace západního Balkánu nový termín – jihovýchodní styl europeizace (*Europeanization South Eastern Style*). Typickými znaky tohoto stylu europeizace je konsolidace demokracií, přijetí pluralistických norem a transformace ekonomik, občanské společnosti a politického systému, přičemž veškeré procesy jsou zvnějšku řízené a mají donucovací charakter (Anastasakis 2005: 79–80). Dalším výrazným prvkem europeizace západního Balkánu je míra asymetrie ve vyjednávání, kdy má EU velice výraznou vyjednávací a manévrovací pozici vůči zemím v regionu. To je dáno především slabými domácími politickými elitami, jež nemají dostatečnou legitimitu a vyznačují se silnou nestabilitou. Tato charakteristika je typická především pro Bosnu a Hercegovinu a Kosovo, které jsou na mezinárodní pomoci závislé a kde státní uspořádání připomíná spíše quasi-protektorát nežli suverénní stát (Fischer 2006: 157). EU má díky vysoké asymetrii silnou pozici, která může však následně vést k určité přezíravosti. Na základě své jisté pozice může přehlížet zájmy daných zemí a odmítá si zajistit náklonnost domácích politických elit a reprezentace.

Dalším rozdílem je samotná kondicionalita EU, v případě kondicionality země západního Balkánu musí plnit vskutku široké spektrum podmínek. Kromě tzv. Kodaňských kritérií je dále nutné dodržet podmínky Regionálního přístupu, Stabilizačního a asociačního procesu, specifické podmínky jednotlivých Stabilizačních a asociačních dohod nebo podmínky, které vyplývají z programu CARDS¹ (Jano 2008: 22). Kromě výše uvedených podmínek musí balkánské země striktně dodržovat i mírové dohody (Daytonská, Ohridská, Bělehradská), jako i spolupracovat s ICTY. Oproti východnímu rozšíření se také navýšila agenda, která nikdy dříve nebyla takto rozsáhlá. Na druhou stranu jsou zde patrné i některé anomálie, například posilování role etnických menšin v politickém procesu může být vnímáno jako protichůdnost požadavků EU. Avšak právě při prosazování tohoto druhu agendy, která je finančně náročná, může dojít ke kolizi s jinými mezinárodními organizacemi (například MMF), což následně vede ke škrtnům v rozpočtu a nemožnosti splnit dané podmínky (Anastasakis, Bechev 2003: 13).

Proces europeizace v regionu západního Balkánu pak lze rozdělit do několika fází. Prvním významným milníkem je pro dané země podpis Stabilizační a asociační dohody, která představuje mezistupeň k členství v EU. Dalším stupněm je získání kandidátského statusu, s čímž je spojena i možnost čerpání finančních prostředků v rámci Nástroje předvstupní pomoci (IPA) na celkovou modernizaci společnosti. IPA je složen z pěti různých kapitol (asistence při tranzici a budování institucí, přeshraniční spolupráce, regionalizace, lidské zdroje a rurální rozvoj), přičemž potenciální kandidátské země mohou čerpat z prvních dvou kapitol, po získání kandidátského statusu pak mohou čerpat i ze zbylých tří kapitol (Fagan 2012: 20–21). V regionu západního Balkánu pak lze hovořit o ještě jednom zásadním milníku – exkluzivním uvolnění vízového režimu, které může mít pro obyvatele regionu západního Balkánu zásadní dopad (Džankić, Kacarska, Pantič 2015: 363–364).

Zásadním prvkem europeizace západního Balkánu, který tento proces ovlivňuje, je tzv. etnonacionalismus. Etnonacionalismus se na západním Balkáně projevuje tím způsobem, že zdejší politické elity získávají moc spoléháním se na klientelistické struktury. V případě některých států pak může být vnější tlak EU na vnitropolitické změny vnímán negativně, navíc je zde riziko, že nacionalisté zaujmou vůči tomuto tlaku negativní stanovisko, což ubírá europeizaci na atraktivitě. Je však třeba zmínit fakt, že etnonacionalismus využívají domácí

¹ CARDS značí zkratku pro Evropský nástroj pro rekonstrukci, rozvoj a stabilitu (europa.rs. 2000).

politici také jako argument, který by měl skrýt jejich vlastní neschopnost či zamaskovat jejich korupci (Džihič, Wiesner 2011: 1808–1809). S tím souvisí i faktor „limitované státnosti“, který se projevuje buď ve formě secesionistických hnutí, nedostatečných kapacit státu pro vykonávání reformy anebo právě klientelistickými sítěmi, korupcí, neschopnou vládou a silnými etnickými tenzemi. To vše má za následek neúplnou implementaci pravidel EU, která jsou sice formálně plněna, ale daná země většinou nemá dostatečné administrativní kapacity a prostředky pro aplikaci stanovených norem, tudíž jsou změny nepatrné a prakticky neviditelné (Börzel 2011: 5–8).

Posledním charakteristickým prvkem europeizace západního Balkánu je heterogenita jednotlivých zemí regionu. Drtivá většina zemí má totiž značné problémy s implementací základních podmínek, které jim určila EU, kdežto státy jako Chorvatsko či Slovinsko již členy EU jsou, což může vyvolat napětí v regionu. Samotná kondicionalita EU pak tuto heterogenitu posiluje, jelikož některé země mají obavy, aby je ostatní země nezpomalovaly v přístupových jednáních, nebo naopak u nich panuje domněnka, že pokud přistoupí jiná země, nebude z toho mít žádný prospěch (Anastasakis, Bechev 2003: 3).

2. Analýza vnitřních faktorů europeizace v Bosně a Hercegovině

Druhá kapitola se zabývá analýzou vnitřních faktorů, které ovlivňují proces europeizace v Bosně a Hercegovině. Přičemž v této kapitole budou analyzovány dvě dimenze – *polity* a *policy*. V rámci *polity* dimenze budou analyzovány následující faktory – náklady na přijetí pravidel EU, europeizace politických stran, historické dědictví, etnické preference a slabá státnost. V *policy* dimenzi bude autor práce analyzovat faktory *veto players*, *administrativní kapacity* a *mobilizace občanské společnosti*. Cílem kapitoly je analýza identifikovaných faktorů a jejich vlivu na proces europeizace v Bosně a Hercegovině.

2.1. Polity dimenze

Polity dimenze na základě teoretického konceptu europeizace nečlenských a kandidátských zemí analyzuje faktor *domácích nákladů na přijetí pravidel EU*, kde je předmětem analýzy tzv. bosenský standard. Dalším faktorem je faktor *historického dědictví*, vzhledem ke specifickému tématu práce je tento faktor analyzován z pohledu nedávno skončené bosenské občanské války, která zanechala v zemi válečné dědictví, jež je analyzováno ve dvou dimenzích – ekonomické a sociálně-politické. Předposledním zkoumaným faktorem je faktor *etnických preferencí*, jenž bude analyzován ve třech rovinách – etnické, entitní a národní. Posledním zkoumaným faktorem v *polity* dimenzi je faktor *slabé státnosti*, v případě Bosny a Hercegoviny je zkoumána role Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu (OHR), analýza se zaměřuje na dvě dimenze, a sice vnitropolitickou a mezinárodněpolitickou.

2.1.1. Domácí náklady na přijetí pravidel EU

Faktor *domácích nákladů na přijetí pravidel EU* je definován jako cost-benefit kalkulace nákladů a ztrát, které přijetí pravidel přinese cílovým státům, v případě tohoto faktoru se zkoumá primárně chování a postoje politických elit jednotlivých nečlenských či kandidátských zemí k EU. Z východního rozšíření lze toto chování politických elit ilustrovat na případech Slovenska, Rumunska či Chorvatska. Ve všech jmenovaných zemích probíhal politický boj mezi liberálními a populistickými stranami o budoucím směřování daných zemí ve vztahu k EU, hlavní roli při tomto politickém boji sehráli lídři dominantních politických stran, kteří odmítali přijímat a zavádět pravidla EU z obav o ztrátu mocenského postavení. Teprve poté, co tito političtí lídři po prohraných volbách opustili svá mocenská postavení, mohly s danými zeměmi začít přístupové rozhovory a všechny tři jmenované země se po několika letech následně staly plnohodnotnými členy EU.

V případě Bosny a Hercegoviny je europeizační proces do značné míry modifikován dílčími výroky a pozicemi domácích politických elit, typickým rysem přístupu domácích politických elit k EU je tzv. bosenský standard. Bosenský standard se obecně řečeno vyznačuje tím, že si domácí politické elity upravují pravidla EU podle svého vlastního uvážení a vytvářejí z nich partikulární ideologické zájmy (Brljavac 2012: 5). Bosenský standard je signifikantním prvkem celé bosenské politické scény, nejvíce je však tento bosenský standard patrný u Aliance nezávislých sociálních demokratů (SNSD) a jejich čelního představitele Milorada Dodika, který v letech 2006–2013 působil jako předseda vlády Republiky Srpske a od roku 2010 až do dnešních dní působí jako prezident této entity (Bauerová, Hlaváčková, Cabada 2014: 91). Bosenský standard je třeba v případě Milorada Dodika analyzovat ve dvou specifických dimenzích. První analyzovanou dimenzí je dimenze ideologická, která v případě Milorada Dodika souvisí především s oligarchizací politických elit či korupcí, druhou zkoumanou dimenzí je dimenze vztahu Milorada Dodika vůči institucím EU.

Ideologickou dimenzi bosenského standardu v případě Milorada Dodika obecně vystihuje snaha o upevnění mocenského postavení v Republice Srpske, primárním cílem Dodikovy politiky a rétoriky je prosazování nezávislého a samostatného vývoje Republiky v rámci Bosny a Hercegoviny, a to EU navzdory. Právě rétorika Milorada Dodika a oligarchický charakter jeho politiky nejvíce ohrožují vertikální dimenzi demokracie v Bosně a Hercegovině. Oligarchizace politiky v podání Milorada Dodika totiž živí především

populismus a jeho potenciální nárůst, což je však v ostrém kontrastu vůči snahám EU, která se snaží v potenciálních kandidátských zemích upevňovat demokracii a zabránit nárůstu populismu. Na příkladu Dodikovy rétoriky a postupů při řešení politických krizí je třeba zmínit, že téměř ve všech případech se Dodik zachoval jako oligarcha, který sledoval jediný cíl, a tím bylo posílení jeho mocenského postavení. Ačkoliv lze Milorada Dodika klasifikovat jako nejvýraznější politickou postavu v rámci SNSD, je nutné uvést, že Dodik absolutně nereflktuje programovou linii strany. Program SNSD totiž striktně uvádí, že je pro stranu integrita a územní celistvost Bosny a Hercegoviny naprosto stěžejní a potenciální odtržení Republiky Srpske od zbytku bosenského území je pro ni tudíž nepřijatelné. Právě územní celistvost je i jednou z podmínek EU, aby byly s Bosnou a Hercegovinou zahájeny přístupové rozhovory (snsd.org 2015).

Avšak ani programová priorita strany a pravidlo EU ohledně územní celistvosti nezabránila v roce 2011 Miloradu Dodikovi, aby inicioval přípravu referenda o postavení Republiky Srpske v rámci Bosny a Hercegoviny, přičemž v jeho případě se nejednalo o první iniciativu spojenou s nezávislostí bosensko-srbské entity. Snahy o vyvolání referenda proběhly již v roce 2006, respektive 2008, kdy Dodik zastával funkci předsedy vlády Republiky Srpske. Dodik byl při iniciaci referenda ovlivněn jak vnitropolitickými, tak zahraničně-politickými faktory. Z vnitropolitických faktorů byl ovlivněn zejména náladami v bosensko-srbské společnosti, která byla zklamaná výsledky jednání v Butmiru, čehož si byl Dodik vědom. Dalším vnitřním faktorem byla celková politická situace v zemi, kdy byla po volbách v roce 2010 celá země politicky paralyzována². Mezinárodním faktorem, jenž ovlivnil Dodika při iniciaci referenda, byla nezávislost Kosova z roku 2008 a nezávislost Černé Hory z roku 2006, přičemž právě tyto dvě události v kombinaci s chaotickou situací na domácí politické scéně přivedly Dodika k myšlence osamostatnění Republiky Srpske, čehož chtěl dosáhnout díky vypsání referenda o nezávislosti (Ramet, Hassenstab, Listhaug 2017: 231).

Už pouhá diskuze o vypsání referenda v Republice Srpske ohrožovala ve své podstatě územní celistvost Bosny a Hercegoviny, i přes tento fakt však Dodik vyzval občany v dubnu roku 2011 k účasti na referendu, které se mělo konat v červnu téhož roku. Ačkoliv se referendum jeví od počátku jako zmatečné, protože nebylo jasné, o čem budou občané

² Po volbách v roce 2010 vznikla politická krize, která byla zapříčiněna sporem mezi Bosňáky a Chorvaty, kteří zpochybnili výsledky voleb ve Federaci Bosny a Hercegoviny (Žiła et al. 2016: 129).

hlasovat, po vleklých diskuzích bylo rozhodnuto, že občané budou hlasovat o fungování soudů a státních zastupitelství. Reakce mezinárodního společenství byla téměř okamžitá, Valentin Inzko (OHR) dal Dodikovi týdenní ultimátum, aby rozhodnutí o konání referenda stáhnul, v opačném případě budou uplatněny proti Republice Srpske sankce. Navíc také deklaroval, že pokud se referendum uskuteční, využije svých pravomocí a zruší platnost referenda. Hypoteticky totiž referendum porušuje Daytonskou mírovou dohodu, což bylo pro OHR zcela nepřijatelné (helsinki.org 2011).

Dodik se však i přes programové prohlášení nenechal odradit a naopak kontroval stažením bosensko-srbských zástupců z celonárodní vlády, stejně tak odvolal i všechny soudce a státní zástupce z Republiky Srpske (arielzellman.wordpress.com 2011). Negativní reakci ze strany OHR Dodik očekával, naopak však kalkuloval s podporou Srbska, jehož reakce Dodika negativně překvapila. Srbský prezident Tadić totiž jasným způsobem deklaroval, že Srbsko nebude nijak zasahovat do územní celistvosti Bosny a Hercegoviny a vyzval Republiku Srpskou ke kooperaci s mezinárodním společenstvím (euinside.eu 2011). Konsensus nepanoval ani na půdě OSN, kde vyjádřila nesouhlas k zásahu ohledně referenda Ruská federace a Čínská lidová republika (un.org 2011). Po zásahu EU se referendum v roce 2011 neuskutečnilo (viz jiné místo této podkapitoly), avšak téma referenda o postavení Republiky Srpske nebylo stále definitivně uzavřeno.

V roce 2015 se otázka referenda o postavení Republiky Srpske opět otevřela, rozbuškou se stal případ Nasera Oriće, který v občanské válce velel jednotkám Armády Bosny a Hercegoviny. Ačkoliv byl Orić pravomocně odsouzen v rámci ICTY, byl na něj vydán v Srbsku zatykač kvůli vyšetření jeho údajných válečných zločinů. Zatčen byl v červnu 2015 na území Švýcarska, avšak díky specifickým zákonům o státním občanství byl vyšetřován v Sarajevu, nikoliv v Srbsku. Sarajevský osud jej zprostil veškerých obvinění, což Dodik nebyl ochoten akceptovat (reuters.com 2015). Dodik na základě tohoto rozsudku inicioval opět uspořádání referenda, před veřejností argumentoval zaujatostí bosenských soudů vůči válečným zločincům na straně bosenských Srbů nebo tím, že bosenský soudní systém čerpá obrovské množství finančních prostředků, avšak jeho efektivita tomu zdaleka neodpovídá. Otázka referenda měla znít: „*Podporujete protiústavní a nezákonné vnucování zákonů Vysokým představitelem a zejména zákon o Soudním dvoru a státním zastupitelství Bosny a Hercegoviny a o provádění jejich rozhodnutí na území Republiky Srpske?*“. Hlasování o referendu bylo spíše formalitou, ani jeden ze zákonodárců v Národním shromáždění nehlasoval proti, otázkou zůstalo, kdy by se mělo referendum uskutečnit.

Původní termín 15. listopadu 2015 však nebyl dodržen, především z důvodu stížnosti bosenské entity na legitimitu plánovaného referenda. Mezinárodní společenství reagovalo opět negativně na možnost uspořádání referenda, a právě na nátlak mezinárodního společenství v kombinaci s vnitropolitickou situací nakonec Dodik referendum neuskutečnil³ (balkaninsight.com 2015).

Milorad Dodik se i při této příležitosti uskutečnění potenciálního referenda ukázal jako politický manipulátor, kdy uvedl, že referendum neproběhne do doby, dokud na něm nebude panovat konsenzus napříč celým politickým spektrem. Hrozbu uspořádání referenda využil Dodik k upevnění mocenského postavení, protože právě pokračování etno-nacionalistických konfliktů a zachování statusu quo je pro politické elity tím nejlepším nástrojem k oligarchizaci politiky a k upevnění mocenského postavení, potažmo ekonomickému vlivu.

Mezi další projevy oligarchizace politických elit (v tomto případě Milorada Dodika), které se snaží eliminovat problematické průvodní jevy, patří korupce. Právě korupce a s ní spojená špatná ekonomická situace v Republice Srpske vedla Dodika k iniciaci uspořádání referenda, přičemž diskuze o referendu měla zamaskovat skutečné problémy, se kterými se musela Republika Srpska pod Dodikovým vedením vypořádat. Milorad Dodik se zachoval jako oligarcha v případě půjčky od společnosti Global Bancorp Commodities and Investments, kterou požádal o půjčku ve výši 300 miliónů dolarů. Společnost měl vlastnit Alexander Vasilev, jehož osoba je napojena na Ruskou federaci, která podporuje Srbsko nejen finančně, ale především ideologicky. Dodik jednal v tomto případě značně populisticky, půjčka totiž měla pokrýt rozpočtový schodek Republiky Srpske za roky 2015 a 2016, rovněž měly být tyto peníze použity na výplaty zaměstnancům či na pokrytí důchodů. Kromě značného populismu tento krok přispěl k tomu, že občané i EU začali mít obavy ze zvýšené oligarchizace politiky, protože Dodik jednal jako neomezený vůdce a půjčku vůbec nekonzultoval s Národním shromážděním a neměl tak žádný mandát k tomu, aby takovou půjčku vyjednal. Navíc se ukázalo, že Dodik zažádal o další z půjček u jedné ze soukromých bank ve výši 750 tisíc eur, kde se následně uskutečnila razie. Razie se uskutečnila pod mandátem prokuratury Bosny a Hercegoviny, proti které chtěl Dodik vypsat referendum, což opět rozvířilo spekulace o tom, zda je moc v Republice Srpske koncentrována v rukou

³ Otázka referenda však není ani v tuto chvíli uzavřena, protože podobně jako v roce 2011 je zde stále možnost, že se referendum uskuteční, protože bylo schváleno jak Národním shromážděním Republiky Srpske, tak jej následně potvrdil i Ústavní soud Republiky Srpske (balkaninsight.com 2015).

Národního shromáždění, či zde o všem rozhoduje pouze osoba Milorada Dodika (opendemocracy.net 2015).

Spekulace o kumulaci moci do rukou osoby Milorada Dodika přiřivil sám Dodik, který i přes neúspěchy při uspořádávání referend či korupčnímu skandálu nadále posiloval své mocenské postavení a nedlouho po odložení referenda z roku 2015 rozjel další, opět populistickou, kampaň. Tentokrát se kampaň zaměřila na oslavu „Dne státnosti“, který měl připadnout na 9. leden, svátek měl symbolizovat deklaraci nezávislosti bosenských Srbů na Sarajevu, čímž chtěl Dodik reagovat na nálady v bosensko-srbské společnosti. Jeho skutečným cílem ale byla žádost o změnu ústavních dodatků, které chtěl dosáhnout již v rámci předchozích dvou neuskutečněných referend. Rétorika jeho cílům odpovídala, opět se totiž kampaň nesla v duchu etno-nacionalistických frází se snahou co nejvíce si upevnit své vlastní mocenské postavení. Podobně jako v případě dvou předchozích referend se také Dodik snažil odlákat veřejnost i mezinárodní společenství od skutečných problémů, které Republiku trápily – korupce, klientelismus, nepotismus či špatná ekonomická situace. Referendum se konalo i přes zákaz Ústavního soudu 25. září 2016, oproti původním předpokladům se jej však zúčastnilo pouze 55,77 % oprávněných voličů, 99,8 % těchto voličů hlasovalo pro to, aby byl 9. leden vyhlášen jako „Den státnosti“ (euractiv.com 2016).

Hned první oficiální oslava tohoto svátku v roce 2017 otevřela „Pandořinu skříňku“, která může značně ovlivnit celý europeizační proces v Bosně a Hercegovině. Milorad Dodik totiž uvedl na oficiální přehlídce, že pokud nedostane Republika Srpska větší autonomii, je zde značné riziko, že se bude chtít odtrhnout od zbytku Bosny a Hercegoviny. Dále uvedl, že nejpozději do konce roku 2018 chce uspořádat referendum o odtržení Republiky Srpske, která by měla spolu se čtyřmi městy v Kosovu vytvořit stát Velké Srbsko (euobserver.com 2017).

Druhou zkoumanou dimenzí je dimenze vztahu Milorada Dodika vůči institucím EU. Na první zkoumané dimenzi je patrné, že Milorad Dodik primárně sleduje své mocenské zájmy, což vede k tomu, že jeho rozhodnutí jdou proti stranické programové linii i proti pravidlu EU o územní celistvosti Bosny a Hercegoviny. Osoba Milorada Dodika však brzdí europeizační proces i v otázce vztahu vůči institucím EU, která stanovují pravidla, což je paradoxní, protože SNSD má v programovém prohlášení jako jednu z priorit co nejrychlejší vstup do EU (snsd.org 2015).

Negativní postoje a chování Milorada Dodika vůči institucím EU lze ilustrovat na několika případech, prvním takovým případem bylo jednání o ústavních reformách na letecké

základně v Butmiru v roce 2009. Reformy, jež iniciovala EU ve spolupráci se západními správci, měly vést k unitarizaci země a k převedení určitých pravomocí jednotlivých entit na centrální orgány. Dodik však v tomto případě využil nacionalistickou rétoriku a označil návrhy EU za nepřijatelné pro Republiku Srpskou, podle jeho rétoriky měl tento pokus o reformu ze strany EU mít za cíl oslabení pozice Republiky Srpske. Kromě toho Dodik tvrdil, že výsledkem butmirských jednání má být i zvrácení výsledků občanské války, což opět bylo v rozporu s jeho nacionalistickou rétorikou. Výsledek jednání musel pro zástupce EU představovat velké zklamání. Kalkulovali totiž s faktem, že všechny tři entity přijmou návrhy, které vzešly z butmirských jednání, k čemuž měli pádný argument. EU pohrozila, že v případě neúspěchu jednání nedojde k liberalizaci vízového režimu⁴. I přes tuto zásadní hrozbu odmítl Dodik přijetí butmirských návrhů, což jen dokumentovalo jistotu jeho postavení ve vztahu k EU (Papakostas, Papamitros 2015: 107–108).

Vztahy mezi Miloradem Dodikem a institucemi EU se vyostřily o dva roky později, kdy se řešila otázka uspořádání referenda o postavení Republiky Srpske. Situace zašla až do krajní meze, jelikož v květnu 2011 přicestovala do Bosny a Hercegoviny Vysoká představitelka EU pro zahraniční a bezpečnostní politiku, baronka Catherine Ashtonová. Cílem její cesty bylo najít kompromisní řešení a uklidnit napjatou situaci (Böll-Stiftung, Schönenberg 2013: 218). Ashtonová zopakovala Dodikovi, že referendum je v rozporu s bosenskou ústavou, a že pokud chce Bosna a Hercegovina pokračovat v jednáních s EU, je nutné, aby referendum nebylo vůbec vypsáno. Výsledkem jednání mezi Ashtonovou a Dodikem byl vznik tzv. Strukturovaného dialogu⁵. Prezident Dodik po rokování s baronkou Ashtonovou plánované referendum odvolal, avšak hrozba referenda stále visela ve vzduchu, protože Dodik nikdy nezrušil právní úkony související s referendem. Jeho jednání a postoje v otázce odvolání referenda lze přičíst jeho politické taktice a strategii, Dodik využil hrozbu uskutečnění referenda jako nástroje pro politický boj jak uvnitř entity, tak na celostátní úrovni a jeho cílem bylo také posílení vyjednávací pozice vůči EU (Merdžanović 2015: 349).

Podobný trend vyostřených vztahů mezi Dodikem a institucemi EU pokračoval i v následujících letech, to souviselo opět s otázkou referenda. V roce 2015 po zatčení Nacera

⁴ Butmirská jednání nakonec dopadla katastrofálně, jelikož pro návrhy vzešlé z tohoto jednání se vyslovila pouze Strana demokratické akce. Největší vina za neúspěch se však dávala Miloradu Dodikovi, který využil butmirských jednání k posílení své vlastní mocenské pozice vůči EU (Žila et al. 2016: 128).

⁵ Dialog měl probíhat mezi soudními institucemi Bosny a Hercegoviny a institucemi EU. Dalším cílem měla být i harmonizace *acquis communautaire* (Keränen 2017:73).

Oriće využil Dodik již tradičně nacionalistickou rétoriku a ostře kritizoval EU, která dle jeho slov absolutně nereflexuje potřeby Republiky Srpske. Dodikova argumentace spočívala v tom, že Vysoká představitelka EU pro zahraniční a bezpečnostní politiku společně se státním zastupitelstvím Bosny a Hercegoviny zdatně odolává veškerým snahám a pokusům Republiky Srpske o reformu. Problematické však bylo, že Dodik neměl jediný důkaz pro své tvrzení, jeho jediným cílem bylo opět posílení vyjednávací pozice vůči institucím EU (rep-srpska.eu 2015).

Svévolný postup vůči institucím EU zvolil Dodik i v případě referenda o „Dni státnosti“, v tomto případě ignoroval nejen instituce EU, ale i nejvyšší soudní instance v zemi. Ke „Dni státnosti“ vydala Benátská komise EU stanovisko již v roce 2013, kdy označila svátek za diskriminační a jednání bosenských Srbů označila za protiústavní a v nesouladu s Daytonskou mírovou dohodou. Dodik však ani v tomto případě nedbal závěrů Benátské komise a Ústavního soudu a referendum se tak nakonec uskutečnilo (eblnews.com 2016). Obecně instituce EU kritizovaly myšlenku referenda již před uskutečněním a apelovaly na jeho zrušení, přičemž argumentovaly nesouladem s Daytonskou mírovou dohodou. O to překvapivější byl postup EU těsně před konáním referenda. V únoru 2016 podala Bosna a Hercegovina přihlášku do EU a v období před konáním referenda (září 2016) během Dodikovy kampaně přijala Rada EU bosenskou žádost a postoupila ji Evropské komisi. Postup EU tak lze hodnotit jako rozpačitý, jelikož byl zcela v rozporu s jejím původním prohlášením o neústavnosti referenda a jevílo se jako nepochopitelné, že Rada EU postoupila přihlášku Evropské komisi i přes Dodikovu kampaň. Dodik, který opět jednal proti závěrům EU, tak mohl vnímat toto rozhodnutí jako své dílčí politické vítězství, naopak pro EU se jednalo o politickou porážku⁶.

Osoba Milorada Dodika a jeho politika dle bosenských standardů představuje pro budoucnost vztahů mezi Bosnou a Hercegovinou a EU velkou hrozbu. Jeho primárním cílem je upevnění mocenského postavení v Republice Srpske, což demonstroval na příkladu několika referend či pokusech o jejich uspořádání navzdory programovým prohlášením jeho politické strany o celistvosti Bosny a Hercegoviny. Dodikova oligarchizace politiky je také typická značnou mírou korupce, která oslabuje bosenskou pozici ve vztahu k EU. Ve vztahu k institucím EU se Dodik snaží posilovat svoji vyjednávací pozici tím, že přijímá určitá

⁶ Samotné referendum ovlivnila i vyslovená podpora „Dne státnosti“ prezidenta Ruské federace Vladimira Putina, který využil oslabené pozice EU během referenda k posílení vlastních mocenských pozic na západním Balkáně (economist.com 2016).

rozhodnutí i přes kritiku unijních představitelů a programové prioritě v podobě co nejrychlejšího vstupu do EU. Stěžejní bude rok 2018, na který Dodik plánuje uspořádat referendum o odtržení Republiky Srpske. Potenciální odtržení Republiky Srpske by zcela zásadně ovlivnilo jak vnitřní vztahy mezi entitami, tak i vztahy s EU.

2.1.2. Historické dědictví

Třetím faktorem v *polity* dimenzi je *historické dědictví*. Náklady na přijetí totiž leckdy mohou souviset s historickým dědictvím, které může ovlivnit procesy europeizace a demokratizace skrze několik různých aspektů – geografii, náboženství, sociální podmínky či kulturu. Konkrétně se pak může jednat o dědictví totality, válečné dědictví, etnická štěpení ve společnosti či politické vzorce, které vedou k omezení rozsahu voleb. Vynecháme-li komunistické dědictví v zemích střední a východní Evropy, pro současné nečlenské a kandidátské země západního Balkánu jsou typické právě pozůstatky válečných konfliktů, jež proběhly téměř ve všech státech této oblasti v 90. letech. Na základě toho lze identifikovat několik společných znaků souvisejících s válečným dědictvím, které mají státy v regionu společné, patří mezi ně neschopnost koalic a vlád učinit změny na vnitrostátní úrovni (např. repatriace uprchlíků), násilná a chaotická transformace, nepovedená privatizace, slabý socio-ekonomický vývoj, přetrvávající patrimoniální vztahy stát-společnost a obecná nezkušenost s liberální demokracií.

Válečný konflikt v Bosně a Hercegovině zanechal zemi „dědictví“ v podobě ekonomicky zruinované země, odkud v důsledku války odešlo několik set tisíc lidí a země byla etnicky rozdělená více než kdy jindy. Z hlediska úspěšného začlenění do evropských a mezinárodních struktur bylo třeba vyřešit dvě zásadní dimenze – ekonomickou a sociálně-politickou. Ekonomickou dimenzi v bosenském případě ztělesňovala privatizace státních podniků, přičemž v první části podkapitoly je analyzován průběh a následky privatizace. Druhou analyzovanou dimenzí je sociálně-politická v podobě repatriace uprchlíků, samotná analýza sleduje dvě roviny repatriace: první rovina se zaměřuje na repatriaci v rámci Bosny a Hercegoviny, druhá rovina reflektuje repatriaci uprchlíků mimo bosenské území.

Hovoříme-li o ekonomickém rozvoji země, je nutné zmínit, že v počáteční fázi poválečné ekonomické rekonstrukce lze identifikovat obecné vnitřní a vnější faktory, které ovlivnily ekonomický rozvoj a s ním spojenou privatizaci. Mezi vnitřní faktory, které v prvních letech značně zpomalovaly hospodářský růst a privatizaci, patřil především rozpad jednotného jugoslávského trhu, dále propad bosenského výrobního sektoru, jenž byl způsoben celkovou válečnou destrukcí, neschopnost obnovit předválečnou výrobu v nově nastavených podmínkách, fragmentace vnitřního tržního prostředí či odliv bosenské inteligence za hranice země (Kostić 2003: 4).

Nejzásadnějším vnějším faktorem, který sehrál roli při ekonomické obnově, byla mezinárodní komunita. Zásadním problémem mezinárodní komunity byl fakt, že absolutně nereflektovala lokální socioekonomické a politické podmínky a její primární snahou byla implementace liberálně-tržního hospodářství. Prvním krokem takto nastavené transformace měla být právě privatizace státních podniků, která měla zajistit restrukturalizaci hospodářských odvětví⁷.

Základním rysem bosenské privatizace měla být rychlost a transparentnost privatizačního procesu, mezinárodní komunita proto identifikovala čtyři stěžejní aspekty, proč by měla být právě rychlost a transparentnost privatizace stěžejní pro bosenský ekonomický růst. Rychlost privatizace měla totiž dle mínění mezinárodní komunity zajistit, že nenastane situace, kdy budou kolektivně vlastněné podniky řízeny politicky dosazenými manažery. Tímto krokem se mělo předejít tomu, aby tito manažeři sledovali primárně své politické zájmy před zájmy ekonomickými. Druhým aspektem byla otázka zaměstnávání válečných veteránů. Nacionalisticky orientované politické strany totiž vytvářely na majitele podniků tlak, aby zaměstnávali právě válečné veterány a zároveň sympatizanty daných politických stran, čemuž chtěla mezinárodní komunita předejít. Třetím aspektem byl fakt, že bosenské státní podniky se řídily v některých ohledech zákony z dob Jugoslávie, které však již byly v poválečné době značně zastaralé⁸. Rychlá privatizace měla zajistit, že dojde k co nejrychlejší implementaci nových zákonů. Posledním faktorem byla politizace podniků, což v praxi znamenalo, že se zaměstnanci přerozdělovali na základě etnického klíče. To logicky vedlo k ještě větší ekonomické nerovnosti mezi entitami a jednotlivými národy. Právě rychlost privatizace měla zajistit, že bude nově vytvořený soukromý sektor odpolitizovaný (Donais 2005: 98–99).

Dalším analyzovaným faktorem, který souvisí s výše uvedenými obecnými faktory, je faktor představ mezinárodní komunity a lokálních politických elit o privatizačním procesu. Obecně lze říci, že se představy lokálních politických elit a mezinárodní komunity značně lišily. Prvním zásadním rozdílem byla otázka rychlosti privatizace. Zatímco mezinárodní komunita měla vizi o co nejrychlejší privatizaci, lokální elity měly jediný cíl: co nejvíce privatizační proces zpomalit. To následně vedlo k obstrukcím ze strany domácích politiků, v praxi to znamenalo neustálé odkládání implementace některých zákonů

⁷ Samotné privatizaci předcházelo zavedení jednotné měny – konvertibilní marky.

⁸ Jednalo se například o zákon, který říkal, že podnik nesmí propustit zaměstnance, který měl vůči podniku určitou finanční pohledávku (Donais 2005: 98).

(např. insolvenční zákon, zákon o odborech). Druhý zásadní nesoulad nastal v otázce centralizace privatizačního procesu. Prvotní záměr mezinárodní komunity byla co největší centralizace privatizace, oproti tomu lokální elity stály o co největší decentralizaci. Díky příslibu domácích elit o zrychlení privatizace byl nakonec ze strany mezinárodní komunity odsouhlasen model decentralizace, který ponechal domácím politikům rozhodovací pravomoci a vedl k vytvoření systému 12 privatizačních agentur. Právě ponechání rozhodovacích pravomocí v rukách lokálních politiků v kombinaci s částečným dohledem 12 privatizačních agentur z mezinárodní komunity mělo předejít neférovému rozdělení majetku mezi entity a národy⁹ (European Commission and World Bank 1999).

Pro průběh privatizace byla v bosenském případě důležitá i právně-byrokratická dimenze. Prvním problémem v této dimenzi je fakt, že na úpravu byrokratických a právních norem se v počáteční fázi privatizace (do roku 1998) vůbec nebral zřetel, avšak bylo jen otázkou času, kdy bude muset na úpravu těchto norem dojít. Právě na přelomu tisíciletí, kdy se začaly privatizovat větší podniky, se ukázalo, že státní uspořádání vzešlé Daytonskou mírovou dohodou se jeví jako největší překážka pro úspěšnost privatizace. Kvůli složitosti státního uspořádání spojeného se značnými byrokratickými bariérami totiž nemohly do země proudit finanční prostředky od zahraničních investorů, které však byly jednou z podmínek úspěšné a rychlé privatizace. Situace se nezměnila ani s částečnými úpravami některých zákonů, jež proběhly mezi roky 1998 a 2002. Usnadnění právního rámce a odstranění byrokratických bariér si vytyčila jako svůj hlavní cíl speciální skupina, která vyzvala bosenské soukromé podnikatele k identifikaci byrokratických bariér a k navržení konkrétních řešení¹⁰. Speciální skupina však slavila pouze částečný úspěch, podařilo se sice implementovat v krátkém časovém úseku několik nových zákonů a úprav, avšak počáteční zájem zahraničních investorů postupně opadl. Hmatatelným výsledkem tak byl pouze fakt, že si domácí podnikatelé uvědomili, že mohou požadovat po vlastní vládě reformy důležitých zákonů (Belloni 2007: 305).

Odlíšný trend nastal po roce 2005, kdy nastalo další období privatizačního procesu. Největší odlišností byla konsolidace právního rámce privatizace. Po téměř deseti letech byla

⁹ V obou entitách byly rozděleny privatizované podniky na malé a velké. Ve Federaci Bosny a Hercegoviny se za malý podnik považoval ten, který měl kapitál menší než půl miliónu marek a méně než 50 zaměstnanců. V Republice Srpske se jednalo o podniky, které měly kapitál menší než 300 tisíc marek a méně než 50 zaměstnanců (Bayliss 2005: 41).

¹⁰ Speciální skupina byla složená ze zástupců EU, Světové banky, USA, MMF a EBRD (Donais 2005: 123).

soustava zákonů souvisejících s privatizací dokončena v obou entitách dokončena a již nedocházelo k nejruznějším právním úpravám, které by mohly privatizaci brzdit. Rozdíl oproti předešlé fázi byl také v tom, že po roce 2005 docházelo výhradně k privatizaci velkých podniků. S tím souvisel i další faktor privatizace v Bosně a Hercegovině, který byl patrný i v prvotní fázi, avšak po roce 2005 byl patrný více než dříve. Jednalo se o faktor korupce a klientelismu. Právě tento faktor byl dominantním rysem bosenské privatizace, čemuž nedokázala zabránit ani mezinárodní komunita v podobě privatizačních agentur. Nejvýstižněji lze míru korupce a klientelismu ilustrovat na příkladu tuzlanské společnosti Dita, jež uzavřela partnerství s firmou Lora, kterou vlastnil byznysmen se silnými vazbami na SDA¹¹. Selhání mezinárodní komunity při vymýcení klientelismu a korupce se projevilo v průběhu privatizačního procesu, ve kterém měla sehrát hlavní roli GTZ. Za jejího dohledu bylo v první fázi privatizováno 51 % firmy, avšak v další fázi se GTZ nepochopitelně vzdala dohledu a odstoupila z privatizačního procesu, což vedlo k tomu, že formu majoritně vlastnil podnikatel silně napojený na významnou politickou stranu.

Posledním zkoumaným faktorem ekonomické dimenze historického dědictví je faktor úspěšnosti privatizačního procesu a jeho následků. Obecně lze hodnotit privatizaci v Bosně a Hercegovině jako neúspěšnou, což se promítlo jak na ekonomickém vývoji, tak i na vývoji bosenské společnosti. Z ekonomického hlediska bylo k roku 2016 z 2591 podniků zprivatizovaných pouze 1665. To lze vzhledem ke smělym plánům mezinárodní komunity hodnotit jako velký neúspěch.

Velké rozdíly panují také v otázce privatizace v jednotlivých entitách. Zatímco ve Federaci Bosny a Hercegoviny bylo zprivatizováno zhruba 70 % podniků, v Republice Srpske to bylo pouze 56 %. Naopak, určitým pozitivem je fakt, že v Brčku byly zprivatizovány všechny státní podniky. Měřitelnost úspěšnosti privatizace je v bosenském případě obtížná, avšak lze najít alespoň jeden faktor na základě kterého se dá úspěšnost privatizace změřit. Zmiňovaným faktorem je, zda zprivatizované firmy generují zisk, či nikoliv. Na základě výzkumu došli někteří autoři k závěrům, že pouhá třetina zprivatizovaných firem do roku 2005 generovala zisk, zbylé dvě třetiny vykazovaly každý rok ztrátu (Polić 2008).

¹¹ Privatizace firmy Dita měla proběhnout formou přímé smlouvy o prodeji 270 akcionářům za dohledu německé privatizační agentury GTZ. V roce 2005 však uzavřel majitel firmy Abdulah Šahmanović partnerství s firmou Lora, kterou vlastnil Haris Abdurahmanović. V rámci obchodu převedl Šahmanović bez smlouvy 45 % akcií Loře, ta se však v roce 2013 dostala do finančního úpadku, což vedlo k následnému vytunelování Dity skrze distribuční firmu Lora (vladatk.kim.ba 2016).

Největším následkem privatizace je v bosenském případě extrémně vysoká nezaměstnanost. Určitá nezaměstnanost je sice v prvotní fázi privatizace běžná, avšak v bosenském případě trvale narůstá nezaměstnanost i 20 let po zahájení privatizace¹².

Příčinu celkového neúspěchu privatizace lze najít jak ve vnitřních, tak ve vnějších faktorech. Prvním z vnitřních faktorů je, že privatizace stále ještě nebyla dokončena, více než třetina podniků je stále ve vlastnictví státu. Další příčinou byla neochota vlády k přijetí důležitých zákonů, které by urychlily privatizaci, a absence jasné strategie. S tím souvisí další problém, a sice složitý právní rámec a nedostatečná harmonizace zákonů a byrokratických pravidel. Svou roli při neúspěšnosti privatizace sehrálo i státní uspořádání plynoucí z Daytonské mírové dohody, které vedlo k fragmentaci podnikatelského prostředí. Velký problém představovala i obecná neinformovanost občanů o privatizaci, v tomto případě bosenská vláda zcela rezignovala na jakoukoliv osvětu. Důvěryhodnosti privatizace nepřidala ani politizace celého procesu, při níž docházelo k napojení firem na politické strany jako v případě firmy Dita. Významným vnějším faktorem, který přispěl k neúspěšnosti privatizace, byla role mezinárodní komunity. Ta sice zpočátku podporovala vznik soukromého sektoru, v pozdější fázi privatizace však její zájem opadl a kontrolu privatizačního procesu zajišťovala pouze skrze mezinárodní konzultanty. To však vedlo pouze k propojení podniků s politickými podnikateli.

Druhou klíčovou dimenzí podkapitoly, jež je podrobena analýze, je sociálně-politická dimenze, která v bosenském případě souvisí s otázkou repatriace uprchlíků. Analýza bude reflektovat dvě roviny dané problematiky – repatriaci uprchlíků v rámci území Bosny a Hercegoviny a repatriaci uprchlíků mimo bosenské území. Analyzována bude i úspěšnost repatričního procesu.

Při analyzování repatriace uprchlíků v rámci území Bosny a Hercegoviny je nutné sledovat dva trendy, které byly patrné již od konce válečného konfliktu. Tím prvním trendem byly tzv. většinové návraty, přičemž tento trend byl patrný od konce válečného konfliktu do roku 1999. V praktické rovině se jednalo o to, že se uprchlíci vraceli do oblastí, kde jejich

¹² V roce 1991 byla celková nezaměstnanost 17,6 %, v roce 2017 došlo k nárůstu na celkových 26 %. Ještě větší problém je nezaměstnanost mladých lidí (15-24 let), která v roce 1991 dosahovala výše 36 %, v roce 2017 došlo k rapidnímu nárůstu na 67 % (data.worldbank.org 2017).

etnikum tvořilo většinu. Navíc se tento trend uplatnil ve stejné míře v obou entitách, což mělo napomoci úspěšné repatriaci a co nejvíce eliminovat riziko obnovení konfliktu¹³.

Změna trendu nastala v roce 1999, kdy se začal projevovat nárůst tzv. menšinových návratů. To znamenalo, že se uprchlíci stěhovali do oblastí, kde jejich etnikum tvořilo menšinu. V prvních letech počet menšinových návratů neustále narůstal, přičemž zde existoval předpoklad, že tento trend bude pokračovat. Tato predikce se však ukázala jako lichá, neboť počet menšinových návratů začal prudce klesat, klesající trend menšinových návratů trval až do roku 2005, kdy repatriační proces de facto ustal¹⁴.

Druhou zkoumanou rovinou je repatriace uprchlíků mimo území Bosny a Hercegoviny. Při analýze této roviny je nutné zohlednit jak vnitřní, tak vnější faktory, které ovlivnily repatriační proces mimo území Bosny a Hercegoviny. Z mezinárodního hlediska zde byl až do roku 1997 trend na základě kterého docházelo k odmítavému stanovisku mezinárodních organizací k posílení pravomocí a mandátu vojenských jednotek. Ty měly řídit návrat uprchlíků z mimobosenského území a měly mít možnost přímo zasáhnout do repatriačního procesu, pravomoci jim však nebyly poskytnuty v dostatečné míře. To mělo za následek, že se museli navrátnější uprchlíci vypořádat nejen s negativními postoji „domácího“ obyvatelstva, ale také jim nebyla poskytnuta žádná podpora od mezinárodních organizací (Žíla et al. 2016: 123). Změna nastala až v roce 1997, kdy se stal opětovně americkým prezidentem Bill Clinton, jehož primárním cílem bylo co nejrychlejší stažení amerických jednotek z bosenského území. Větší tlak začal přicházet i ze strany EU, především ze zemí, které byly přílivem uprchlíků zatížené nejvíce, primárně Německo a Rakousko¹⁵. Mezinárodní společenství začalo tedy od roku 1997 prosazovat trend repatriace etnicky menšinových osob. Společenství tím chtělo dosáhnout toho, aby v případě neúspěšnosti repatriačního procesu neinklinovala etnicky segregovaná společnost opět ke konfliktu. Změna nastala i v otázce pravomocí jednotek SFOR, jež poprvé od podpisu Daytonské mírové

¹³ V období 1996–1998 se do Federace Bosny a Hercegoviny vrátilo 377 tisíc Bosňáků, 74 tisíc Chorvatů a pouze 19 tisíc Srbů. Do Republiky Srpske se vrátilo ve stejném období 88 tisíc Srbů, 9 tisíc Bosňáků a pouze 700 Chorvatů (UNHCR 2004).

¹⁴ Statisticky se do roku 2005 vrátilo do Federace Bosny a Hercegoviny 149 tisíc bosenských Srbů (v roce 2002 pouze 19 tisíc), do Republiky Srpske se vrátilo 147 tisíc Bosňáků oproti 9 tisícům z roku 2002 (UNHCR 2005).

¹⁵ Celkově našlo za hranicemi Bosny a Hercegoviny nový domov 1,2 miliónu lidí, největší část uprchlíků zamířila právě do Německa (28 %) a do Rakouska, kde našlo svůj domov 7 % uprchlíků (Prtina 2006: 361–362).

dohody dohlížely na dodržování civilních aspektů dohody, mezi něž patřila i otázka repatriace uprchlíků.

Neméně důležitou roli sehrály při repatriaci uprchlíků mimo území Bosny a Hercegoviny vnitřní či vnitropolitické faktory. Zásadní byly především změny na politické scéně od konce válečného konfliktu, a to především v Republice Srpske. Konkrétně v případě Republiky Srpske došlo k nahrazení ultranacionalistů, kteří byli nahrazeni umírněnějšími politiky, například Biljanou Plavšićovou nebo Miloradem Dodikem. Je však více než diskutabilní, zda a jak se reálně změnila politika těchto představitelů ve vztahu k repatriačnímu procesu. Ze statistického hlediska je patrné, že zde stále panuje jistá míra nedůvěry uprchlíků v bosenské instituce, politické elity a v jejich schopnost zajistit uprchlíkům dostatečnou ochranu. To může vést k tomu, že uprchlík nebude mít zájem vrátit se na bosenské území, což může devalvovat úspěšnost repatriačního procesu. Paradoxní však je, že v otázce politické orientace uprchlíci upřednostňují nacionalistické strany a volbu podle etnického klíče, avšak dle průzkumů považují uprchlíci za nejzávažnější téma socioekonomické otázky jako nezaměstnanost či korupci (ti-bih.org 2002: 21).

Při analýze úspěšnosti repatriačního procesu, jež byl vyhodnocen jako zásadní měřítko úspěšnosti poválečné rekonstrukce a přiblížení se evropským strukturám, je nutné opět zohlednit dvě kategorie faktorů – vnitřní a vnější. Případnou úspěšnost repatriačního procesu oslabovaly z hlediska vnitřních faktorů především tři skutečnosti. Tou první byl fakt, že se více než polovina uprchlíků vrátila do oblastí, kde bylo jejich etnikum ve většině. To sice znamenalo na jedné straně maximální eliminaci potenciálních problémů s jiným etnikem, na druhou stranu tím byl devalvován celý repatriační proces. To bylo dáno tím, že se někteří uprchlíci vrátili do oblastí, kde sice byli ve většině, avšak jejich původní domovy se nacházely v jiné entitě. Druhá skutečnost, která oslabuje potenciální úspěšnost repatriačního procesu, jsou oficiální statistiky. Počet skutečných uprchlíků se totiž zásadně lišil od oficiálních statistik, které započítávaly uprchlíky, kteří se však vrátili pouze fingovaně. Mnoho uprchlíků totiž ihned po svém návratu zemi opět opustili, což bylo dáno primárně socioekonomickými faktory (především vysokou nezaměstnaností). Třetím faktorem, který devalvoval úspěšnost repatriačního procesu, byla liknavost bosenského ministerstva pro lidská práva a uprchlíky. To mělo od roku 2004 řídit celý repatriační proces, který měl trvat až do roku 2014, avšak od roku 2005 nedošlo díky neaktivitě ministerstva k žádnému progresu (mhrr.gov.ba 2005).

Z hlediska vnějších faktorů lze obecně říci, že větší aktivita mezinárodního společenství zvyšovala potenciální úspěšnost repatriačního procesu, opak je však pravdou. Mezinárodní společenství totiž nebylo schopno adekvátně reagovat na socioekonomické změny a reakce přišla až příliš pozdě. Teprve po roce 2002 začalo společenství organizovat podpůrné sociální a ekonomické programy, v té době však byl již repatriační proces v hluboké stagnaci. I přes klesající tendence návratnosti uprchlíků vnímalo budoucnost optimisticky, a to je vedlo k tomu, že repatriační proces svěřilo do rukou ministerstva pro lidská práva a uprchlíky (Žíla et al. 2016: 124).

Celková úspěšnost je však diskutabilní. Na jedné straně jsou mezinárodní organizace, které hodnotí repatriační proces jako úspěch, na druhé straně je však mnoho skeptiků, kteří považují repatriační proces za neúspěšný. Argumentují tím, že slabá návratnost uprchlíků nedokázala změnit výsledky etnických čistek, což jen potvrdilo definitivní homogenizaci země. Fakta hovoří spíše pro skeptiky, protože nízký počet navrátilivších se uprchlíků zničil mezinárodním společenstvím deklarovaný pilíř na cestě k usmíření a k mezinárodním strukturám.

Historické, respektive válečné dědictví v podobě privatizace a repatriačního procesu je v Bosně a Hercegovině patrné ještě v roce 2018. Privatizační proces totiž ještě nebyl zcela dokončen a je otázka, zda se tak vůbec někdy stane. Dalším zásadním následkem privatizačního procesu je vysoká nezaměstnanost, především mezi mladými lidmi. Naopak proces repatriace uprchlíků ustal již v roce 2005 a od té doby nedošlo k zásadní změně v agendě repatriace uprchlíků ze strany Ministerstva pro lidská práva a uprchlíky, přičemž na stagnaci nereaguje ani mezinárodní komunita.

2.1.3. Etnické preference

Faktor *etnických preferencí* a obecně postavení menšin je oblastí, která rozhodně ovlivňuje proces europeizace, avšak posun zde probíhá pomaleji než v jiných oblastech. To bylo, a je dáno tím, že státy střední a východní Evropy se primárně soustředily na harmonizaci ekonomické a politické oblasti, pročež problematika menšin a ochrana jejich práv zůstala upozaděna. Státy sice musely přijmout pravidla týkající se politiky menšin, které plynuly z Kodaňských kritérií a Rámcové úmluvy na ochranu národnostních menšin, kromě toho však tyto státy čelily dilematům, která ohledně menšinové politiky existovaly (a stále existují) v rámci EU. Tato dilemata se projevila ve dvou aspektech – prvním bylo pouhé povrchní sledování postupu v politice menšin v kandidátských státech, kdy se EU více soustředila na sledování regionální stability, druhým pak byl tzv. dvojitý standard ohledně politiky menšin, kdy státy střední a východní Evropy měly přijmout politiku menšin, zatímco státy západní Evropy nikoliv.

Navzdory těmto problémům v rámci EU je přítomen důkaz vlivu podmíněnosti EU na ochranu menšin a představuje zacházení s etnickými menšinami ve východní a střední Evropě jako jeden z nejzářivějších případů úspěšné kondicionality EU. Kondicionalita a dodržování stanovených pravidel EU jsou zároveň ovlivněny tzv. mělkým politickým prostředím, kdy složení parlamentu ovlivňuje policy-making procesy a politické zastoupení menšin následně podléhá zvýšenému rozdílu v legislativě národnostních menšin v parlamentu. V praxi to znamená, že politické zastoupení menšin v parlamentu určuje vláda a nejsilnější politické strany. Mají-li tedy vláda či nejsilnější politické strany striktní názory a pohledy na otázky týkající se práv menšin a jejich zastoupení v parlamentu, je méně pravděpodobné, že přijmou dohodu, která by byla výhodná pro etnické menšiny.

Daytonská mírová dohoda a s ní související bosenská ústava měly primárně působit jako dohoda mezi třemi konstitutivními národy. To však mělo za následek vznik etnicky uzavřeného politického systému. Tento uzavřený systém pak následně diskriminoval příslušníky jiných etnik a ostatních národů, kteří odmítali národnostní vymezení. Tato etnika či národy nemohly díky etnicky uzavřenému systému kandidovat ve volbách do kolektivního prezidentského orgánu či Sněmovny národů a bylo jen otázkou času, kdy některé etnikum či národ podá na tento systém stížnost.

Cílem podkapitoly je na několika případech diskriminace ilustrovat, zda lze i v případě Bosny a Hercegoviny jasně prokázat vliv kondicionality EU na ochranu menšin a zda představuje zacházení s etnickými menšinami v bosenském případě jeden z nejzářivějších případů úspěšné kondicionality EU. Podkapitola popisuje nejznámější případy diskriminace, a to ve třech rovinách. První zkoumanou rovinou je rovina etnická, dále je zkoumána diskriminace z pohledu příslušnosti k národu, poslední zkoumanou rovinou je rovina entitní. Analýza se zaměřuje na charakteristiku problému, následně jsou analyzována vnitropolitická a mezinárodní řešení či rozhodnutí, která přispěla, respektive nepřispěla k řešení daného problému.

Prvním zkoumaným případem diskriminace, který se zakládá na etnickém původu, je případ Sejdić + Finci versus Bosna a Hercegovina. Jakob Finci a Dervo Sejdić podali v roce 2006 stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva ve Štrasburku (ECHR) a stěžovali si na fakt, že jim bosenská ústava brání kandidovat na členy Sněmovny národů a kolektivního prezidentského orgánu, přičemž se odkazovali na Evropskou úmluvu o lidských právech¹⁶. Příklad byl minimálně v jednom hledu specifický. Oním specifikem byl fakt, že ve chvíli, kdy probíhalo hlavní líčení, nebyla otázka slučitelnosti bosenské ústavy s Úmluvou o lidských právech pro rozhodnutí soudu relevantní. Soud se odkazoval na to, že bosenská ústava byla výsledkem Daytonské mírové dohody, která je z podstaty věci mezinárodní smlouvou. Za normálních okolností by byla mezinárodní smlouva nadřazena, v tomto případě však mělo pravomoc ke změnám pouze Parlamentní shromáždění Bosny a Hercegoviny (Milanović 2010: 2–4).

Z hlediska vnitřních faktorů by měl v takovém případě zasáhnout OHR, ten byl však limitován svými pravomocemi, které se nevztahovaly na ústavní změny. Z toho důvodu byl Vysoký představitel de facto vyřazen z procesu, který měl případ etnické diskriminace vyřešit. Příklad etnické diskriminace také poukázal na další z nedostatků ve vnitřní politice – Daytonskou mírovou dohodu. Ačkoliv měl ústavní systém vzešlý z Daytonské mírové dohody primárně za cíl obnovení míru mezi národy, od doby uzavření míru uplynulo v době řešení tohoto případu více než 10 let. To mělo i dle názoru soudu vést k tomu, že měly být diskriminační prvky odstraněny i bez zásahu mezinárodního společenství. Žádné ústavní změny, které by řešily problematiku diskriminace, se však neodehrály.

¹⁶ Konkrétně se jednalo o článek 3 (zákaz nelidského a ponižujícího zacházení), článek 13 (právo na účinný prostředek k nápravě) a článek 14 (zákaz diskriminace), dále o článek 1 protokolu č. 12 (obecný zákaz diskriminace) a článek 3 protokolu č. 1 (právo na svobodné volby).

K vyřešení etnické diskriminace měl pomoci i zásah mezinárodního společenství. Bosnu a Hercegovinu mělo motivovat k vyřešení problematiky menšinové diskriminace dvouleté členství v RB OSN, jež získala za určité, avšak minimální pokroky v provádění ústavních změn. Žádné ústavní změny ohledně etnické diskriminace však nastaly ani po uplynutí dvou let. Ještě před tím, než začal soud řešit tento případ, se Bosna a Hercegovina v rámci svého vstupu do Rady Evropy v roce 2002 zavázala, že přezkoumá volební právo a bude ratifikovat Úmluvu o lidských právech a její protokoly plně bez výhrad. Do roku 2008 však Bosna a Hercegovina tento problém vůbec neřešila, což se mělo změnit s podpisem Stabilizační a asociační dohody ve stejném roce. Bosenská vláda se zavázala, že dojde ke změnám volebního práva tak, aby bylo plně kompatibilní s Úmluvou o lidských právech a se závazky plynoucími ze členství v Radě Evropy. Bosenská strana zaručila EU, že tak učiní v horizontu 1-2 let, avšak do dnešního dne nesplnila bosenská strana podmínky, které jí stanovila EU. Je však nutné zmínit, že Bosna a Hercegovina nebyla za pasivitu v implementaci ústavních změn a rozsudku nijak sankcionována¹⁷ (europarl.europa 2015).

Druhým zkoumaným případem je případ diskriminace Azry Zornić, jež bude zkoumán z pohledu příslušnosti k národu. Azra Zornić podala stížnost kvůli tomu, že jí byla zakázána kandidatura do Sněmovny národů a kolektivního prezidentského orgánu kvůli tomu, že odmítla přiznat příslušnost k jednomu ze tří konstitutivních národů. Uvedla pouze, že je občankou Bosny a Hercegoviny. Dle soudu však bylo nepřipustné, aby nemohl občan smět kandidovat pouze na základě toho, že odmítne uvést náležitost k jednomu z národů¹⁸. Z vnitropolitického hlediska byl výsledek případu Zornić versus Bosna a Hercegovina výsledkem liknavosti a neefektivity bosenských státních orgánů, které nebyly schopné ani pět let po vynesení rozsudku v případě Sejdić + Finci učinit žádná opatření, jež by vedla k zajištění dodržování rozsudku ohledně tohoto případu¹⁹. Přitěžujícím faktorem byl pro bosenskou stranu i neúspěch z mezinárodního hlediska, kdy nebyla schopná od roku 2009 a iniciaci EU implementovat ústavní změny, které se odvíjely od vynesení rozsudku v případě Sejdić + Finci ohledně diskriminace menšin. Ani v tomto případě však nedošlo k žádným

¹⁷ Soud ve Štrasburku v prosinci 2009 rozhodl o tom, že došlo k porušení článku 14 ve spojení s článkem 3 protokolu č. 1 ve spojitosti s kandidaturou do Sněmovny národů, ohledně kandidatury do kolektivního prezidentského orgánu došlo k porušení článku 1 protokolu č. 12 (e-ir.info 2012).

¹⁸ Azra Zornić se odvolávala na stejné články jako dvojice Sejdić + Finci, v jejím případě došlo k porušení článku 14 a článku 3 protokolu č. 1.

¹⁹ Rozsudek v případě Zornić versus Bosna a Hercegovina byl vyneseno v červenci roku 2014 (coe.int 2014).

sankcím ze strany EU, ačkoliv bosenská strana jasně neplnila podmínky, ke kterým se zavázala²⁰ (coe.int 2014).

Třetím zkoumaným případem je diskriminace na úrovni entity, konkrétně pak případ Iljaz Pilav versus Bosna a Hercegovina. Případ Iljaze Pilava je specifický v tom, že ve srovnání se dvěma předchozími případy byl příslušníkem konstitutivního národa, a tudíž měl mít na základě ústavy možnost kandidovat do kolektivního prezidentského orgánu. V jeho případě (žil v Republice Srpske, avšak národnost měl bosňáckou) však bylo nutné, aby se přestěhoval do Federace Bosny a Hercegoviny, chtěl-li kandidovat. Problém však byl v tom, že kolektivní prezidentský orgán je celonárodní rozhodovací orgán, tudíž by nemělo být stěžejní, zda daný kandidát žije na území jedné či druhé entity. Bosenské soudy se zachovaly podobně jako v předchozích případech.

V případě Pilava bosenské soudy argumentovaly tím, že jejich primární snahou je zachování míru mezi národy a usnadnění dialogu mezi etniky dle zásad Daytonské mírové smlouvy, čímž však chtěly pouze zakrýt svoji pasivitu stejně jako v předešlých případech. Tento argument však před štrasburským soudem neobstál. Kromě kritiky za nečinnost ohledně provádění ústavních reforem, ke kterým se bosenská strana zavázala, a implementace rozhodnutí v předchozích případech soud rozhodl, že byl Pilav vyloučen z volby do kolektivního prezidentského orgánu na základě etnického původu a místa bydliště. To bylo jasné porušení článku 1 protokolu č. 12, na čemž se soud shodl v červnu 2016 jednomyslně. Ani v tomto případě však nepřišly ze strany EU sankce za neprovádění předchozích rozsudků a neschopnost provést zásadní ústavní změnu na ochranu menšin (hudoc.echr.coe.int 2016).

Výše zmíněné případy diskriminace jasně ukazují, že v případě Bosny a Hercegoviny nelze hovořit o tom, že by zde byl jasně prokazatelný vliv kondicionality EU na ochranu menšin. Ačkoliv byla Bosna a Hercegovina několikrát vyzvána EU, aby provedla ústavní změny, které by zrušily etnickou či entitní diskriminaci, do dnešních dní se tak nestalo. Z hlediska EU je šokující, že téměř deset let po vynesení rozsudku v případě Sejdić + Finci nepřišly ze strany EU žádné sankce, ačkoliv k tomu EU měla několik příležitostí. EU sice na jednu stranu neustále opakuje, že neprovedení rozsudků je naprosto neslučitelné s jejími hodnotami, avšak dosavadní praxe ukazuje, že bez sankcí nebude bosenská strana

²⁰ Harmonizaci bosenské ústavy s Úmluvou o lidských právech předpokládala již Dohoda z Prud z roku 2008, na kterou navázala jednání v Butmiru, obě jednání však skončila neúspěchem a žádné ústavní změny neproběhly (Bauerová, Hlaváčková, Cabada 2014: 84).

ochotna cokoliv implementovat. Případy diskriminace v bosenském případě také ukazují na to, že Bosna a Hercegovina může být brána jako odstrašující příklad co se týče zacházení s menšinami v souvislosti s kondicionalitou EU. Jedinou možností, aby došlo k progresu v otázce ochrany menšin, je přijetí ústavní reformy, která by definitivně zrušila diskriminační prvky a dále také provedení jednotlivých rozsudků.

2.1.4. Slabá státnost

Posledním faktorem, který spadá do dimenze *polity*, je faktor *slabé státnosti*. J. Fortin definovala jako hlavní překážku státnosti primárně zpochybnění státní suverenity. Samotné zpochybnění státní suverenity nastává, pokud existují hluboké rozdíly v územních hranicích a také pokud existují spory o to, kdo má v daném státě právo na občanství. Státní svrchovanost, ať už jako externě uznávaná schopnost angažovat se s jinými aktéry v mezinárodním systému, nebo jako vnitřní svrchovanost k výkonu sebe sama, předpokládá existenci konsolidované národní jednotky. Nedostatečné ukotvení a konsolidace národního státu sdílejícího společný smysl pro společenství, který je nad rámec pouhého názoru a dohody, totiž potlačuje proces demokratizace a schopnost země prosazovat agendu EU. Slabá státnost následně vyvolává vznik secesistických hnutí, diskuse o národních identitách, o územních hranicích, etnické napětí a problémy usmíření, které absorbují většinu energie potřebné pro provádění reforem. Jak naznačuje Crawfordova a Lijphartova studie o trajektoriích změny postkomunistického režimu, slabá státnost je možná největší hrozbou pro budoucí hospodářskou a politickou liberalizaci.

V rámci této podkapitoly bude analyzována role Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu (OHR). Analýza se zaměřuje na dvě hlavní dimenze – vnitropolitickou a mezinárodní. V rámci vnitropolitické dimenze jsou analyzovány faktory, které ovlivňují roli a pozici OHR, především pak faktor „Bonn powers“, faktor nacionalismu či faktor efektivity OHR při řešení vnitrostátních krizí. Z mezinárodního hlediska se analýza soustředí na změnu trendu, který nastal za Paddyho Ashdowna, konkrétně pak na posun od „Bonn powers“ k „Brussels powers“, dále na dualitu vztahu mezi OHR a EUSR (zvláštního představitele EU pro Bosnu a Hercegovinu) nebo na použití soft power při implementaci reforem ze strany EU na úkor OHR.

Velice výraznou, ne-li nejvýraznější roli hraje v bosenském politickém systému Úřad vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu (OHR). Jeho primárním cílem byla implementace civilní složky Daytonské mírové dohody, avšak zpočátku nebylo jasné, jakými pravomocemi by měl OHR disponovat. Právě charakter mandátu OHR zůstal během prvního funkčního období, které vykonával Carlos Bildt, nevyřešený, přičemž se počítalo s tím, že se charakter vyřeší po volbách v roce 1996. Zásadní spor se týkal síly mandátu OHR, na jedné straně stály USA, jež chtěly kontrolovat jak vojenskou, tak civilní složku Daytonské dohody. Na straně druhé stáli Evropané, kteří nezastávali americký názor, a jejich snahou byla redukce

pravomocí pouze na civilní složku Daytonské dohody, přičemž USA nakonec přenechaly pozici OHR čistě v rukou Evropanů (Chandler 2006: 32).

Z vnitropolitického hlediska ovlivňuje pozici a roli OHR v bosenském systému několik faktorů. Prvním zkoumaným faktorem je faktor tzv. „Bonn powers“²¹. Tento faktor se začal projevovat od druhého funkčního období (1997-1999), kdy funkci OHR vykonával Carlos Westendorp. Ten využil „Bonn powers“ hned v několika případech, například ke schválení státních symbolů a vlajky, státních poznávacích značek či k zavedení společné měny. Kromě toho demonstroval sílu mandátu OHR také na odvolání politického představitele z funkce, když neváhal odvolat kontroverzního politika Nikolu Poplašena²². Faktor „Bonn powers“ se projevoval i po konci funkčního období Carlose Westendorpa, jehož místo přebíral Wolfgang Petritsch (1999-2002). Ten využil „Bonn powers“ při řešení vnitrostátní krize, kterou způsobil Ante Jelavić. Ten zcela ignoroval celostátní bosenské instituce a jeho cílem bylo vytvoření třetí (chorvatské) entity. Jelavićova kampaň vyvrcholila referendem, kterého se zúčastnilo 70 % voličů a téměř 100 % z nich bylo pro vytvoření chorvatské entity. OHR si byl vědom potenciálních důsledků, které mohly v krajním případě vést až k znovuoobnovení válečného konfliktu. Petritsch proto Jelaviće odvolal, zmrazil stranické účty HDZ a jasně tím ilustroval, že je přítomnost OHR v Bosně a Hercegovině více než nutná (Jeffries 2003: 166–168).

Faktor „Bonn powers“ však začal být v následujících letech čím dál méně patrný, dominantním faktorem, který ovlivňoval pozici OHR se stal faktor nacionalismu. Ačkoliv jsou nacionalistické tendence v rámci politického systému patrné již od konce občanské války, v případě OHR se začaly ve větší míře projevovat až za funkčního období Miroslava Lajčáka (2007–2009). Za jeho funkční období došlo z pohledu Bosny a Hercegoviny k zásadnímu milníku, neboť došlo k podpisu Stabilizační a asociační dohody (SAA). To se projevilo pozitivně na bosenské politické scéně, kde byly tři nejsilnější strany (SDA, HDZ, SNSD) ochotny jednat o historickém kompromisu. Výsledkem rokování byly tzv. Prudské

²¹ Název vznikl po konferenci Rady pro nastolení míru (PIC) v roce 1997 v Bonnu, která znamenala výraznou změnu ohledně pravomocí OHR. V praxi to znamenalo, že OHR měl možnost odvolávat politiky z funkcí či zmrazit účty politických stran. Od bonnské konference také OHR disponoval legislativními pravomocemi, tudíž mohl při prosazování svých návrhů obejít celý zákonodárný proces (gojil.eu 2014).

²² Poplašen zastupoval Srbskou radikální stranu a obhajoval ideu Velkého Srbska. Kromě toho odmítal spolupráci jak s domácími institucemi, tak s mezinárodním společenstvím. Na základě toho jej Westendorp v roce 1999 odvolal (Hladký 2005: 315).

dohody, jež měly primárně za cíl harmonizaci bosenské ústavy s Úmluvou o lidských právech. Prudské dohody však skončily neúspěchem, na který nebyl OHR absolutně schopen reagovat, jelikož se projevil silný nacionalismus napříč celý politickým spektrem, přičemž všechny zainteresované strany návrhy z Prud odmítly²³ (McEvoy 2014: 139–140).

Faktor nacionalismu se projevil i v případě Valentina Inzka, zatím posledního Vysokého představitele (od roku 2009). Nový Vysoký představitel musel řešit hned na začátku svého angažmá těžký úkol v podobě butmirských jednání, která řešila opět otázku ústavních reforem. Inzko se obával, že by v případě neúspěšnosti jednání mohlo dojít k nárůstu nacionalismu a oslabení jeho pozice. Jeho předpoklady se následně skutečně naplnily, po neúspěchu butmirských jednání skutečně došlo k nárůstu nacionalismu, především v Republice Srpske v podobě referend ztělesněných osobou Milorada Dodika.

Další vnitropolitickou krizi musel OHR řešit po volbách v roce 2010, které se nesly v duchu nacionalistické rétoriky. Problémy nastaly ve Federaci Bosny a Hercegoviny, kde strany HDZ a HDZ 1990, které nebyly zapojeny do vládního kabinetu, označily vznik takového kabinetu za protiústavní a podezřívaly Inzka, že straní ostatním stranám. Obě strany proto podaly stížnost Ústřední volební komisi, která uznala, že vládní kabinet vznikl protiústavně. Valentin Inzko však rozhodnutí svým oktrojovaným rozhodnutím zrušil a označil vládu Federace Bosny a Hercegoviny za právoplatnou (ohr.int 2011). Jeho rozhodnutí však mělo za následek rozdmýchání už tak dost velké vlny nacionalismu, kromě toho také utrpěla důvěryhodnost OHR²⁴.

Posledním zkoumaným vnitropolitickým faktorem je faktor efektivit OHR. Slábnoucí pozice a role OHR byla patrná od roku 2006, kdy nastoupil do úřadu Christian Schwarz-Schilling. Ten neměl po relativně silném mandátu Paddyho Ashdowna lehkou pozici, přičemž založil výkon svého úřadu na popularitě, kterou si získal během občanské války²⁵. Schwarz-Schilling odmítal během svého funkčního období využívat „Bonn powers“, a právě za jeho úřadu se začala naplno projevovat neefektivita a absence jakékoliv strategie OHR při řešení vnitropolitických problémů. OHR nevěděl, jakou strategii má při reformách ústavy využít,

²³ Například Bakir Izetbegović z SDA odmítl rozdělení země do čtyř federálních jednotek (McEvoy 2014: 140).

²⁴ Na protest proti jeho rozhodnutí vytvořily obě strany Chorvatský národní parlament a Chorvatskou akademii věd. Podporu našly chorvatské strany u bosenských Srbů, kteří měli s narušováním bosenské svrchovanosti bohaté zkušenosti kvůli diskuzím o referendu (balkaninsight.com 2011)

²⁵ Schwarz-Schilling vykonával během bosenské války post spolkového ministra pošt a telekomunikací a v návaznosti na německou politiku vůči Bosně a Hercegovině na svůj post rezignoval.

k čemuž nepomohla ani pasivita EU a mezinárodního společenství obecně. Primárním cílem bylo prosadit reformy, které se nestihly provést za Ashdowna. OHR však spoléhal na to, že avizované reformy provedou domácí politické elity samy, cílem elit však bylo udržení statusu quo. Slabost a neefektivita OHR se následně projevíly při řešení ústavní reformy (April package), kterou iniciovaly USA za účasti relevantních politických stran²⁶. Kompromisní návrh prošel až do Sněmovny národů, kde jej však zablokovaly strany SBiH a SNSD, které měly obavu ze ztráty územní celistvosti Bosny a Hercegoviny. OHR však v tomto případě vůbec nekonal a nevyužil své pravomoci, čímž nadále oddaloval provedení nezbytných ústavních reforem (ohr.int 2006).

Posledním příkladem slabosti a neefektivit OHR je případ referenda o „Dni státnosti“ v Republice Srpske z roku 2016. Ačkoliv se spory ohledně referend vedly mezi Valentinem Inzkem a Miloradem Dodikem již od roku 2011, až do roku 2016 panoval status quo. Tento status však byl v roce 2016 zrušen, protože Dodik i přes protiústavnost referendum o „Dni státnosti“ uspořádal. To však bylo v rozporu s cílem OHR, který chtěl referendum za každou cenu zablokovat. V tomto bodě se však naplno ukázala slabost mandátu, jelikož k blokaci referenda bylo nutné, aby ji odsouhlasila Rada pro nastolení míru (PIC). V Radě měl Dodik oporu v Ruské federaci, bez jejíhož souhlasu nebylo možné referendum zablokovat, následně dle očekávání Ruská federace nedala souhlas k blokaci referenda. Tím utrpěl OHR další porážku při snaze o stabilizaci země a jeho důvěryhodnost tak opět klesla (neweasterneurope.eu 2016).

Stoupající neefektivita a liknavost OHR vedla po roce 2007, kdy skončil v úřadu Schwarz-Schilling, k diskuzím o zrušení celého úřadu. Za mandátu Miroslava Lajčáka se tyto diskuze vedly v souvislosti s potenciálním úspěchem při jednáních o Prudských dohodách. V rámci diskuze padl návrh, že v případě úspěšnosti jednání o Prudských dohodách a splnění podmínek a cílů v rámci balíčku „5+2“ by mohlo dojít ke zrušení OHR²⁷. K tomu však v návaznosti na neúspěch jednání nedošlo. De facto stejný model následoval i při butmirských jednáních, pokud by totiž dopadla úspěšně, existoval zde předpoklad zrušení OHR.

²⁶ Dubnový balíček měl změnit dosavadní státní uspořádání, k čemuž bylo přizváno osm politických stran (Perry 2015: 495).

²⁷ Mezi pěti hlavními cíli bylo přerozdělení státního majetku napříč jednotlivými politickými úrovněmi, přerozdělení vojenského majetku, vyřešení statutu distriktu Brčko, zajištění finanční udržitelnosti a upevnění právního systému. Jako dvě hlavní podmínky byl určen podpis Stabilizační a asociační dohody s EU a pozitivní hodnocení ze strany Rady pro nastolení míru (Ramet, Hassenstab, Listhaug 2017: 250).

V opačném případě mělo dojít k posílení mandátu OHR, což mělo vést k eliminaci nacionalistických snah politických představitelů, především z Republiky Srpske. Negativní výsledek butmirských jednání však nepřinesl ani posílení mandátu OHR, ani jeho zrušení, tudíž zůstal zachován status quo. To ale nepomohlo ani OHR, ani bosenskému státu, který zůstal nadále, byť formálně, protektorátem pod vedením OHR.

Kromě čistě politické dimenze jako je nutnost ústavní reformy či otázka referend ovlivňuje neefektivita a slabost OHR také občanskou společnost. To lze nejlépe ilustrovat na příkladu tzv. bosenského jara z roku 2014²⁸. Valentin Inzko zareagoval na protesty několika zmatečnými prohlášeními, například uvedl, že pokud se protesty a celková situace neuklidní, povolá ze zemí EU vojska. Již však neuvedl, proti komu, či ve prospěch koho bude intervence unijních vojsk mířená. To mělo za následek znepokojení občanské společnosti, ve které opět začaly narůstat pochybnosti o efektivitě úřadu a o jeho akceschopnosti. Slabost a jistá míra ignorance se projevila i v další fázi řešení nastalé krize, OHR totiž odmítal do diskuze o případných reformách zapojit zástupce protestujících stran občanské společnosti. To bylo pro bosenskou občanskou společnost jen další potvrzení neefektivity a neschopnosti OHR, který nastavil zvláštní stav paralýzy systému. Na jedné straně totiž nechtěl, aby znovu eskalovalo násilí, avšak dle stylu jednání OHR se občanská společnost domnívala, že nestojí ani o skutečný mír. Jako argument předložila nezájem a neochotu jednat o reformě stávajícího státního uspořádání (rferl.org 2014).

Z mezinárodních faktorů bude v první řadě analyzována změna trendu, která nastala za mandátu Paddyho Ashdowna (2002-2006). Ashdownova éra bývá označována jako éra silové angažovanosti a intervenční politiky OHR. Paddy Ashdown totiž upřednostňoval metodu vnějších zásahů před hledáním kompromisu mezi konstitutivními národy. Oproti svým předchůdcům Ashdown akceptoval dominanci tří hlavních stran (SDA, HDZ, SNSD), protože si uvědomoval, že bez spolupráce s těmito subjekty nebude možné provádět reformy. Ačkoliv reformy slavily pouze částečný úspěch (především v oblasti bezpečnostních složek), bylo možné i díky Ashdownově strategii zahájit jednání s EU. Zásadní však byl posun od „Bonn powers“ k „Brussels powers“, který započal právě za jeho mandátu²⁹.

²⁸ V celé zemi propukly na jaře 2014 protesty, které započaly ve městě Tuzla kvůli uzavření několika továrních závodů a následně se tato protestní vlna přelila i do dalších měst včetně Sarajeva (rferl.org 2014).

²⁹ „Brussels powers“ v praxi znamenalo, že měla Bosna a Hercegovina implementovat evropská nařízení a politiky na principu dobrovolnosti. Touha připojit se k EU měla být pro politické elity lákavější než externí dohled OHR plynoucí z Daytonské mírové dohody (Laidi 2008: 75–76).

Samotný Ashdown podotknul, že ač se to na první pohled nezdá, existuje mezi oběma „powers“ značný rozdíl. V případě „Brussels powers“ si totiž může daný stát říct, že pokud se mu nezdá předložená nabídka ze strany EU dostatečně atraktivní, nemusí ji přijmout. Měl by zde tedy platit princip přesvědčování (*persuasion*) před principem donucování (*coercion*). To lze demonstrovat na příkladu armády Republiky Srbske. Aby totiž došlo k posunu při jednání s EU, bylo nutné „zrušit“ bosensko-srbskou armádu, která se následně musela podřídit celonárodní armádě. Zásadní však bylo, že si tento krok odsouhlasili sami bosenští Srbové, nebylo by to na přímý zásah Paddyho Ashdowna (Ashdown 2007: 113–115). Posun k „Brussels powers“ však nebyl náhodný, OHR se i přes některé dílčí úspěchy stal významnou součástí politických sporů, než aby fungoval jako mediátor při jejich řešení. „Bonn powers“ již nebyly natolik účinným mechanismem při řešení politických krizí a bylo nutné najít nový mechanismus. Tuto roli měly namísto OHR převzít primárně EUSR, sekundárně pak domácí instituce.

V tomto bodě se projevil v následujících letech další faktor, který ovlivnil pozici a roli OHR z mezinárodního hlediska – dualita OHR a EUSR. Dualita se stala stěžejním problémem v rámci butmirských jednání v roce 2009, přičemž zde bylo předloženo ze strany Rady pro nastolení míru několik návrhů ohledně řešení problému síly mandátu OHR a také ohledně pozice a role EUSR při prosazování ústavních změn. Na jedné straně mělo dojít k posílení mandátu OHR, a to minimálně do roku 2010, na straně druhé mělo zároveň dojít k posílení EUSR. Zvláštní představitel EU pro Bosnu a Hercegovinu měl plnit funkci poradce a také měl působit jako stěžejní článek při jednání s politickými stranami. Následně měl sestavit pracovní skupinu, která by usnadnila přijetí ústavních změn či implementaci *acquis communautaire*.

Jeho dalším úkolem by bylo informovat občanskou společnost, přičemž výsledkem jeho práce by mělo být zahájení přístupových jednání. Dualita mezi OHR a EUSR následně vyvolala obavy, které vyplynuly z potenciálního neúspěchu butmirských jednání. Rada pro nastolení míru se obávala, že nejhorším možným výsledkem by byl celkový krach butmirských jednání, z čehož by logicky vyplynulo i neuposílení mandátu OHR a EUSR, naopak by došlo k nárůstu nacionalismu. A jelikož butmirská jednání skutečně skončila neúspěšně, zůstala otázka duality mezi OHR a EUSR nevyřešena až do roku 2011, naopak obavy z nárůstu nacionalismu se skutečně vyplnily³⁰ (crisisgroup.org 2009).

³⁰ Funkce EUSR (Zvláštní představitel EU pro Bosnu a Hercegovinu) vznikla až v roce 2011, kdy došlo k oddělení od OHR. Od roku 2011 se EUSR zodpovídá Vysokému představiteli pro zahraniční a bezpečnostní

Posledním mezinárodním faktorem, který ovlivňuje pozici OHR, je samotná EU. Ta v posledních letech pomalu, ale jistě přebírá roli OHR, především v otázce ústavních reforem. Trend, kdy se z Bosny a Hercegoviny stává protektorát pod patronací EU, je patrný minimálně od roku 2006, kdy z úřadu odešel Paddy Ashdown a byl zde patrný posun od „Bonn powers“ k „Brussels powers“. EU měla totiž působit jako vnější faktor při ústavních reformách, a to za použití „soft power“.

Předpokládalo se, že by EU při projednávání ústavních reforem působila v bosenském případě jako mediátor, nikoliv vymahač, avšak reálná praxe je zcela odlišná od původních předpokladů. Vize EU spočívala v tom, že řešení budou předkládat lokální politické elity, nicméně v drtivé většině případů je musí předkládat sama EU. To lze nejlépe ilustrovat na případě butmirských jednání, která musela iniciovat díky nezájmu lokálních politiků právě EU. Návrhy řešení ze strany EU však dávaly lokálním politickým elitám prostor pro manévrování a celkově liknavý přístup EU vedl k posilování pozic lokálních elit, které si byly tak jisté svojí pozicí, že neváhaly odmítnout butmirské návrhy. Postup při butmirských jednáních vedl k nárůstu obav na straně EU, aby posilování lokálních elit nevedlo k selhání kondicionality EU. Obavy EU se však naplnily, kdy místo toho, aby EU využila svůj vliv k posílení bosenské státnosti a k uskutečnění reforem, došlo pouze ke zpomalení europeizačního procesu a k ještě většímu posílení lokálních politických elit. Síla pozic lokálních politických elit se projevila na příkladu politické agendy ve vztahu k EU, od krachu butmirských jednání totiž nedošlo k zásadnější změně v této agendě. Posilování pozic lokálních politických elit tak vedlo k institucionální paralýze, která se vyznačuje tím, že Bosna a Hercegovina nadále zůstává protektorátem (formálně pod správou OHR). Reálně je však tento protektorát pod patronací EU, jejíž pozici však značně oslabují právě lokální elity a jejich silné pozice (Papakostas, Papamitros 2014: 109–114).

Role OHR v posledních deseti letech oslabuje, což je dáno posunem od „Bonn powers“ k „Brussels powers“. Negativně se na oslabující roli OHR projevil nacionalismus a celková neefektivita úřadu, kdy OHR nebyl schopen adekvátně řešit jak politické, tak společenské krize. Na pozici OHR měla a má značný vliv EU, jejíž vliv na bosenský politický systém v posledních letech stoupá a tento trend se dá předpokládat i v následujících letech. Původní vize EU byla taková, že návrhy na reformy a jejich následnou aplikaci budou

politikou, jeho cílem by měla být podpora představní strategie EU pro Bosnu a Hercegovinu Prvním EUSR se stal Peter Sorensen (eur-lex.europa.eu 2011).

podávat lokální politické elity. Pravda je však přesně opačná, tuto roli musela nedobrovolně převzít EU, výsledkem ale bylo pouze posílení pozic lokálních politiků. Pro další vývoj bude zásadní, aby Bosna a Hercegovina přestala být protektorátem, což ale lze vyřešit pouze jedním způsobem – zrušením OHR. Po zrušení OHR se předpokládá, že roli „protektora“ a hlavního iniciátora změn převezme v plném rozsahu EU. Unie by měla zároveň působit jako mediátor při případném politickém konfliktu.

2.2. Policy dimenze

Policy dimenze se na základě teoretického konceptu ve třech podkapitolách zaměřuje na analýzu tří stěžejních faktorů: *veto players*, *administrativní kapacity* a *mobilizace občanské společnosti*. Faktor *veto players* je analyzován ze dvou hledisek – prvním zkoumaným hlediskem je počet veto players, druhá část se zaměří na problematiku veto players z hlediska právního rámce. Druhým analyzovaným faktorem je faktor *administrativní kapacity*. V rámci tohoto faktoru se autor zaměřuje na tři stěžejní oblasti. První zkoumanou oblastí je vliv EU na administrativní postupy (v bosenském případě reforma státní správy), druhým faktorem, který ovlivňuje administrativní kapacity, je faktor počtu kvalitních úředníků. Třetí část analýzy faktoru administrativní kapacity se soustředí na korupci a klientelismus. Posledním zkoumaným faktorem je *mobilizace občanské společnosti*. V rámci analýzy tohoto faktoru se analýza zaměřuje na dvě dimenze. První dimenzí je dopad EU na fungování nevládních neziskových organizací, jež se v bosenském případě projevuje v organizační struktuře neziskových organizací či neschopností získat finanční prostředky z EU. Druhou dimenzí je síla, respektive slabost občanské společnosti. Tato dimenze se zaměřuje na mobilizační charakter bosenské společnosti či na problematiku leadershipu.

2.2.1. Veto players

V *policy* dimenzi je klíčovým faktorem usnadňujícím proces europeizace nízká hustota politických hráčů a především pak počet *veto players*. Právě na veto players závisí, zda bude kondicionalita EU efektivní či nikoliv, protože právě souhlasné stanovisko veto players k dohodám, které vzešly ze strany EU, může změnit status quo. Obtížnost změny status quo se obecně zvyšuje s počtem veto players a jejich vzdáleností. Na druhou stranu nedostatek veto players zvyšuje vliv vlády jako hlavního cíle kondicionality EU. To se projevilo například při východním rozšíření, kde byl v daných zemích počet veto players nízký a dohody se tak daly uzavírat snáze, než tomu je například v regionu západního Balkánu, avšak v případě západního Balkánu se počty veto players liší stát od státu. Dále je nutné zmínit, že počty se mohou lišit i v jednotlivých oblastech a politikách.

V bosenském případě se proto analýza zaměřuje na dvě hlavní oblasti. První analyzovanou oblastí je počet veto players, včetně využití institutu menšinového veta a tzv. ochranu životního zájmu. Analýza se soustředí na možnost využití veta ve Sněmovně národů či ve Sněmovně reprezentantů. Druhou analyzovanou oblastí je ústavně-právní rámec a s ním spojené problémy veto players, především pak problém definice ochrany životního zájmu či institucionální uspořádání.

Z hlediska počtu veto players vytvořila Daytonská mírová dohoda několik bodů či článků s možností veta, které brzdí legislativní proces v Bosně a Hercegovině. Nejvíce využívanou možnost použití veta lze najít ve Sněmovně národů, v tomto případě se jedná o kvórum pro hlasování o návrzích. Problematickým aspektem při využití veta ve Sněmovně národů je nastavení kvóra. Má-li být totiž kvórum naplněno, je nutné, aby bylo přítomno minimálně devět členů Sněmovny národů³¹. V současném nastavení je však zároveň nutné, aby z devíti členů byli přítomni minimálně tři Bosňáci, tři Chorvaté a tři zástupci Republiky Srpske. V praxi tak postačí, pokud bude jeden z konstitutivních národů bojkotovat jednání, což povede k paralýze systému a neschopnosti přijímat jednotlivé návrhy. Ve druhé komoře parlamentu, Sněmovně reprezentantů, je kvórum nastaveno na 22 hlasů, tedy na prostou většinu, blokační většina je stanovena na dvě třetiny členů³². V tomto případě je při analýze nutné zohlednit dvě hlediska – geografické a demografické. Právě tato dvě hlediska

³¹ Sněmovna národů se skládá z 15 členů - 5 Bosňáků, 5 Chorvatů a 5 bosenských Srbů (ccbh.ba 1995).

³² Do Sněmovny reprezentantů je voleno 42 zástupců, 28 z Federace Bosny a Hercegoviny, 14 z Republiky Srpske (ccbh.ba 1995).

zvýhodňují při využití veta Republiku Srpskou, která je oproti Federaci Bosny a Hercegoviny více homogenní a je pro ni snadnější vetovat návrhy. Oproti tomu ve Federaci Bosny a Hercegoviny se v mnoha případech stává, že pokud chtějí například Bosňáci získat blokační většinu, musí na svoji stranu získat některé chorvatské zástupce, přičemž tato praxe platí i obráceně (ccbh.ba 1995).

V konsociační demokracii lze najít další možnost využití veta – tzv. menšinové veto³³. Bosenské využití menšinového veta je spojeno s tzv. ochranou životního zájmu. Ochranu životního zájmu dle ústavy garantuje jak celonárodní parlament, tak i kolektivní prezidentský orgán a lokální parlamenty³⁴. V praktické rovině znamená ochrana životního zájmu, že cítí-li se některé z etnik ohroženo legislativním návrhem, stačí, aby se většina bosenských, chorvatských či srbských zástupců Sněmovny národů rozhodla, že předkládaný návrh pokládají za ohrožení životního zájmu. Pokud tedy zástupci jednoho z etnik vyhodnotí návrh jako ohrožení jejich životního zájmu, je svolána Společná komise³⁵. Nedojde-li v pětidenní lhůtě Společná komise k rozhodnutí, případ jde k Ústavnímu soudu. Ústavní soud je složen kromě čtyř zástupců z Federace Bosny a Hercegoviny a dvou z Republiky Srpske také ze tří zástupců, kteří jsou jmenováni Evropským soudem pro lidská práva. Složení soudu by tak mělo minimalizovat riziko obstrukcí ze strany celonárodního parlamentu. Využití menšinového veta je však minimální, pouze ve dvou případech došel Ústavní soud k závěru, že došlo k ohrožení životního zájmu. Prvním případem byla bosňácká stížnost na novelu zákona o uprchlících, druhým případem byla stížnost Bosňáků a Chorvatů na zákon o vyšším vzdělávání (ustavnisud.ba 2005).

Z ústavně-právního rámce lze identifikovat dva hlavní problematické aspekty ochrany životního zájmu. V první řadě je to jeho vágní definice, na straně druhé pak složité procesní postupy. Z hlediska vágnosti definice je nutné zmínit ochranu životního zájmu na úrovni entit. Prvním problémem je, že mají obě entity definovány ochranu životních zájmů ve svých ústavách jednotlivě. Federace Bosny a Hercegoviny definuje oblasti, které se týkají ochrany životního zájmu, následovně – řádné zastoupení národů v legislativě, exekutivě a soudní

³³ Menšinové veto je charakterizováno jako záchranná brzda systému, menšiny mají v tomto případě možnost vyjádřit svůj nesouhlas s konáním většiny, která může ohrozit jejich životní zájmy. Tento druh veta je typickým rysem konsociačních demokracií (Říchová 2006: 212).

³⁴ Ochranu životního zájmu však negarantuje parlament distriktu Brčko.

³⁵ Komise je složená ze tří zástupců, po jednom z každého konstitutivního národa. Komise má na rozhodnutí pět dní, nedojde-li v této lhůtě k rozhodnutí, předává případ Ústavnímu soudu (Ferizović: 9–10).

moci, ústavní změny, rovnoprávnost občanů v soudním řízení, identita konstitutivních národů, vzdělávání, kultura či teritoriální uspořádání (skupstinabd.ba 1994). Oproti tomu ústava Republiky Srpske se v oblastech, které spadají do ochrany životního zájmu, liší. Jedná se o oblasti, jako jsou sociální spravedlnost, vláda práva, tržní ekonomika, pluralitní stranický systém, svobodné volby, parlamentní demokracie či ochrana práv etnických menšin (narodnaskupstinars.net 1992). Společným znakem je však vágnost definice ochrany životního zájmu. Ani jedna z entitních ústav totiž blíže nespécifikuje, co konkrétně ve zmíněných oblastech by bylo hypoteticky bráno jako ohrožení životního zájmu a v jakých situacích by případně možnost veta měla být využita. To následně logicky může vést politické elity v jednotlivých entitách ke zneužití ochrany životního zájmu pro své vlastní mocenské či nacionalistické účely.

Druhým problémem jsou procesní postupy při využití ochrany životního zájmu, které lze obecně označit za komplikované. Složitost je možné demonstrovat na příkladech postupu při ochraně životního zájmu v rámci kolektivního prezidentského orgánu a v případě entit. V případě kolektivního prezidentského orgánu se může jeden z předsedů vyjádřit proti návrhu, který zbylí členové odsouhlasili, musí však označit návrh za ohrožení životního zájmu do tří dnů od schválení. Zásadní problém spočívá ve složení orgánů, které rozhodují o tom, zda byl životní zájem skutečně ohrožen či nikoliv. V případě bosenských Srbů o tom rozhoduje Národní shromáždění Republiky Srpske, je-li stěžovatel z chorvatského národa, rozhodují o tom chorvatští zástupci ve Sněmovně národů Federace Bosny a Hercegoviny, v bosňáckém případě o tom rozhodují bosenští zástupci Sněmovny národů Federace Bosny a Hercegoviny. Pro to, aby byl návrh označen za ohrožení životního zájmu, se musí vyslovit dvě třetiny zástupců daného konstitutivního národa, stane-li se tak, je následně rozhodnutí kolektivního orgánu označeno jako neplatné (ccbh.ba 1995).

V případě ohrožení životního zájmu v rámci entit je postup komplikovanější než v případě kolektivního prezidentského orgánu. V tomto případě je nutné, aby s návrhem na ohrožení životního zájmu souhlasil více než jeden předseda či místopředseda Sněmovny národů. V opačném případě se musí pro návrh o ohrožení životního zájmu vyjádřit alespoň dvě třetiny daného konstitutivního národa. V další fázi, je-li návrh označen jako ohrožení životního zájmu, se pro to, aby návrh o ohrožení životního zájmu byl označen za přijatý, musí vyjádřit prostá většina delegátů z každého konstitutivního národa. Není-li návrh přijatý do jednoho týdne od předložení, je ustanovena komise složená ze zástupců Sněmovny národů a Sněmovny reprezentantů. Komise rozhoduje na základě konsenzu, avšak v případě,

že komise nedojde k adekvátnímu rozhodnutí, je záležitost předána Ústavnímu soudu. Ten rozhodne do jednoho měsíce o tom, zda se jedná o porušení ochrany životního zájmu či nikoliv. Je nutné dodat, že v případě entit je využití ochrany životního zájmu minimální, v řádu jednotek případů.

Posledním zkoumaným aspektem ústavně-právního rámce je institucionální uspořádání Bosny a Hercegoviny, kde lze pozorovat zásadní problém v podobě nastavení kompetencí jednotlivých vlád. Centrální bosenská vláda je totiž ve svém rozhodování značně omezená, ústava fakticky omezila její kompetence pouze na oblasti zahraniční, monetární a imigrační politiky, proto jsou další oblasti v kompetenci entitních a lokálních vlád³⁶. Samotné entity mají vlastní ústavy, které jim zajišťují široké spektrum kompetencí, včetně možnosti využití práva veta. Složitost institucionálního uspořádání se projevuje i na příkladu Federace Bosny a Hercegoviny, která je navíc ještě rozdělena do deseti kantonů. Každý kanton je považován za samostatnou jednotku s vysokou mírou autonomie, dále má svoji vlastní vládu či parlament. Republika Srpska sice není rozdělena na jednotlivé kantony, avšak i zde má lokální vláda vysokou míru autonomie a velké rozhodovací pravomoci. Přestože tedy jak Federace Bosny a Hercegoviny, tak Republika Srpska nedisponují plnou státní suverenitou, jsou obě entity vysoce autonomní s vlastními složkami státní moci, včetně možnosti použití veta. To v praxi znamená, že význam obou entitních vlád mnohonásobně předčí kompetence centrální vlády Bosny a Hercegoviny (Žila et al. 2016: 112).

Bosna a Hercegovina obecně vzato disponuje vysokým počtem veto players, což může značně zpomalit proces europeizace. Problémem je i menšinové veto v podobě ochrany životního zájmu, respektive jeho vágní definice a složité procesní postupy. V případě definice by mělo dojít k upřesnění a konkretizaci ochrany životního zájmu, v případě procesních postupů pak k většímu zpřehlednění a usnadnění samotných postupů. Vše se však odvíjí od složitého institucionálního uspořádání Bosny a Hercegoviny. V tomto případě by mělo dojít k zásadní reformě, která by dala centrální vládě větší pravomoci, a naopak oslabilo lokální a entitní vlády, jež by neměly disponovat právem veta.

³⁶ Existují tři případy, kdy lze převést rozhodovací pravomoci z lokální na centrální úroveň. V prvním případě je nutné, aby se obě entity dohodly na přenesení rozhodovací pravomoci na centrální úroveň. Druhým případem jsou přílohy 5-8 Daytonské mírové dohody, kterými jsou obě entity vázány. Ve třetím případě by muselo dojít k ohrožení státní suverenity, územní celistvosti a politické nezávislosti země (ccbh.ba 1995).

2.2.2. Administrativní kapacity

Druhým zkoumaným faktorem *policy* dimenze je faktor *administrativní kapacity*. Případové studie některých kandidátských zemí v minulosti ukázaly, že nejen domácí náklady na přijetí ovlivňují proces europeizace, ale rychlost přijímání EU pravidel může zásadně ovlivnit i dostatečná administrativní kapacita daného státu. Důležitost silné administrativní kapacity lze demonstrovat na příkladech, kdy EU vyvinula značné úsilí, aby ovlivnila administrativní postupy kandidátských zemí a v důležitých oblastech (protikorupční legislativa, reforma státní správy), její snahy však vedly pouze ke zrychlení procesu. V případě některých kandidátských zemí se nedostatečná administrativní kapacita projevuje kompletní paralýzou státního aparátu, kdy nedostatek schopných úředníků vede k tomu, že nejsou implementována pravidla EU a státní struktura se tak logicky nemůže změnit.

Chaotické přechody k demokracii v zemích bývalého východního bloku, včetně zemí západního Balkánu, následně vytvořily dostatečné možnosti pro vládnoucí elity k tomu, aby zprivatizovaly stát a jeho rozhodovací mechanismy a začaly uplatňovat vládní výsady v klientském zájmu. Chaotické přechody logicky vedly k největšímu problému administrativní kapacity v kandidátských zemích – klientelismu a korupci. Klientelistické vztahy podkopávají schopnost státu vhodně reagovat na výzvy EU a oslabují jeho legitimitu. Navíc tyto slabé státy často podléhají extrakci státních zdrojů zkorumpovanými elitami, ve spojení s nedostatečnou administrativní kapacitou to vede k nemožnosti realizace politických vizí a pravidel EU.

V rámci této části práce se analýza zaměřuje na tři hlavní oblasti. Tou první je vliv EU na administrativní postupy v kandidátských a nečlenských zemích. V bosenském případě se jedná o reformu státní správy, především v rámci tzv. *Public Administration Plan*. Druhou zkoumanou dimenzí je oblast lidských zdrojů, jež se zabývá faktorem počtu úředníků a hlavními problémy související s tímto faktorem. Poslední zkoumanou dimenzí je dimenze korupce a klientelismu. Zde se analýza zaměřuje na protikorupční strategie, jejich úspěšnost či problematiku opožděné implementace protikorupčních opatření.

Pro úspěšné začlenění Bosny a Hercegoviny do evropských struktur je kromě jiných aspektů nutné i posílení administrativní kapacity. Obecným problémem bosenské státní správy je nedostatek kvalifikovaného personálu, složité byrokratické postupy, slabé koordinační kapacity nebo fragmentované mechanismy odpovědnosti a kontroly.

V návaznosti na nutnost reformovat státní správu a více ji zefektivnit přišla bosenská vláda v roce 2007 s tzv. *Public Administration Plan*, který počítal se třemi fázemi, a primárním cílem bylo zefektivnění státní správy³⁷.

Plán na reformu státní správy se zaměřil na dvě úrovně státní správy. První z nich byla úroveň policy-making procesu. Díky státnímu uspořádání nemá totiž žádná z lokálních vlád dostatečnou administrativní podporu z centrálních orgánů, zcela absentují konzultace mezi lokálními a celostátními ministerstvy nebo chybí analytické kapacity. Problematické je, že díky absenci analýz ministři přijímají důležitá rozhodnutí, která mohou značně zpomalit implementaci *acquis*. Cílem proto bylo v této oblasti zkvalitnění politických a analytických kapacit na všech úrovních vlády, vylepšení koordinačních mechanismů mezi jednotlivými úrovněmi, či koordinace příprav vládních strategií. Druhou úrovní, které se týkala plánovaná reforma státní správy, byla ministerská úroveň. Cílem zde bylo rozvíjet schopnosti jednotlivých ministerstev vytvářet kvalitní návrhy a analyzovat případné dopady daných návrhů. Kvalitně zpracované návrhy by následně měly pomoci centrální vládě při implementaci unijních *acquis*. Samotní ministři by měli rozvíjet potřebné kapacity pro postupnou transpozici práva EU v souladu s požadavky, které vzešly ze strany EU. Naopak, v případě, že by nedošlo k rozvoji a zkvalitnění ministerských kapacit (především mezi ministerstvy, které mají souvislost s EU, například zemědělství, životní prostředí a další), oslabilo by to schopnost Bosny a Hercegoviny úspěšně vyjednávat o vstupu do EU (parco.gov.ba 2016).

Z hlediska úspěšnosti plánované reformy státní správy je třeba uvést, že reforma dopadla katastrofálně. Dle nejnovější zprávy Účetního dvora Bosny a Hercegoviny z ledna 2018 byl pouze jeden projekt z plánovaných 29 dokončen v řádném termínu, další čtyři projekty byly zrealizovány s dvouletým zpožděním. Zbýlý počet projektů nebyl dokončen vůbec a předpokládá se, že jejich zpoždění by mohlo dosáhnout až šesti let. Neúspěšnost reformy státní správy lze demonstrovat na dvou faktorech. Tím prvním je faktor neefektivnosti při čerpání státních peněz, ze kterých bosenská vláda vyčerpala pouze půlku finančních prostředků. Druhým faktorem je liknavost EU, ta nebyla schopná donutit

³⁷ První fáze měla trvat do konce roku 2007 a sledovala krátkodobé cíle. Od roku 2007 měla probíhat druhá fáze, která se zaměřila na střednědobé cíle (například jednotná implementace unijní *acquis*). Třetí fáze měla běžet od roku 2011, dlouhodobým cílem mělo být vytvoření takové administrativní kapacity a státní správy, která by dosahovala standardů EU, včetně provádění *acquis* a společných norem členských zemí EU (Seizović 2012: 412–414).

bosenskou vládu přijmout reformní kroky, ani vůči ní nepřijala žádné sankce. V návaznosti na neúspěch reformy státní správy se nyní bosenská vláda upíná na přípravu a harmonizaci nového dokumentu – *Strategický rámec pro reformu veřejné správy v Bosně a Hercegovině do roku 2022* (istinomjer.ba 2018).

Pouze částečným úspěchem byla dohoda o vytvoření koordinačního mechanismu pro záležitosti EU, jenž vznikl v roce 2016. Dohoda o vzniku tohoto mechanismu měla pro Bosnu a Hercegovinu zásadní význam, a jejím podepsáním byl splněn alespoň jeden z dlouhodobějších cílů reformy, v otázce hodnocení efektivity koordinačního mechanismu však uplynula příliš krátká doba³⁸. I přes krátkodobé fungování koordinačního mechanismu však Evropská komise kritizovala bosenskou stranu, že zbytečně zpomaluje provádění dohody a požadovala účinnější spolupráci mezi všemi úrovněmi vlády a EU. Kromě toho do problematiky koordinačního mechanismu politicky vstoupila i Republika Srpska, která zavedla paralelní komunikační kanál, skrze který chtěla komunikovat záležitosti ohledně EU. Tím však narušila kontinuitu mechanismu a byla vyzvána Evropskou komisí, aby tento paralelní kanál zrušila a plně se podílela na spolupráci v rámci koordinačního mechanismu (eblnews.com 2016).

Druhou zkoumanou dimenzí je oblast lidských zdrojů. Obecně vzato, management lidských zdrojů je v Bosně a Hercegovině stále ve fázi zahájení a postupné implementace, jelikož některé nástroje managementu lidských zdrojů stále nejsou implementovány v dostatečné míře, například školení zaměstnanců či hodnocení jejich výkonnosti. Analyzovaným faktorem v této dimenzi bude faktor počtu úředníků ve státní správě v Bosně a Hercegovině a s ním spojené problémy. Současným trendem, který je patrný od roku 2014, je snižování počtu státních úředníků, tento trend je však patrný pouze na celostátní úrovni³⁹. Menší nárůst úředníků (o 250 pracovníků) zaznamenala Federace Bosny a Hercegoviny, oproti tomu v Republice Srpske došlo ke snížení počtu úředníků, avšak pouze v řádu jednotek (celkem o 15 úředníků méně).

³⁸ Koordinační mechanismus zahrnuje osm různých úrovní, Vrcholný orgán je složen z 16-ti členné skupiny, která se skládá z předsedů vlád jednotlivých entit, předsedů kantonálních vlád a starosty distriktu Brčko (eblnews.com 2016).

³⁹ V roce 2014 bylo ve státní správě zaměstnáno 22 393 úředníků, poslední statistické měření uvádí, že ve státní správě pracuje 21 893 zaměstnanců. Z toho ve Federaci Bosny a Hercegoviny pracuje 7 223 úředníků, v Republice Srpske je to 5 537 úředníků. Zbytek tvoří zaměstnanci ozbrojených složek (istinomjer.ba 2018).

Faktor počtu státních úředníků charakterizují tři hlavní problémy. Prvním zásadním problémem je paradox, že ačkoliv dochází ke snižování počtu státních úředníků, finanční prostředky na provoz státní správy neustále narůstají. Jestliže v roce 2014 stál roční provoz státní správy 627 miliónů marek, v současnosti činí roční náklady 673 miliónů marek, přičemž je pravděpodobné, že trend navyšování nákladů na státní správu bude patrný i v následujících letech (istinomjer.ba 2018).

Druhým problémem, který je pro bosenský státní aparát typický, jsou chybějící oficiální statistiky. Je de facto nemožné získat přesné údaje a počty státních úředníků na jednotlivých úřadech či institucích. To plyne z toho, že například oficiální Agentura pro veřejnou službu eviduje pouze počty úředníků na území Federace Bosny a Hercegoviny, tudíž statistiky z Republiky Srpske nikdo oficiálně neověřuje a počty mohou být zavádějící. Avšak statistiky byly donedávna zavádějící, i co se týče počtu úředníků ve Federaci Bosny a Hercegoviny, protože bosenské instituce nepoužívaly elektronické systémy na evidenci zaměstnanců a spoléhaly na papírovou formu. To vedlo ke zneužití statistik a ke zkreslení počtu skutečně zaměstnaných státních úředníků (ads.gov.ba 2017).

Třetím problémem, který ovlivňuje faktor počtu státních úředníků, je politika přijímání nových státních úředníků. V současné době je politika přijímání nových státních úředníků založená na otevřených výběrových řízeních. To by mělo na jednu stranu přispět k tomu, že by z výběrových řízení měli být vybráni kvalifikovanější a spolehlivější státní úředníci. Na druhou stranu se však realita výběrových řízení odlišuje od původního záměru, protože je zde stále silná tendence zohledňovat spíše formální kvalifikaci a senioritu.

Důležité předpoklady pro výkon zaměstnání ve státní správě, jako motivace pro práci, skutečné dovednosti a schopnosti jsou v drtivé většině případů upozaděny. Právě upozadění těchto předpokladů vede k tomu, že státní správa není schopná identifikovat a udržovat potenciální kvalitní státní úředníky (parco.gov.ba 2016). Nová politika přijímání státních úředníků měla taktéž za cíl přilákat mladé lidi do státní správy. V tomto ohledu zatím politika naprosto selhává, což lze ilustrovat na příkladu státních úředníků ve Federaci Bosny a Hercegoviny. Ve Federaci pracuje podle posledních statistik 7 223 úředníků, z toho 974 na vedoucích pozicích. Avšak pouze tři z celkového počtu zaměstnanců jsou mladší 25 let, což je dle zástupců EU skandální a rapidně zvýšit počet mladých lidí ve státní správě bude jedna z největších výzev pro bosenskou vládu (klix.ba 2018).

Poslední část analýzy se zaměřuje na dimenzi korupce a klientelismu. Korupce je v bosenském systému jedním z nejpálčivějších problémů, obzvláště co se týče státní správy a politické sféry. V bosenském případě je navíc korupce přítomna na všech úrovních, což je dáno jejím institucionálním uspořádáním⁴⁰. Na problematiku korupce a klientelismu je třeba nahlížet ze dvou úhlů pohledu – z pohledu domácí politické reprezentace a z pohledu EU.

Z unijního pohledu je nutné zmínit, že se EU snažila reagovat na zoufalou situaci ohledně bosenských problémů s korupcí. Obavy panovaly především ohledně korupce v soudním systému, ze kterého se následně korupce přelívala i do dalších státních orgánů. EU reagovala na zoufalou situaci několika doporučeními, jejichž výsledkem bylo vytvoření Agentury pro prevenci korupce v roce 2009. Funkčnost této agentury však již od začátku ovlivňovaly domácí politické elity (balkans.aljazeera.net 2015).

Právě domácí politická reprezentace představuje hlavní problém v případě korupce a klientelismu v Bosně a Hercegovině. To se ukázalo i na příkladu funkčnosti Agentury pro prevenci korupce, která byla dlouhou dobu zcela nefunkční. Nefunkčnost se projevila především v neschopnosti politických elit najít konsenzus ohledně personálního obsazení agentury. Liknavost domácí politické reprezentace však byla dopředu předvídatelná, a to ze dvou důvodů. Prvním důvodem bylo, že někteří z politiků měli korupční minulost nebo byli v té době vyšetřováni pro podezření z korupce. Druhým důvodem byl fakt, že v případě, že by byla Agentura pro prevenci korupce funkční, možným výsledkem by mohlo být zpřetrhání klientelistických vazeb, to bylo logicky pro domácí politiky zcela nepřijatelné (clingendael.org 2012).

Dalším příkladem problematičnosti domácí politické reprezentace je rok 2015, kdy byla představena nová *Strategie pro boj s korupcí*. Zásadním rozdílem bylo, že oproti strategii, která byla představena souběžně se vznikem Agentury pro prevenci korupce, do ní bylo zapojeno mnohem více organizací. Zapojily se do ní jak vládní, tak nevládní organizace, strategie byla také mnohem komplexnější. Opět však narazila na problém domácí politické reprezentace, jejichž chování lze ilustrovat na třech konkrétních případech či problémech. V prvním případě došlo kvůli chování a postojům politiků k boji proti korupci ke zpoždění v implementaci některých opatření přibližně o jeden rok. Kromě zpoždění se projevil i další

⁴⁰ Podle posledních statistik Transparency International dosahuje Bosna a Hercegovina v indexu vnímání korupce hodnoty 38 bodů, přičemž 100 bodů značí, že je země bez korupce. Bosna a Hercegovina je na tom co se týče korupce nejhůře z regionu západního Balkánu (transparency.org 2018).

problém – oproti předpokladům se nepodařilo prosadit některá protikorupční opatření na celonárodní úrovni, což vedlo k posílení klientelistických vazeb v jednotlivých entitách či institucích. Třetí problém se projevil v ráznosti některých protikorupčních opatření. Tento problém se ukázal například na velice důležitém opatření v otázce financování politických stran, přičemž toto opatření nemělo dostačující dopad. Celkově vzato díky chování a postojům domácí politické reprezentace zatím nová strategie nezabránila v pokračování korupčního a klientelistického trendu napříč politickým spektrem a v návaznosti na něj i celou státní správou (buka.com 2017).

Administrativní kapacity jsou v roce 2018 na nedostačující úrovni, což je zapříčiněno neschopností bosenské vlády reformovat státní správu. Dalším obecným problémem je nedostatek mladých a progresivních úředníků, což vyplývá ze špatně nastavené politiky přijímání státních zaměstnanců. Posledním velkým problémem je korupce a klientelismus. V tomto bodě je typické, že se politické elity nechtějí zapojit do protikorupčního boje, protože samy jsou či byly namočeny do korupčních skandálů. Pro budoucí vývoj protikorupčního boje bude stěžejní, aby se zapojila celá bosenská společnost, protože problém korupce se v bosenském případě týká všech vrstev společnosti.

2.2.3. Mobilizace občanské společnosti

Posledním faktorem v rámci *policy* dimenze je *mobilizace občanské společnosti*. Kromě administrativní kapacity, která má zásadní dopad na transpozici EU pravidel, je pro úspěch kondicionality EU nutná i silná občanská společnost. Obecně vzato, vliv EU na občanské společnosti v kandidátských a nečlenských zemích je stále malý. Na druhou stranu existují dle Sedelmeiera důkazy o tom, že došlo k posílení občanských společností skrze určité transnacionální sítě v kontextu kondicionality EU. Kondicionalita EU však měla i negativní dopad na mobilizaci občanské společnosti, především v otázce posilování nevládních organizací. Snaha EU o posílení občanské společnosti v podobě nevládních organizací měla negativní dopad v tom smyslu, že snižovala legitimitu daných organizací tím, že usměrňovala jejich agendu a distribuce finanční podpory nebyla transparentní. V praktické rovině to znamenalo, že si finanční prostředky od EU rozdělily organizace pouze na nejvyšší úrovni a lokální pobočky daných nevládních organizací zůstaly bez unijních finančních prostředků. V bosenském případě se analýza této podkapitoly soustředí na dvě hlavní dimenze. První zkoumanou dimenzí je dimenze dopadu EU na fungování nevládních organizací. V první dimenzi se analýza zabývá faktorem financování nevládních organizací nebo problematikou organizační úrovně nevládních organizací. Druhá dimenze zkoumá sílu, respektive slabost občanské společnosti v Bosně a Hercegovině. Analýza se zaměří na mobilizační charakter občanské společnosti, zkoumán je trend protestních akcí (z lokálního na celonárodní) nebo problematika leadershipu při rozvoji občanské společnosti.

Válečný konflikt v devadesátých letech ovlivnil také rozvoj občanské společnosti a s tím se pojil i vznik různých nevládních organizací, které budou zkoumány v první dimenzi podkapitoly. Společným znakem nevládních organizací byla v prvních poválečných letech nulová podpora od státních institucí, to muselo zákonitě vést k tomu, že se neziskové organizace v Bosně a Hercegovině staly závislé na finanční pomoci ze zahraničí, primárně z EU. Faktor finanční závislosti se stal určujícím pro následný rozvoj občanské společnosti.

Z bosenského pohledu je stěžejní finanční pomoc v rámci tří finančních nástrojů. Prvním nástrojem finanční pomoci se stal ještě v devadesátých letech EIDHR. Z jeho prostředků, které dosáhly výše několika desítek miliónů eur, se financovaly projekty na podporu rozvoje občanské společnosti. Konkrétně pak na projekty na podporu mládeže, na boj proti diskriminaci žen či na podporu veřejné účasti na rozhodování v oblasti životního prostředí. V dnešní době EIDHR financuje zhruba 25 projektů, jež by měly přispět k rozvoji

občanské společnosti⁴¹. Od roku 2000 zároveň začal fungovat další z finančních nástrojů – CARDS⁴². Tento finanční nástroj se zaměřil na rozvoj občanské společnosti a na podporu nevládních organizací a projektů bylo do roku 2006 z jeho prostředků alokováno 72 miliónů eur⁴³. Posledním z nástrojů finanční pomoci je Nástroj předvstupní pomoci (IPA), který začal fungovat od roku 2007. Do roku 2009 bylo následně alokováno 12 miliónů eur na podporu organizační úrovně nevládních organizací, oproti předchozím nástrojům se IPA zaměřil na větší projekty.

Problematiku financování neziskových organizací ovlivňují především dva faktory. Prvním faktorem je současný trend v získávání finančních prostředků z EU, dochází totiž k rapidnímu snižování finančních prostředků na podporu projektů a organizační úrovně neziskových organizací. Tento trend lze ilustrovat na příkladu získávání prostředků z IPA II (od roku 2013), v tomto případě EU pokrátila finanční prostředky až o 54 %, přičemž EU takto reagovala hned z několika důvodů. Primárním důvodem bylo nesplnění jejích podmínek, v tomto případě je míněna neschopnost bosenské vlády přijmout ústavní reformy. Sekundárním důvodem byly nejasnosti ohledně financování neziskových organizací, hlavní výtky se týkaly netransparentnosti schvalovacích procesů a nejednotných postupů při přerozdělování unijních peněz (politico.com 2013).

Druhým faktorem, který ovlivňuje financování neziskových organizací, je složitost získávání unijních finančních prostředků. V současné chvíli totiž Bosna a Hercegovina nedisponuje kapacitami, které by byly schopné celý proces získávání finančních prostředků z EU zvládnout a administrativně pokrýt. EU proto pořádá pravidelné semináře pro státní úředníky, avšak dopad těchto seminářů je diskutabilní. Druhým problémem je nemožnost přímého zapojení neziskových organizací do rokování o přerozdělování finančních prostředků a do debaty o tom, na jaké projekty finance půjdou. To v konečném důsledku vede k tomu, že v některých případech nemusí tematické oblasti naplňovat potřeby bosenského státu v oblasti rozvoje občanské společnosti. Obecně vzato je právě nemožnost přímého zapojení a nutná asistence EU při přerozdělování financí tím hlavním demotivačním prvkem pro

⁴¹ EIDHR je Evropský nástroj pro demokracii a lidská práva, zaměřuje se primárně na podporu menších projektů souvisejících s rozvojem občanské společnosti a demokracie (eur-lex.europa.eu 2007).

⁴² CARDS značí zkratku pro Evropský nástroj pro rekonstrukci, rozvoj a stabilitu (europa.rs. 2000).

⁴³ Projekty financované z CARDS se zaměřily na úspěšnou repatriaci uprchlíků, rozvoj demokracie a lidských práv (europa.rs 200).

neziskové organizace. Právě zmíněná nutná asistence nemotivuje neziskové organizace k práci a k reprezentaci zájmů občanské společnosti (Fagan 2012: 93).

Dalším problematickým aspektem, který souvisí s fungováním neziskových organizací, je jejich organizační struktura a úroveň. Neziskové organizace nejsou v bosenském případě postaveny na stejnou organizační úroveň, i v oblasti neziskových organizací je patrné rozdělení státu na dvě entity. Ze statistického hlediska existuje na území celé Bosny a Hercegoviny přes deset tisíc neziskových organizací, avšak pouze malé procento z nich má sídlo v obou entitách zároveň. Další problém spočívá v izolovanosti občanských iniciativ. To se v praxi projevuje tím, že je i v rámci neziskových organizací patrný trend zaměstnávání pouze jedné etnické skupiny (určující se, ve které z entit se daná nezisková organizace nachází). Díky této izolovanosti nemají dané neziskové organizace prostor pro prosazování svých zájmů a reálných změn (Brljavac 2011).

Druhou analyzovanou dimenzí je dimenze síly, respektive slabosti občanské společnosti v Bosně a Hercegovině. Prvním zkoumaným faktorem bude mobilizační charakter bosenské společnosti. Obecně vzato je občanská společnost i více než 20 let po skončení válečného konfliktu slabá a nerozvinutá. Do nedávné doby zde byl mobilizační charakter občanské společnosti na nedostačující úrovni, což bylo dáno celospolečenskou apatií k politickému dění a celkovým nezájmem o dění společenské. V prvních poválečných letech se konalo po celé Bosně a Hercegovině několik desítek až stovek demonstrací proti režimu, avšak je třeba uvést, že demonstrace měly vždy pouze lokální charakter a nikdy se nepodařilo zmobilizovat masy na celonárodní úrovni. Trend se však minimálně od roku 2008 změnil a došlo k zesílení mobilizačního charakteru. Nejlépe vystihuje změnu trendu demonstrace z roku 2008, kterou inicioval spolek *Dosta*.⁴⁴ Přelomová byla tato demonstrace právě z důvodu celonárodního charakteru protestu, poprvé v dějinách se totiž sešlo více než deset tisíc lidí z celé země, kterým vyslovila podporu i nezávislá média či hudební kapely (balcanicaucaso.org 2008). Další částečnou změnu přinesly protestní akce v roce 2014, které se z Tuzly přesunuly postupně do dalších měst v zemi⁴⁵. I v případě těchto protestů došlo k zesílení mobilizačního charakteru, vůbec poprvé se do demonstrací zapojily všechny segmenty občanské společnosti. Na protestních akcích se tedy podíleli například studenti,

⁴⁴ Iniciativa požadovala odstoupení politických elit, ústavní změny, a především reálnou změnu politického směřování země (balnicaucaso.org 2008).

⁴⁵ V Tuzle začalo protestovat přes deset tisíc dělníků místních továren, kteří protestovali proti uzavření závodů (blic.rs 2014).

mladí lidí, důchodci, dělníci, váleční veteráni, neziskové organizace či dlouhodobě nezaměstnaní (blic.rs 2014).

Druhým faktorem síly občanské společnosti je problematika vůdcovství (leadershipu). Právě absence vůdce či lídra je společným znakem pro všechny velké demonstrace, které proběhly v uplynulých letech a měly masový charakter. Poprvé se absence lídra ukázala při demonstraci, kterou pořádala iniciativa *Dosta!*. Demonstrace totiž neměla patřičný dopad, protože demonstrantům chyběl lídr, jenž by byl schopen jednat například s vládou či starostou Sarajeva o podmínkách, které by mohly posunout občanskou společnost o krok dopředu (balcanicaucaso.org 2008). De facto stejný problém lze ilustrovat i na příkladu *Bebolucije*, v tomto případě vedla absence lídra demonstrace k tomu, že ačkoliv byly požadavky demonstrujících občansky laděné, politické elity celou akci zpolitizovaly a demonstrace vedla pouze k vzednutí nacionalistických nálad⁴⁶. Určitá změna nastala při protestech v roce 2014, kdy se vyprofilovali určití lídři, kteří měli v rámci valných shromáždění přednést své návrhy vládě a politickým elitám. Valná shromáždění sice dosáhla určitých výsledků, avšak tradiční strany události bosenského jara marginalizovaly a bagatelizovaly, k tomu navíc vymýšlely různé konspirační teorie. Neúspěšné byly i snahy EU o reformy v sociální oblasti, po kterých volala valná shromáždění. Pozornost EU se totiž v té době soustředila na konflikt na Ukrajině a rozvoj bosenské občanské společnosti se tak opět dostal na vedlejší kolej. Navíc se lídři jednotlivých valných shromáždění ukázali jako neschopní, a tak i přes jejich přítomnost byly dopady bosenského jara na občanskou společnost nedostačující (Žíla et al. 2016: 133–134).

Obecným problémem je v Bosně a Hercegovině finanční závislost na unijních penězích. Financování a organizační úroveň neziskových organizací jsou na nedostačující úrovni. Bosenská strana totiž není schopná efektivně čerpat finanční prostředky z EU kvůli nedostatečně kvalifikovaným úředníkům, neziskové organizace se také nemohou přímo podílet na rokováání o zaměření jednotlivých projektů. Z hlediska organizační úrovně je hlavním problémem rozdělení státu na dvě entity, málokterá nezisková organizace má totiž sídlo v obou entitách zároveň. Mobilizační charakter v Bosně a Hercegovině zesílil. Došlo zde ke změně trendu, kdy demonstrace již nemají pouze lokální, nýbrž celostátní charakter se zapojením všech segmentů společnosti. Je zde však na druhou stranu patrná absence vůdců, kteří by byli schopni prosadit návrhy protestujících.

⁴⁶ *Bebolucija* byla demonstrace v roce 2013 kritizující neschopnost parlamentu přepracovat zákon o jednotném rodném čísle. Spouštěčem demonstrace byla smrt několikaměsíčního dítěte, kterému nebyl kvůli nepřesnostem v zákoně vystaven pas, aby mohl odcestovat do Německa (dw.com 2013).

3. Analýza vnějších faktorů europeizace v Bosně a Hercegovině

Třetí kapitola se zabývá analýzou vnějších faktorů europeizace v Bosně a Hercegovině. V rámci třetí kapitoly jsou analyzovány tyto vnější faktory: *jasnost požadavků, asymetrie vyjednávání, velikost odměn a časová blízkost, důvěryhodnost kondicionality a vazby na západ a alternativy k EU*. Cílem kapitoly je analýza identifikovaných vnějších faktorů a jejich vlivu na proces europeizace v Bosně a Hercegovině.

3.1. Jasnost požadavků

Jasností požadavků je v tomto případě myšleno, zda nečlenské státy přesně vědí, jaké podmínky musí splnit, aby dosáhly na odměnu. Jasnost požadavků tak působí jako faktor, který má velký vliv na to, zda bude kondicionalita úspěšná či nikoliv. Úskalím tohoto faktoru je například nejistota ohledně implementace některých *acquis*, dalším problémem pak může být absence nejednotného modelu EU v některých politických oblastech.

V rámci této části se analýza zaměřuje na tři zásadní dimenze – ústavně-politickou, socio-ekonomickou a soudní. Politická dimenze se zabývá především Stabilizační a asociační dohodou, která byla z hlediska dalšího postupu při jednáních s EU zcela stěžejní. Další částí politické dimenze je sčítání lidu, jež bylo EU vytyčeno jako zcela zásadní podmínka předvstupních jednání. V socio-ekonomické dimenzi je předmětem zkoumání *Sporazum za rast i zapošljavanje a Reform Agenda for Bosnia and Herzegovina 2015-2018*. V dimenzi soudní se analýza soustředí na *Justice Sector Reform Strategy 2014-2018*.

V ústavně-politické dimenzi se Bosna a Hercegovina po částečném splnění úkolů vyplývajících z „*Road Map*“ plně soustředila na přechod k dalšímu stupni integračního procesu – ke Stabilizační a asociační dohodě (SAA)⁴⁷. V roce 2003 došlo k implementaci několika zákonů a EU na základě toho iniciovala studii proveditelnosti, která identifikovala několik zásadních problémů a celkově hodnotila Bosnu a Hercegovinu jako nepřipravenou na jednání o SAA. Za největší překážku považovala EU reformu policejních sborů, jelikož na bosenském území nebyla policie jednotná a každá z entit měla vlastní policii, jež nepodléhala centrální vládě. V případě reformy policie se projevil faktor politické domácí reprezentace, která nebyla schopná ohledně policejní reformy najít konsenzus, načež musela zasáhnout EU. Ta připravila předběžný návrh reformy policie (Brljavac 2012: 12–13).

Ačkoliv začala jednání o reformách již v lednu 2006 a EU konstatovala, že bosenská strana zaznamenala v některých oblastech značný pokrok, otázka policejní reformy zůstala stále otevřená a nevyřešená. Komise dala jasně najevo, že reforma policejních sborů je hlavní podmínkou pro to, aby se Bosna a Hercegovina přiblížila k EU. Politické strany však nebyly ochotny najít konsenzus, přičemž snahy o konsenzus brzdily primárně nacionalistické

⁴⁷ „*Road Map for Bosnia and Herzegovina*“ identifikovala 18 zásadních bodů a podmínek, které musí bosenská vláda splnit, chce-li se v budoucnu stát členem EU. Mapa se zabývala třemi dimenzemi – politickou, ekonomickou a právně-demokratickou (esiweb.org 2000).

tendence a rétorika. Rezistence politických stran trvala až do podzimních měsíců roku 2007, kdy našli politici společnou řeč a 28. října podepsali Mostarskou deklaraci, která umožnila sjednocení policejních sborů z obou entit. Díky podpisu deklarace tak Bosna a Hercegovina splnila hlavní podmínku pro podpis SAA. Stabilizační a asociační dohoda byla následně parafována v prosinci 2007 (van Willigen 2014: 184–185).

Na příkladu SAA lze ilustrovat chování bosenských politických elit, které se opět zachovaly podle bosenského standardu. V případě SAA totiž mělo dojít nejen ke sjednocení policejních sborů, ale také ke sjednocení entitních ministerstev vnitra. To však bylo pro politické představitele zcela nepřijatelné, tudíž k tomuto kroku nedošlo a pouze se ukázalo, že bosenské politické elity přijímají pouze ta rozhodnutí, která se jim hodí v rámci jejich politické taktiky a strategie.

Dalším problematickým aspektem SAA byl dlouholetý proces vstupu dohody v platnost. Ačkoliv došlo k podpisu SAA již v roce 2008, dohoda samotná vešla v platnost až v roce 2015. To bylo ovlivněno vnitropolitickými i mezinárodními faktory. Prvním vnitropolitickým faktorem byla butmirská jednání v roce 2009, která by v případě úspěchu mohla Bosnu a Hercegovinu přiblížit k EU. Všechny relevantní politické strany však závěr butmirských jednání neakceptovaly, což vedlo k tomu, že Bosna a Hercegovina byla na několik měsíců paralyzována a neplnila podmínky ze strany EU⁴⁸ (Bassuener, Weber 2010: 4 5). Nejpalčivějším bosenským problémem však byla v případě SAA neschopnost harmonizace vnitrostátních právních předpisů s rozhodnutím Evropského soudu pro lidská práva v případě Sejdić + Finci versus Bosna a Hercegovina. Komise určila, že musí bosenská strana do konce srpna 2012 provést harmonizaci právních předpisů ohledně případu Sejdić + Finci, má-li se posunout v předvstupních jednáních zase o krok dopředu.

Právě v případě harmonizace bosenských právních předpisů se projevil mezinárodní faktor v podobě nejednoty uvnitř EU. Na jedné straně stála Francie, která striktně vyžadovala, aby k harmonizaci došlo ještě před vstupem SAA v platnost. Oproti tomu Chorvatsko navrhlo, aby byl Bosně a Hercegovině udělen speciální kandidátský status a nevyžadovalo striktně harmonizaci právních předpisů před vstupem SAA v platnost. K harmonizaci mělo dojít až po vstupu SAA v platnost a udělení speciálního kandidátského statusu (vecernji.hr 2014). Podobný názor zastávali zástupci Velké Británie a Německa v rámci Aspenské iniciativy.

⁴⁸ Butmirské návrhy se týkaly posílení exekutivy, vytvoření jediného orgánu, do jehož centra měla být koncentrována veškerá státní moc nebo vytvoření nového postu premiéra Rady ministrů (crisisgroup.org 2009).

Němečtí a britští zástupci navrhli, aby dohoda vstoupila v platnost, aniž by se provedla harmonizace právních předpisů. K té mělo dle jejich prohlášení dojít až po vstupu dohody v platnost a ustavení vlády po volbách v roce 2014. I přes nejednotný názor uvnitř EU nakonec dohoda vešla v platnost 1. června 2015, ačkoliv nebyly splněny jasně stanovené podmínky (gov.uk 2014).

Dalším požadavkem v politické dimenzi, který EU vyhodnotila jako nutnou přístupovou podmínku, bylo sčítání lidu. To na bosenském území proběhlo naposledy v roce 1991 a bylo nutné především z praktických důvodů, jelikož bez přesných statistik a dat ohledně počtu obyvatel nelze vytvářet dlouhodobé strategické koncepce a plány. Sčítání lidu bylo ovlivněno dvěma zásadními faktory. Prvním byla role domácích politických elit, druhým pak role EU. Pro domácí politické elity mělo sčítání lidí zásadní význam, jelikož v případě, že by Bosňáci byli zastoupeni více než 50 %, opět by na povrch vytanuly teorie o vzniku samostatného bosňáckého státu. Spory se vedly také o metodologii, především z hlediska národnostního, jazykového a náboženského⁴⁹. Politici vedli diskuze také o etnických kategoriích, nakonec bylo rozhodnuto, že budou vytvořeny čtyři kategorie – Bosňák, bosenský Srb, Chorvat a „ostatní“. V souvislosti se sčítáním lidu také proběhla masivní kampaň napříč všemi politickými stranami, které apelovaly především na občany z kategorie „ostatní“, aby se vyjádřili pro jeden z konstitutivních národů a netříštili tak početní síly. Sčítání proběhlo v roce 2013 a k bosňácké národnosti se přihlásilo až 50,11 % respondentů, zatímco k bosensko-srbské národnosti 30,78 %. I v otázce sčítání lidu se však projevila nacionalistická rétorika politických lídrů, v tomto případě Milorada Dodika z Republiky Srpske, jenž odmítl uznat výsledky referenda, zpochybnil metodologii a deklaroval, že se nebude výsledky sčítání lidu řídit.

Role EU se během sčítání lidu projevila především při vytváření kategorií, ze kterých měli respondenti vybírat. Ze strany EU přišla velká vlna kritiky za vytvoření kategorie „ostatní“. Unie argumentovala tím, že toto označení nereflektuje problematiku menšin v Bosně a Hercegovině a poukázala na to, že má bosenská strana stále problémy s harmonizací právních předpisů ohledně diskriminace občanů. Další kritika ze strany EU se týkala prodlevy při zveřejňování výsledků. Ačkoliv sčítání proběhlo již v roce 2013, výsledky byly zveřejněny až v polovině roku 2016, za což EU bosenskou stranu zkritizovala.

⁴⁹ Povinně musel respondent vyplnit pouze jazykovou příslušnost, zbylé dvě kategorie byly na bázi dobrovolnosti (seenews.com 2016).

Na druhou stranu vyjádřila spokojenost s průběhem sčítání a také uvedla, že splnění této podmínky bylo pro Bosnu a Hercegovinu důležité z hlediska předvstupních jednání (seenews.com 2016).

V socio-ekonomické dimenzi nebyla Bosna a Hercegovina od podpisu SAA v roce 2008 schopná učinit kroky, které jsou nutné k naplnění předvstupních povinností a podmínek. V bosenském případě to znamenalo vytvářet volný trh na základě bilaterálních smluv. K tomuto účelu byl v roce 2014 podepsán strategický dokument *Sporazum za rast i zapošljavanje*⁵⁰. Tento strategický dokument vytyčil střednědobé ekonomické priority, v jejichž rámci by mělo dojít k implementaci reforem. Bosenská vláda na implementaci reforem spolupracuje s MMF, Světovou bankou či vládou USA a hlavním cílem dokumentu je snížit extrémně vysokou nezaměstnanost a účinněji bojovat s korupcí, pro což bylo stanoveno celkem šest prioritních oblastí⁵¹. Dokument měl sloužit jako základ pro implementaci reforem pro vládu, která vzešla z voleb 2014, díky zpoždění při implementaci je však pravděpodobné, že bude dokument použit i další vládou v roce 2018.

Druhou zásadní podmínkou v socio-ekonomické dimenzi je provedení reforem v rámci *Reform Agenda for Bosnia and Herzegovina 2015-2018*. Tento strategický dokument vznikl na základě několika jednání, která probíhala mezi bosenskou vládou a EU v průběhu roku 2014, na jehož konci přijala bosenská vláda plné znění dokumentu. Reformní agenda stanovila především socio-ekonomické plány a s tím související reformy na všech vládních úrovních. Agenda, která byla primárně vytvořena na nátlak Rady ministrů zahraničních věcí EU, si vytyčila šest prioritních oblastí, jež jsou plně v souladu s novým přístupem EU k hospodářskému rozvoji regionu západního Balkánu⁵². Zároveň je reformní agenda plně v souladu s programem hospodářské reformy jako základního prvku pro podporu komplexních strukturálních reforem s cílem udržet makroekonomickou stabilitu a podpořit růst a konkurenceschopnost (europa.ba 2015).

V dimenzi soudnictví je zásadním požadavkem celková reforma soudnictví v Bosně a Hercegovině. Konzultace mezi bosenskou vládou a zástupci EU probíhaly od ledna 2013

⁵⁰ Dohoda o růstu a zaměstnanosti.

⁵¹ První oblastí je zdanění práce, dále zvýšení hospodářské soutěže, snížení požadavků pro začínající podnikatele, digitalizace státní správy a snížení privilegovaných důchodů (europa.ba 2014).

⁵² První oblastí jsou veřejné finance, druhá oblast se týká podnikatelského prostředí. Třetí oblastí reformní agendy je trh práce, dále zajištění sociální péče a nutnost důchodové reformy. Poslední oblastí agendy je reforma veřejné správy (europa.ba 2015).

do května 2014 a výsledkem bylo vytvoření *Bosnia and Herzegovina Justice Sector Reform Strategy 2014-2018*. Při vytváření dokumentu se opět projevil faktor domácích politických elit, jejichž nacionalistické tendence brzdily celý proces tvorby dokumentu. Nakonec však elity dosáhly konsenzu ohledně znění strategie. Výchozím bodem strategie měla být identifikace klíčové hybné síly reformy, která by se měla zakládat na zjištěních a doporučeních vycházejících z klíčových soudních dokumentů. Druhým zásadním výchozím bodem byly konzultace, jež měly dle nové strategie probíhat mezi všemi soudními úrovněmi v zemi. Právě na základě těchto dvou výchozích bodů bylo identifikováno a stanoveno pět pilířů reformy, jejíž úspěšné provedení by mělo Bosnu a Hercegovinu posunout o krok blíže k EU⁵³.

V případě Bosny a Hercegoviny je tak naprosto zřejmé, jaké požadavky a podmínky musí v jednotlivých dimenzích splnit. V ústavně-právní dimenzi je to harmonizace vnitřních právních předpisů na základě rozsudku v případě Sejdić + Finci versus Bosna a Hercegovina. V socio-ekonomické dimenzi musí snižovat korupci a nezaměstnanost a v případě reformní agendy musí provést reformy v šesti prioritních oblastech. V dimenzi soudní musí provést celkovou reformu soudního systému, a to v pěti hlavních pilířích.

⁵³ První pilíř se týkal obecně reformy soudního systému jako celku, druhý se zabýval problematikou výkonu trestu, třetí řešil problematiku přístupu k právní ochraně. Předposlední pilíř se týkal rozvoje spravedlnosti, poslední pak řešil koordinaci a odpovědnost klíčových soudních institucí v zemi (mpr.gov.ba 2015).

3.2. Asymetrie vyjednávání

Dalším faktorem, který má vliv na proces europeizace, je *asymetrie vyjednávání*. Vzájemná závislost je vysoce asymetrická ve prospěch EU, z čehož pramení i vynikající vyjednávací síla, ta je zároveň předpokladem schopnosti EU odmítnout vyplácení odměn, pokud nebyly splněny stanovené podmínky. Míra asymetrie je nejvíce patrná v hospodářské oblasti, kde mají kandidátské země pouze minimální podíl na ekonomické bilanci EU. Oproti tomu například státy střední a východní Evropy a regionu západního Balkánu jsou na trhu EU vysoce závislé a z přistoupení tak profitují mnohem více než členské země.

V rámci analýzy tohoto faktoru se podkapitola zaměřuje na dvě dimenze. První analyzovanou dimenzí je dimenze finanční závislosti Bosny a Hercegoviny na EU, přičemž tato dimenze zahrnuje tři aspekty – finanční pomoc z EU, politiku cukru a biče v případě asymetrické obchodní liberalizace a uvalení sankcí v podobě krácení financí z Nástroje předvstupní pomoci. Politická dimenze se zabývá postoji členských zemí EU k potenciálnímu vstupu Bosny a Hercegoviny do EU, jako i potenciální asymetrií, která by mohla nastat v případě přistoupení Srbska do EU.

První zkoumanou dimenzí je finanční závislost Bosny a Hercegoviny na EU. Obecně lze říci, že od poloviny devadesátých let je postavení a role EU na území Bosny a Hercegoviny stále více dominantní a EU zde vystupuje jako aktivní partner s cílem začlenění Bosny a Hercegoviny do EU (hri.org 1998). Trend finanční závislosti Bosny a Hercegoviny na EU je pozorovatelný již od konce občanské války, prakticky ihned po implementaci Daytonské dohody iniciovala EU obnovu země s cílem vytvořit stabilní politické a sociální struktury a fungující ekonomiku. Celková finanční podpora z programů EU činila do roku 2000 2,160 miliard eur⁵⁴. Po roce 2000 se stal hlavním finančním nástrojem CARDS, avšak užší spolupráce byla rozvinuta až v roce 2008 podpisem SAA. Právě na příkladu SAA se poprvé ukázala silná asymetrie vyjednávání, některé členské země EU totiž odmítly ratifikovat SAA, dokud Bosna a Hercegovina nesplní některé ze stanovených podmínek, především v případě Sejdić + Finci. Na druhou stranu je nutné zmínit, že ačkoliv je vzájemná závislost silně asymetrická ve prospěch EU, ukázala se v případě SAA určitá liknavost ze strany EU. Ta na jednu stranu odmítla, aby SAA vstoupila v platnost až do

⁵⁴ Jednalo se o podporu v rámci programů PHARE, Obnova a ECHO. Cílem těchto programů bylo budování demokracie, právního státu a celková rekonstrukci země (Cihelková 2003: 644–645).

splnění podmínek, o to více překvapilo rozhodnutí o zavedení asymetrické obchodní liberalizace mezi EU a zeměmi západního Balkánu⁵⁵.

Změna nastala v roce 2013 po přistoupení Chorvatska do EU, z bosenského pohledu to znamenalo nutnost vyřešit obchodní vztahy právě s Chorvatskem. Právě v období okolo roku 2013 začala EU uplatňovat vůči Bosně a Hercegovině v otázce obchodní liberalizace politiku cukru a biče. Bosna a Hercegovina totiž dlouho odmítala přistoupit na podmínky adaptace, které EU standardně nabízí. Odmítavé stanovisko bosenské vlády trvalo až do konce roku 2015, proto EU využila svoji silnou vyjednávací pozici a po několika letech přešla k sankcím. Ty se začaly projevovat od ledna 2016, kdy Bosna a Hercegovina přišla o výhody vyplývající z asymetrické obchodní liberalizace a ze strany EU přišlo bosenské vládě ultimátum. Ultimátum spočívalo v tom, že se měly bosenské politické strany dohodnout na podmínkách dohody s chorvatskou stranou, pokud chtějí i nadále pokračovat v předvstupních jednáních. Po dlouhých jednáních nakonec našla bosenská vláda konsenzus a v únoru 2017 byly výhody reaktivovány, Bosna a Hercegovina tak může opět čerpat výhody asymetrické obchodní liberalizace (publiccontent.sinpro.cz 2017).

Rok 2013 byl z hlediska finanční závislosti Bosny a Hercegoviny přelomový i z jiného úhlu pohledu. EU totiž začala vůči bosenské straně uplatňovat sankce za neplnění zadaných úkolů, především v oblasti ústavních reforem. V roce 2013 totiž využila EU svoji vyjednávací pozici razantněji než v případě SAA a obchodní liberalizace a výsledkem bylo značné zeštíhlení alokované částky z IPA I⁵⁶. Tehdejší komisař pro rozšíření Štefan Fülle tím reagoval na neplnění podmínek, které EU stanovila. Konkrétně se jednalo o neochotu bosenské vlády reformovat ústavu, kvůli této neochotě došlo k zeštíhlení alokované částky až o 54 %, což v bosenském případě znamenalo finanční ztrátu až 108 miliónů eur. Kromě neochoty reformovat ústavu poukázala EU na nejednoznačné schvalovací procesy při přerozdělování unijních finančních prostředků. Nejcitelněji se tento zásah ze strany EU projevil v zemědělském sektoru, protože v rámci sankcí došlo ke zrušení dvou zemědělských projektů.

⁵⁵ Dohoda zaručovala výjimečný a neomezený bezcelní přístup na trh EU až do konce roku 2015, posléze prodloužený do roku 2020 (eurlex.cz 2015).

⁵⁶ Nástroj předvstupní pomoci (IPA) probíhal v prvním období mezi roky 2008-2013 a původně mělo být alokováno ze strany EU až 656 miliónů eur. Od roku 2014 Bosna a Hercegovina čerpá finanční prostředky v rámci IPA II., který by měl probíhat až do roku 2020 (politico.eu 2013).

Kromě hospodářské či ekonomické dimenze je důležité se zaměřit i na dimenzi politickou, ve které lze pozorovat dvě kategorie států, jež mohou ovlivnit potenciální asymetrii ve prospěch EU.

První kategorií států jsou členské země EU, které je možné rozdělit do tří skupin. Společným znakem těchto tří skupin členských zemí EU je pozitivní přístup k potenciálnímu vstupu Bosny a Hercegoviny do EU, rozdílným znakem pak je odlišná motivace pro podporu bosenského potenciálního členství v EU. První skupinou zemí jsou země Visegrádské čtyřky. Visegrádská čtyřka podporuje vstup Bosny a Hercegoviny především díky historickým, kulturním a ekonomickým vazbám. Druhá skupina zemí podporuje vstup Bosny a Hercegoviny do EU, je však nutné zmínit, že tato skupina vyžaduje po bosenské straně striktní dodržování Kodaňských kritérií, přičemž tento přístup nejen k Bosně a Hercegovině, ale i k celému regionu západního Balkánu je v posledních letech stále více dominantní⁵⁷. Tato skupina států má oproti první skupině odlišný přístup, vnímá totiž region západního Balkánu jako celek a nerozlišuje mezi jednotlivými státy. I přes tuto menší odlišnost jsou země jako Bulharsko, Estonsko, Španělsko či Kypr pozitivně nakloněné potenciálnímu vstupu Bosny a Hercegoviny a dalších států západního Balkánu do EU. Poslední skupinu tvoří členské země, které v Bosně a Hercegovině silně investují a berou potenciální vstup Bosny a Hercegoviny do EU jako základ stabilního vnitrostátního vývoje. Do této skupiny členských zemí patří Německo, Rakousko, Slovinsko a Itálie.

Druhou kategorií států jsou okolní země v regionu západního Balkánu, které mohou v následujících letech značně ovlivnit asymetrii vyjednávání. V únoru roku 2018 totiž představila EU novou strategii pro region západního Balkánu, která upozorňuje na problémy dvojstranných sporů o hranice, problematiku práv etnických menšin, nezávislost Kosova či diametrálně odlišné postoje k jugoslávským válkám v devadesátých letech. Právě tyto zmíněné problémy staví tato nová strategie do hlavního centra zájmu EU.

Z pohledu Bosny a Hercegoviny a asymetrie vyjednávání je stěžejní především zmínka o plánovaném přistoupení Srbska a Černé Hory do EU. Srbsko a Černá Hora jsou totiž v přístupových jednáních nejdále, proto strategie stanovila, že při splnění zadaných podmínek by mohly být obě země přijaty do roku 2025. To by však představovalo značný problém z hlediska asymetrie vyjednávání. Budou-li totiž přistupovat země postupně,

⁵⁷ Do druhé skupiny zemí EU patří Velká Británie, Finsko, Francie, Dánsko, Malta, Nizozemsko, Portugalsko, Rumunsko a Řecko (Bauerová, Hlaváčková, Cabada 2014: 100).

a nikoliv všech šest zemí najednou, zvýší se soutěživost, ze které mohou plynout další problémy a rizika napětí v regionu. V bosenském případě je toto téma zvláště rizikové, jelikož hypoteticky hrozí, že v případě, že by bylo Srbsko přijato do EU, bude mít možnost vetovat vstup Bosny a Hercegoviny do EU. Bude-li Srbsko přijato do EU dříve než Bosna a Hercegovina, dostane se mu asymetrických možností, jež mohou mít pro bosenskou stranu i přes podporu ostatních členských zemí katastrofální následky. Nová strategie však nemá jasně definovaný postup, kterým by tento problém případně vyřešila (forreignaffairs.com 2018).

Vztahy mezi Bosnou a Hercegovinou a Srbskem jsou v roce 2018 vnímány celkově pozitivně, k čemuž zásadně pomohla ochota čelních politických představitelů jednat o otázkách válečné minulosti. Trend zlepšování vzájemných vztahů byl patrný minimálně od roku 2013, kdy se srbský prezident Nikolić srdečně omluvil za masakr ve Srebrenici (bbc.com 2013). Nicméně je zde i problém, který se stále nepodařilo vyřešit a který může představovat velkou překážku při bosenské cestě do EU. Oním problémem jsou vztahy Srbska s Republikou Srpskou. Na jedné straně srbská vláda deklaruje, že se plně distancuje od nacionalistické rétoriky politických představitelů Republiky Srpske, na straně druhé se čelní představitelé Srbska zúčastnili vojenské přehlídky ke „Dni státnosti“. Nejednoznačnost lze pozorovat i ve vyjádřeních jednotlivých politiků Srbska ve vztahu k Bosně a Hercegovině. Například prezident Vučić deklaroval při návštěvě Sarajeva, že je třeba se oprostít od minulosti a jedinou cestou je hledět pozitivně do budoucnosti. O to více nepochopitelné vyjádření ministra obrany Srbska Aleksandra Vulina, který sice na vojenské přehlídce ke „Dni státnosti“ tvrdil, že respektuje územní celistvost Bosny a Hercegoviny, neopomněl však zmínit, že také miluje Republiku Srpskou a že pouze silné Srbsko společně se silnou Republikou Srpskou mohou zaručit plnění Daytonské mírové dohody (mod.gov.rs 2018).

Asymetrie vyjednávání je patrná v bosenském případě již od počátku ingerence EU do procesu rekonstrukce země. Od roku 2013 je zde patrný trend, kdy se EU neostýchá využít svoji silnou vyjednávací pozici, jak se ukázalo na příkladech politiky cukru a biče u asymetrické obchodní liberalizace či v otázce čerpání financí z IPA. Budoucnost vyjednávací pozice EU vůči Bosně a Hercegovině se bude odvíjet od plnění úkolů z bosenské strany, důležité také bude udržovat dobré vztahy se Srbskem, které v budoucnu může sehrát zásadní roli při vstupu Bosny a Hercegoviny do EU.

3.3. Velikost odměn a časová blízkost

U tohoto faktoru je základním předpokladem, že příslib členství v EU by měl být tou největší odměnou, to ovšem v mnoha případech (například v regionu západního Balkánu) absolutně neodpovídá realitě. Proto je důležité, aby EU využívala při jednáních i meziprodukty, jako například liberalizaci obchodu, vízovou liberalizaci nebo obecně prohlubovala spolupráci s daným státem. Navíc zde existuje vysoká pravděpodobnost, že čím více je daný stát vzdálen od vyplacení odměny, tím menší je jeho motivace plnit dané úkoly či podmínky. Naopak, blíží-li se jednání o rozšíření EU, roste i pravděpodobnost, že budou stanovené podmínky splněny.

V rámci této podkapitoly se analýza zaměřuje na tři dimenze. První zkoumanou dimenzí je postup při přístupových jednáních, v této části se autor soustředí na důležité milníky při bosenské cestě do EU. Druhou analyzovanou dimenzí jsou meziprodukty EU, v bosenském případě se jedná o vízovou liberalizaci a asymetrickou obchodní liberalizaci. Poslední dimenzí je dimenze časové blízkosti, zde se práce zaměřuje na scénáře, kdy by mohla Bosna a Hercegovina reálně přistoupit do EU, analyzována je i role předsedajících zemí EU.

Postup v přístupových jednáních měl pro Bosnu a Hercegovinu začít již v roce 1999, kdy EU představila novou strategii SAP (Stabilizační a asociační proces). Strategie zahrnovala pět zemí západního Balkánu včetně Bosny a Hercegoviny, a právě díky této strategii se Bosně a Hercegovině pootevřely dveře do evropských struktur. O rok později bylo na summitu Evropské rady v Santa Maria de Feira potvrzeno, že všechny státy SAP mohou být brány jako potenciální kandidátské země. V listopadu roku 2000 se pak uskutečnil další ze summitů, tentokrát v Záhřebu, kde byl SAP potvrzen jako hlavní strategie EU pro další integraci západobalkánských zemí. Evropská komise následně stanovila Bosně a Hercegovině, aby do roku 2001 v souvislosti s „*Road map*“ dokončila zadané úkoly v jednotlivých oblastech⁵⁸. Zásadní milník nastal pro Bosnu a Hercegovinu v roce 2003, kdy se v červnu konal summit Evropské rady v řecké Soluni. Summit přijal SAP už ne jako strategii, ale jako oficiální politiku EU vůči zemím západního Balkánu. Z bosenského pohledu však nastala největší změna v tom, že byla poprvé označena jako potenciální kandidátská země. Na základě zisku statusu potenciální kandidátské země se očekávalo, že lokální

⁵⁸ „*Road map*“ vytyčila celkově 18 oblastí, ve kterých měla Bosna a Hercegovina dosáhnout pokroku (esiweb.org 2000).

politické elity vyvinou maximální úsilí, aby se země stala členem EU co nejdříve. Již během roku 2002 totiž byly úkoly související s „*Road map*“ v podstatě dokončeny, tudíž mohla Bosna a Hercegovina vstoupit do poslední fáze SAP – studie proveditelnosti. V rámci této studie měla Bosna a Hercegovina provést několik reforem, především v oblastech efektivního vládnutí, vytvoření právního státu či hospodářství (qcea.org 2004). V říjnu roku 2005 se Bosna a Hercegovina opět o kousek přiblížila k EU, když Komise konstatovala, že bosenská strana učinila značný pokrok v oblastech, jež vytyčila studie proveditelnosti. Na základě toho mohlo s bosenskou stranou začít rokování o Stabilizační a asociační dohodě (SAA).

Jednání o SAA započala již v listopadu 2005, nicméně dosavadní de facto bezproblémový postup se v tomto období zastavil. V tomto bodě se projevila liknavost a neochota bosenských politických elit, které nebyly schopné učinit reformní kroky v oblastech, jež jim určila Komise. Ta reagovala na liknavost a neochotu reformovat konstatováním, že technická jednání s Bosnou a Hercegovinou jsou oficiálně ukončena, avšak SAA nelze parafovat, protože nedošlo k zadaným reformám. Kritika směřovala především na neschopnost reformovat policejní sbory, v prosinci 2007 však komisař pro rozšíření Oli Rehn SAA přece jen parafoval, a to i přes fakt, že nebyly splněny všechny podmínky, které EU stanovila (europa.eu 2007). Jednání o SAA pokračovaly i v následujících letech, přičemž zde pokračoval i trend vyplácení odměn přes nesplnění podmínek EU. Velice důležitá událost se stala 1. června 2015, kdy po mnohaletých průtazích vešla SAA konečně v platnost, čímž se Bosna a Hercegovina opět částečně přiblížila směrem k EU.

Díky vstupu SAA v platnost mohla Bosna a Hercegovina více než 20 let po konci občanské války formálně požádat o členství v EU, což učinila 15. února 2016. Dle vyjádření představitelů EU tím jasně dala najevo, že je zpět na reformní cestě a že je pro ni plné členství v EU tou nejvyšší možnou odměnou. Na druhou stranu ale také poukázali na to, že Bosnu a Hercegovinu čeká ještě velice dlouhá a náročná cesta k tomu, aby se stala členem EU. Podání přihlášky je však vnímáno jako velice důležitý signál pro vedoucí představitele EU, kterým tímto chtěli dát bosenská politická najevo, že mají eminentní zájem o vyřešení ekonomických, etnických a politických problémů v zemi (euobserver.com 2016).

Již v září téhož roku se Rada ministrů zabývala bosenskou přihláškou a rozhodla se provést postup stanovený článkem 49 ve Smlouvě o Evropské unii a vyzvala Komisi, aby ohledně bosenské přihlášky předložila své stanovisko. Komise reagovala poměrně rychle a v prosinci 2016 byl bosenské vládě doručen dotazník, jenž obsahoval 33 kapitol a 3242

otázek. Dotazník měla bosenská strana vyplnit ideálně ve lhůtě šesti měsíců a poslat ho Komisi k přezkoumání. Dotazník byl zároveň kruciólní podmínkou pro získání statusu kandidátské země, žádnou další kruciólní podmínku Komise pro bosenskou stranu nestanovila. Avšak Bosna a Hercegovina nespĺnila časový rámec pro vyplnění dotazníku, její vize na získání statusu kandidátské země do konce roku 2017 tak nebyla naplněna (europeanwesternbalkan.com 2016). Kompletně vypracovaný dotazník odevzdala bosenská vláda 28. února 2018, proces vyplňování tak trval více než rok, což bylo v bosenském případě způsobeno především komplikovaným státním uspořádáním⁵⁹.

Jelikož však nebyl příslib členství v EU na základě jednání a postojů bosenských politických elit vždy vnímán jako nejvyšší možná odměna, snažila se EU reagovat na situaci využíváním jiných typů odměn. V bosenském případě se jednalo o dimenzi meziproduktů, které měly přispět k úspěšnosti kondicionality EU.

Prvním meziproduktem se měla v bosenském případě stát vízová liberalizace. Jednání o vízové liberalizaci se odehrávala od května 2008, o měsíc později Komise prezentovala požadavky, které musela bosenská vláda splnit, aby mohl bezvízový styk vejít v platnost. Jednalo se o pravost cestovních dokumentů bosenských občanů, základní práva při cestování do EU, nelegální migraci a veřejnou bezpečnost. Jednání se však protahovala a Bosna a Hercegovina se nepřipojila k první vlně států, kterým byl od půlky července 2009 umožněn bezvízový styk. V bosenském případě to však mělo dalekosáhlé následky, jediným konstitutivním národem, který nemohl bezvízově cestovat po EU, se stali Bosňáci⁶⁰. Po dlouhé době byla na bosenské politické scéně patrná ochota najít konsenzus ohledně vízové liberalizace. Oproti původním plánům, které počítaly s tím, že by bezvízový styk měl začít platit v říjnu roku 2009, se jednání protáhla o více než rok. Bezvízový styk začal, i přes značné komplikace, pro bosenské občany s biometrickými údaji platit až v prosinci 2010 (eurlex.europa.eu 2010).

Druhým příkladem meziprojektu byla asymetrická obchodní liberalizace, jež měla Bosně a Hercegovině umožnit bezcelní přístup na unijní trh. V případě Bosny a Hercegoviny k tomuto účelu sloužila prozatímní dohoda, která vyplynula z nařízení RM a EP z roku 2009

⁵⁹ Celkově na dotazníku pracovalo více než dva tisíce úředníků a několik set institucí a výsledkem je více než 20 tisíc stran s odpověďmi a také 1115 připojených zákonů a předpisů (sarajevotimes.com 2018).

⁶⁰ Chorvatští občané mohli po EU cestovat díky dvojímu občanství, podobná situace se odehrávala u bosenských Srbů, kteří začali ve velkém počtu žádat o srbské občanství (euroskop.cz 2009).

a jejím hlavním účelem byla úprava obchodních vztahů mezi EU a Bosnou a Hercegovinou. Největším úskalím nařízení z roku 2009 byl druhý článek, v němž se uvádělo, že v případě porušování demokratických zásad, lidských práv a právního státu nemůže dojít k pozastavení udělení mimořádných obchodních opatření. Znění této pasáže se změnilo až nařízením RM a EP z roku 2014 v návaznosti na neschopnost Bosny a Hercegoviny implementovat závěry soudu ohledně případu Sejdić + Finci. Nové nařízení navíc upravilo dobu platnosti asymetrické obchodní liberalizace. Původně měla platit pouze do konce roku 2015, nařízení posunulo jeho platnost až do konce roku 2020 (eur-lex.europa.eu 2014). Bosenská strana tak může po reaktivaci výhod z roku 2017 nadále využívat výhod plynoucích z asymetrické obchodní liberalizace.

Třetí dimenzí je časová blízkost. Z hlediska časové blízkosti je v roce 2018 Bosna a Hercegovina stále de facto na úplném začátku přístupových jednání. Prvotní vize bosenských představitelů, že by se Bosna a Hercegovina mohla stát kandidátskou zemí, vyšly vniveč kvůli zpoždění při vyplňování dotazníku. V návaznosti na diskuzi o získání kandidátského statusu se objevilo několik scénářů, kdy by se mohla Bosna a Hercegovina stát členem EU. Jeden z prvních scénářů uváděl, že by Bosna a Hercegovina mohla získat status kandidátské země v roce 2019, což měla potvrdit i nová strategie EU, to se však nepotvrdilo (pulse.ba 2018). Strategie totiž určila datum přistoupení pouze pro Srbsko a Černou Horu, a to na rok 2025. Komise ale zdůraznila, že je nutné, aby obě země striktně plnily zadané podmínky. Bosna a Hercegovina byla ve strategii také zmíněna, nicméně v jejím případě nebylo explicitně stanoveno datum přistoupení, celkově se jednalo spíše o obecné fráze. Dále se Komise vyjádřila v tom smyslu, že další bosenský postup bude záviset na úspěšnosti dotazníku a jak vyčerpávající a ucelené odpovědi dotazník Komisi poskytne. Většina zahraničních a unijních pozorovatelů se však shodla na tom, že otázka členství Bosny a Hercegoviny v EU není otázkou několika měsíců či let, ale že půjde o dlouhodobý proces, přičemž v roce 2018 stále nebylo stanoveno pevné datum přistoupení ani realistický časový odhad, kdy by mohla Bosna a Hercegovina vstoupit do EU (ec.europa.eu 2018).

Právě fakt, že není jasně a pevně stanovený datum přistoupení, může v bosenském případě způsobit, že země nebude mít motivaci plnit zadané podmínky. Pro budoucnost Bosny a Hercegoviny v EU proto budou důležité i postoje předsedajících států v Radě ministrů vůči regionu západního Balkánu. V případě Bulharska byl zájem o region západního Balkánu zcela zřejmý, jelikož právě vztahy se zeměmi západního Balkánu stanovila bulharská vláda jako jednu z priorit svého předsednictví (eu2018.bg.bg 2018).

Při pohledu na další pořadí států, které budou předsedat, je možné se na první pohled domnívat, že by region západního Balkánu mohl být jednou z programových priorit jak v případě Chorvatska, tak i v případě Rumunska. Při detailnějším zkoumání ale není dopředu jasné, jaké stanovisko zaujmou oba státy vůči sousedům v regionu západního Balkánu. V případě Chorvatska je na jednu stranu logická podpora Bosny a Hercegoviny, jelikož zde žije početná chorvatská menšina. Na druhou stranu má Chorvatsko problematické vztahy se Srbskem, v roce 2016 totiž došlo k ochlazení vzájemných vztahů. Chorvatsko zablokovalo jednání o vstupu Srbů do EU kvůli zákonům o stíhání válečných zločinců a chladné vztahy trvají i v roce 2018 (reuters.com 2016). V případě Rumunska může ohrozit pozitivní přístup k regionu západního Balkánu otázka Kosova, protože Rumunsko se řadí k dalším státům EU, jež neuznávají kosovskou nezávislost.

Bosna a Hercegovina je obecně řečeno na začátku přístupových jednání. Budoucnost Bosny a Hercegoviny v EU se bude odvíjet od vyhodnocení dotazníku ze strany Komise a také od toho, jak bude bosenská strana plnit zadané úkoly. S tím souvisí i fakt, že v roce 2018 není stále jasně určeno, kdy by se Bosna a Hercegovina měla stát členem EU, což by hypoteticky mohlo vést k tomu, že by bosenská strana neplnila zadané úkoly a příslib členství by pro ni nebyl nejvyšší možnou odměnou. Bude-li bosenská strana stagnovat při provádění reforem, je pravděpodobné, že by EU opět využila meziproduktů, aby tak dopomohla úspěšné kondicionalitě. V tomto ohledu bude důležitý i postoj předsedajících států v Radě ministrů, a zda tyto státy budou mít otázku vztahů se západním Balkánem jako svoji prioritu.

3.4. Důvěryhodnost kondicionality

Důvěryhodnost kondicionality má ve své podstatě dva hlavní aspekty. Prvním z nich je jistota, že dané státy obdrží slibované odměny, na druhou stranu musí věřit, že slíbené odměny obdrží pouze tehdy, pokud splní veškeré podmínky, které jim EU určila – důvěryhodnost tedy závisí na důsledném uplatňování kondicionality ze strany EU na základě zásluh. Důvěryhodnost může být ohrožena, pokud je uvnitř struktur EU znatelný určitý politický konflikt ohledně kondicionality, kdy kandidátské země začnou mít pochybnosti o tom, zda EU splní slibované odměny. Důvěryhodnost také trpí, mají-li kandidáti podezření, že politické protekce, postranní úmysly, nebo vedlejší platby vedly EU k odměňování kandidátů, kteří nesplňují všechny požadavky. V případě východního rozšíření byla navíc důvěryhodnost devalvována pevně stanoveným datem přistoupení států, tudíž dané státy nemusely mít obavu z toho, že by je EU vyloučila z přístupových jednání, což vedlo k pozdní implementaci pravidel EU.

Podkapitola se zaměřuje na tři hlavní dimenze. Prvním dimenzí je trend vyplácení odměn i přes neplnění podmínek EU, kde se autor zaměří na případy, kdy byly vyplaceny odměny i přesto, že Bosna a Hercegovina nesplnila jasně stanovené podmínky ze strany EU. Druhou dimenzí je trend uplatňování sankcí, jenž je v bosenském případě patrný od roku 2013. Třetí dimenzí je devalvace kondicionality, která je způsobena pevně stanoveným datem přistoupení a státy kvůli tomu neplní zadané podmínky.

Trend vyplácení odměn i přes neplnění podmínek lze v bosenském případě ilustrovat na několika příkladech. První případ souvisí se SAA, pro jejíž parafování bylo nutné, aby došlo k policejní reformě. V rámci policejní reformy totiž EU jasně stanovila, že kromě úprav samotných policejních zákonů a sjednocení policejních sborů musí dojít také ke sjednocení ministerstev vnitra. Jelikož ale bosenská strana poslední podmínku nesplnila a ke sjednocení ministerstev nedošlo, očekávalo se, že k parafování SAA nedojde. Důvěryhodnost kondicionality EU však v tomto případě selhala, neboť i neúplná policejní reforma stačila k tomu, aby EU vyplatila odměnu v podobě parafování SAA. Rozhodnutí EU bylo v tomto případě ovlivněno i mezinárodním faktorem. V roce 2008 se totiž EU zaměřila primárně na situaci v Kosovu a Bosna a Hercegovina tak nebyla středobodem jejího zájmu. Dalším faktorem pak byla role OHR, po odchodu Paddyho Ashdowna z úřadu totiž nebyla angažovanost úřadu a západních správců tak vysoká jako v předešlých letech (Žila et al. 2016: 127).

Druhým příkladem, kdy byla odměna vyplacena i přes nesplnění podmínek, je případ Sejdić + Finci. I tento příklad souvisí se SAA a jejím vstupem v platnost, jelikož harmonizace domácích právních předpisů na základě rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku byla jednou z klíčových podmínek, aby se jednání o SAA posunula dále. Případ byl formálně sice uzavřen již v roce 2009, avšak bosenská strana nebyla schopná harmonizovat právní předpisy ani po několika urgencích ze strany EU (například požadavek Komise ze srpna 2012). SAA však nakonec vstoupil v platnost i přes nesplnění této podmínky⁶¹.

Dalším příkladem vyplacení odměny je v bosenském případě spjatý s vízovou liberalizací. O možnosti vízové liberalizace se sice hovořilo již od počátku roku 2009, nicméně EU stanovila jako podmínku pro zrušení vízové povinnosti úspěšná jednání v Butmiru. Ačkoliv jednání v Butmiru dopadla katastrofálně a nedošlo k zamýšleným reformám, byla odměna v podobě vízové liberalizace přece jen vyplacena. Vyplacení této odměny však přišlo až v roce 2010 na základě kladných hodnocení Komise a díky vysoké podpoře liberalizace od všech politických frakcí v Evropském parlamentu⁶² (euobserver.com 2010). Evropský parlament řešil v otázce vízové liberalizace i možnost zvýšení etnického napětí v případě, že by v Srbsku došlo ke zrušení vízové povinnosti dříve než v Bosně a Hercegovině. Dřívější zrušení vízové povinnosti v Srbsku by totiž mělo za následek to, že by si chorvatští i srbští občané v Bosně a Hercegovině mohli zažádat o druhé občanství a jedinou znevýhodněnou skupinou by se tak stali Bosňáci (europeangreens.eu 2009).

Na příkladu vízové liberalizace se ukázalo úskalí důvěryhodnosti kondicionality EU, a sice její ohroženost v případě politického konfliktu uvnitř EU, kdy má kandidátská země pochybnost o tom, zda EU vyplatí slibované odměny. Srbsko totiž dosáhlo na výhody vízové liberalizace dříve než Bosna a Hercegovina, která začala mít obavy, zda EU dostojí svých závazků a zruší vízovou povinnost i pro bosenské občany. Pro tento účel vzniklo několik petic a zvýšená aktivita a snaha byla citelná i na politické scéně. Politické elity se snažily najít ideální řešení, avšak konkrétní návrhy dlouhou dobu nepadly. Nakonec ale

⁶¹ Komise kritizuje bosenskou stranu, že nebyla schopná ani po téměř deseti letech harmonizovat právní předpisy, a to nejen v případě Sejdić + Finci, ale v i případech Zornić a Pilav. Harmonizace právních předpisů tak nadále zůstává jako jedna z hlavních podmínek pro další postup na cestě do EU, avšak bez znatelných pokroků (europarl.europa.eu 2017).

⁶² V bosenském případě byl postup EU atypický, protože například v případě Srbska byly podmínky pro získání vízové liberalizace odděleny od dalších nutných reforem (irozhlas.cz 2008).

Bosna a Hercegovina dosáhla na odměnu v podobě vízové liberalizace a vízová povinnost byla zrušena v prosinci 2010.

Změna trendu začala být patrná od roku 2013 ve spojitosti s čerpáním finančních prostředků v rámci Nástroje předvstupní pomoci (IPA). Na příkladu čerpání financí lze nejlépe ilustrovat změnu trendu, kondicionalita EU totiž začíná být uplatňována více než důsledně. Pakliže do roku 2013 vyplácela EU odměny i přes neplnění podmínek, komisař pro rozšíření Štefan Füle reagoval v roce 2013 na neplnění podmínek ze strany Bosny a Hercegoviny rázným zeštíhlením finančních prostředků. Konkrétně došlo ke zkrácení sumy o 54 %, trend krácení finančních prostředků byl patrný i v dalších letech. Pro Bosnu a Hercegovinu to mělo fatální důsledky, protože v rámci IPA I (2007-2013) činila celková alokace 656 miliónů eur, kdežto v rámci IPA II (2014-2020) je pro Bosnu a Hercegovinu vyčleněno „pouze“ 166 miliónů eur. Hlavní příčinou změny trendu byl fakt, že bosenská strana nebyla schopná provádět zadané úkoly či reformy, které po ní vyžadovala EU (europa.ba 2014).

Dalším příkladem z nedávné doby, který potvrzuje změnu trendu, jsou sankce ze strany Evropského energetického společenství (EEC). Společenství sankcionovalo bosenskou stranu poprvé v roce 2016 za nedodržování právních předpisů, jež vzešly v rámci třetího energetického balíčku, čímž přišla Bosna a Hercegovina o další finanční prostředky z fondů EU. Kvůli sankcím byly pozastaveny některé důležité projekty, například na propojení rozvodů elektřiny a plynu se sousedními zeměmi, přičemž se počítalo, že sankce by mohly být zrušeny v jarních měsících roku 2017. Realita však byla odlišná, od 1. dubna 2017 byly sankce po krátkém zrušení opět obnoveny, protože bosenská vláda nebyla schopná provést avizované změny. Postup EU byl v bosenském případě poněkud překvapivý, jelikož některé podmínky měly být splněny již v roce 2007, například požadavek na synchronizaci trhu s plynem a elektřinou, avšak EU přešla k sankcím až po téměř deseti letech. Bosenská vláda dostala možnost, aby byly na ní uvalené sankce zrušeny, když byli bosenští zástupci přizváni na jednání EEC do Prištiny v prosinci 2017. Ještě před jednáním obdržela bosenská vláda varovný dopis, ve kterém bylo zmíněno, že Bosna a Hercegovina stále nedodržuje zásady třetího energetického balíčku a že jí nadále hrozí sankce ze strany EU. Bosenská strana však neměla dostatek času provést jakékoliv změny, a tak závěry z konference potvrdily, že sankce budou platné minimálně do března 2018 (energy-community.org 2017).

Poslední dimenzí důvěryhodnosti kondicionality je její potenciální devalvace. Vycházíme-li z předpokladu, že pokud je pevně stanovený datum přistoupení, tak nemusí mít dané státy obavu, že by je EU vyloučila z jednání a vede to k pozdní implementaci pravidel EU, tak v bosenském případě tato premisa neplatí. Bosenský případ se totiž v této dimenzi liší od států východního rozšíření či přistoupení Chorvatska v roce 2013, u kterých bylo datum přistoupení předem jasně stanovené. Komise na čele s Jeanem-Claudem Junckerem nestanovila pevné datum přistoupení, uvedla pouze, že za současného mandátu Komise a Evropského parlamentu (EP) se tak nestane, jelikož žádný z kandidátů, včetně Bosny a Hercegoviny, není na vstup do EU připraven. Na druhou stranu je třeba zmínit, že Junckerova Komise jasně sdělila, že po skončení jeho mandátu se EU o země západního Balkánu zcela jistě rozšíří (europa.eu 2017).

V otázce důvěryhodnosti kondicionality EU je v posledních letech patrná změna trendu. Jestliže v dřívějších letech vyplácela EU odměny i přes neplnění podmínek, minimálně od roku 2013 je zde vidět opačný trend, kdy EU neváhá sankcionovat bosenskou stranu za neplnění podmínek, jako tomu bylo v případech IPA či energetického společenství. Ohledně devalvace důvěryhodnosti kondicionality v souvislosti s pevně stanoveným datem přistoupení je v bosenském případě otázka, do jaké míry to skutečně ovlivňuje plnění či neplnění zadaných podmínek. V tomto ohledu budou stěžejní nadcházející volby v roce 2018. Právě tyto volby by měly ukázat, zda bude Bosna a Hercegovina schopná plnit zadané úkoly s příslibem odměn anebo zda dojde ke stagnaci v pokroku směrem k EU. Pokud by skutečně došlo ke stagnaci, je vysoce pravděpodobné, že EU bude pokračovat v současném trendu sankcionování bosenské strany při neplnění podmínek.

3.5. Vazby na západ a alternativy k EU

U faktoru *vazeb na Západ a alternativ k EU* se předpokládá, že aby byla kondicionalita úspěšná, musí být velikost odměn a asymetrie ve vyjednávání v kombinaci s jiným mezinárodním faktorem. Mezinárodním faktorem jsou míněny různé formy spojení se Západem v podobě informačních, ekonomických, politických, organizačních či sociálních vazeb, ale také například vazeb společenských či geografických. Nedostatek *alternativ k EU* souvisí především s ekonomickou a politickou sférou. Pokud totiž mají cílové státy ekonomickou či politickou alternativu k EU, jsou schopné ustát externí tlak, čímž může být vliv a pozice EU značně oslabena. Oslabení pozice EU je spojeno především s uplatňováním sankcí. Má-li cílový stát zajištěnou zejména finanční podporu od státu, který není v EU, je zde vysoké riziko, že v případě uvalení sankcí je bude cílový stát obcházet. Právě obcházení sankcí pak může být argumentem pro ostatní státy, že jsou sankční mechanismy nefunkční, což logicky povede k oslabení vlivu a důvěryhodnosti EU.

Analýza toho faktoru se zaměří v dimenzi vazeb na Západ na tři formy spojení Bosny a Hercegoviny se Západem. První vazba je ekonomicko-sociální, přičemž bude analyzována role OSN. Ekonomicko-informační vazba bude zkoumána z pohledu Mezinárodního měnového fondu, jenž kromě ekonomické podpory zastává v bosenském případě i roli informátora, především v otázce reforem fiskálního charakteru. Poslední zkoumanou vazbou je ekonomicko-geografická vazba, kterou v bosenském případě představuje organizace CEFTA 2006. V dimenzi alternativ k EU se výzkum zaměří na dvě roviny – mezinárodní a vnitropolitickou. V mezinárodní rovině bude zkoumáno především to, zda relevantní alternativa k EU vůbec existuje, v rovině vnitropolitické se výzkum zaměří na potenciální scénáře v případě odtržení Republiky Srpské od zbytku Bosny a Hercegoviny.

Ekonomicko-sociální vazbu se Západem představuje v bosenském případě OSN, jejímž členem je Bosna a Hercegovina již od roku 1992. V roce 2018 působí OSN na bosenské půdě ve formě The Country Team United Nations (UNCT), jenž je složen ze 13 agentur OSN, brettonwoodských institucí a ICTY⁶³. V rámci ekonomicko-sociální pomoci je pro Bosnu a Hercegovinu stanoven časový rámec, který zároveň určuje prioritní oblasti, jež by měly být reformovány. Současný rámec je vytvořen na období 2015-2019 a zahrnuje

⁶³ Práci UNCT koordinuje Úřad rezidentního koordinátora OSN (uncece.org 2015).

13 oblastí ve čtyřech strategických pilířích⁶⁴. Celkově by měl tento víceletý rámec operovat s částkou okolo 265 miliard dolarů.

Ekonomicko-informační vazbu se Západem zajišťuje v případě Bosny a Hercegoviny Mezinárodní měnový fond (MMF). Kromě faktu, že MMF zajišťuje Bosně a Hercegovině finanční pomoc již od devadesátých let, vliv na vztahy mezi EU a Bosnou a Hercegovinou mají především hodnotící zprávy MMF. Poslední hodnotící zpráva z února 2018 se zaměřila na makroekonomické ukazatele či fiskální stabilitu a obecně lze říci, že Bosna a Hercegovina sice učinila v mnoha oblastech pokrok, avšak jsou i oblasti, ve kterých došlo ke stagnaci. Pokroku bylo dosaženo při snižování vnitřní a vnější nerovnováhy trhu nebo došlo ke zlepšení v podnikatelském prostředí, kde se zlepšilo celkové fungování trhu. Celkově zůstaly makroekonomické ukazatele v roce 2017 stabilní. Oproti tomu však byly na základě zprávy identifikovány oblasti, kde došlo ke stagnaci. Stagnace byla zaznamenána při vytváření nových pracovních míst, při snižování nezaměstnanosti či při privatizaci zbylých státních podniků. Z hlediska vztahů s EU bylo stěžejním zjištěním, že došlo k zastavení konvergence příjmů s EU. Kritika také směřovala ke způsobu provádění reforem, který není dle vyjádření MMF dostatečně razantní, dále bylo kritizováno slabé institucionální pokrytí a nízká kvalita státní správy (imf.org 2018).

Ekonomicko-geografickou vazbu se Západem ztělesňuje v bosenském případě organizace CEFTA 2006⁶⁵. Bosna a Hercegovina je díky složení CEFTA 2006 propojena nejenom ekonomicky, ale zároveň i geograficky. Zásadním rozdílem oproti původní organizaci CEFTA byla změna přijímacích kritérií. Potenciální člen CEFTA 2006 nemusel být členem WTO, ale musel plně respektovat předpisy WTO. Rozdíl byl také v otázce asociační dohody s EU. Již nebylo nutné, aby bylo zaručeno budoucí plné členství v EU, stačila jakákoliv asociační dohoda s EU⁶⁶. Evropská unie sice nebyla přímým účastníkem

⁶⁴ Prvním pilířem je právní stát a lidská bezpečnost, cílem je zajistit rovnost práv a rovné zacházení se všemi občany. Druhý pilíř se zabývá problematikou udržitelného a spravedlivého rozvoje a zaměstnaností. Prioritou je vyrovnávání sociálních a ekonomických příležitostí. Předposlední pilíř se týká sociálního začleňování, kde je hlavním cílem odstranění chudoby. Poslední pilíř řeší posilování role žen v bosenské společnosti (unece.org 2015).

⁶⁵ CEFTA 2006 (Středoevropská zóna volného obchodu) byla založena v roce 2006 v Bukurešti. V současnosti jsou členy Albánie, Bosna a Hercegovina, Makedonie, Černá Hora, Moldávie, Srbsko a Kosovo (mzv.cz 2009)

⁶⁶ Původní CEFTA vznikla v roce 1992 a zahrnovala následující státy: Česko, Slovensko, Maďarsko, Polsko, Chorvatsko, Bulharsko a Rumunsko. Všechny původní státy po vstupu do EU automaticky opustily CEFTA (Veber 2003: 393).

dohody, avšak vznik takovéto zóny unijní představitelé uvítali a plně ji podporují, především v technických, ekonomických a politických otázkách. Díky tomu se EU stala pro region západního Balkánu největším obchodním partnerem a nejvýznamnějším zdrojem zahraničních investic, cílem EU i států CEFTA 2006 je udržet mír a stabilitu v regionu (Margo, Bojičić-Dželilović 2014: 76–77).

Obecně vzato je CEFTA 2006 vnímána jako nástroj EU pro postup při europeizačním procesu, proto mají všechny členské země eminentní zájem participovat na plnění obchodních dohod, které vyplynou z jednání mezi EU a CEFTA 2006. Je zde však jeden negativní aspekt, jenž zásadně přispívá k heterogenitě v rámci CEFTA 2006. Oním aspektem je rychlost přístupových jednání. To vede k tomu, že státy CEFTA 2006 přijímají rozdílným tempem a způsobem normy EU, což může ve výsledku vést ke zpomalení regionálního obchodního a ekonomického růstu. Heterogenita je dána také tím, že jak se státy individuálně přibližují standardům EU, tak právě tento individuální postup vytváří nové netarifní bariéry pro obchod v rámci CEFTA 2006. To se plně projevuje i v případě Bosny a Hercegoviny, která je v regionu západního Balkánu sice ekonomicky vysoce integrovaná, nicméně pokud se její sousedé a členové CEFTA 2006 rozhodnou převzít na určité produkty normy a pravidla EU, Bosna a Hercegovina nebude moci na území těchto států daný produkt exportovat. V důsledku to povede k ekonomickým ztrátám a přispěje to i k větší heterogenitě nejen v rámci CEFTA 2006, ale i v rámci celého regionu západního Balkánu (Cambini, Rubino 2014).

Dimenzi alternativ k EU je nutné analyzovat ve dvou rovinách – mezinárodní a vnitropolitické. V rovině mezinárodní lze obecně říci, že v bosenském případě žádné relevantní alternativy k EU neexistují. S tvrzením o neexistenci relevantní alternativy k EU se ztotožňují i politické elity v Bosně a Hercegovině. Bosenští politici, především ve Federaci Bosny a Hercegoviny, si uvědomují, že EU je v současnosti jedinou mezinárodní organizací, díky které by se země mohla jak ekonomicky, tak i politicky zreformovat. Proevropské postoje jasně deklarují i jednotlivé hlavní politické strany, všechny mají ve svých programech pevně zakotveno, že se Bosna a Hercegovina musí stát co nejdříve členem EU⁶⁷.

⁶⁷ Jeden z nejvýznamnějších politiků v zemi, Bakir Izetbegović ze strany SDA, pronesl v listopadu 2017 projev, ve kterém jasně potvrdil euro-atlantické směřování Bosny a Hercegoviny. Ve svém projevu také zdůraznil, že plné začlenění do EU je nejlepší cestou k nastolení stability, bezpečnosti a prosperity v celém regionu západního Balkánu. Jeho projev se zaměřil i na potenciální alternativy k EU, jež podle Izetbegoviće neexistují a

Ačkoliv mají všechny politické strany jasně uvedeno, že je plné začlenění do EU jejich hlavní zahraničně-politickou prioritou, varovným signálem, jenž může ovlivnit tendence hledat k EU alternativu, je chování Milorada Dodika. Tyto tendence může zásadně ovlivnit plánované referendum o odtržení Republiky Srpske, které je naplánováno dle Dodikových plánů na rok 2018. Podle dosavadního chování a postojů je zřejmé, že Dodik chová velké sympatie vůči politice Ruské federace, i samotného Vladimira Putina. Stejně tak Ruská federace podporuje Dodikovu politiku s jediným cílem – aby se Bosna a Hercegovina vzdala svých závazků vůči EU a tím došlo k oslabení pozice EU na mezinárodním politickém poli.

Na potenciální nebezpečí Dodikovy politiky reagovala i EU, konkrétně Guy Verhofstadt z politické frakce ALDE. Předseda ALDE poukázal na dva nejdůležitější faktory, které v současnosti brání Bosně a Hercegovině v rychlejším postupu směrem k EU. Prvním faktorem je špatné institucionální nastavení plynoucí z Daytonské mírové dohody, jež by mělo být zásadně zreformováno, včetně role OHR. Druhým je právě politika Milorada Dodika založená na upevňování moci a politického kapitálu. Na příkladu Dodikových neustálých diskuzí o případném referendu o odtržení Republiky Srpske poukázal Verhofstadt na to, že k EU v současnosti neexistuje reálná alternativa. Jedinou „alternativou“, jež může nastat v případě prosazení Dodikových návrhů, je opětovné rozpoutání etnického násilí a nárůst nacionalismu (europeanwesternbalkan.com 2018).

Z vnitropolitického hlediska se možnosti alternativy k EU začaly objevovat již v dřívějších letech na základě Dodikových vizí o nezávislé Republice Srpske. Zásadní bylo v tomto případě vyřešit otázku, jak případně postupovat, pokud by skutečně došlo k oddělení jedné z entit. Jednou z alternativ, jak vyřešit toto nelehké dilema, byl návrh, aby byla případná přístupová jednání vedená separátně s každou z entit. Tento návrh je ovšem z politického hlediska více než riskantní a ohrozil by suverenitu Bosny a Hercegoviny. Z pohledu EU je však nezbytné, aby zvážila životaschopnost této vize separátního jednání. Proces přistoupení jednotlivých entit by mohl být teoreticky úspěšný, pokud by se stanovily klauzule, které by uváděly, že žádná z entit by nemohla vstoupit do EU, aniž by byl s druhou entitou dokončen proces přistoupení. Tímto postupem by se mělo zabránit tomu, aby případně jedna entita vetovala přístup druhé entity do evropských struktur. Provedení takto závažného rozhodnutí

členství v EU je v tuto chvíli jediným a nejdůležitějším cílem zahraniční politiky Bosny a Hercegoviny (faktor.ba 2017).

ze strany EU by však vyžadovalo vysoký stupeň rozhodnosti a jasnosti, která v současné době není v kultuře institucí EU přítomná (Eralp 2012: 112–113).

Případné odtržení Republiky Srpske by mělo pro Federaci Bosny a Hercegoviny dalekosáhlé následky, především z ekonomického a politického hlediska. Při analýze této vnitrostátní alternativy je nutné zmínit i případnou pozici Srbska, pokud by na tuto alternativu skutečně došlo. Z pohledu Srbska by se mohlo případné odtržení zdát jako ideální alternativa k nefunkčnímu bosenskému státu. Republika Srpska by se totiž se svými relativně dobře fungujícími institucemi a technickými znalostmi mohla zapojit do rokování s EU jako rovnocenný partner Srbska. Z pohledu Federace Bosny a Hercegoviny, kde jsou kompetence rozptýleny do několika úrovní mezi značné množství subjektů, by to však mělo následky v podobě naprostého kolapsu politického aparátu. Výsledkem tohoto kolapsu by pak byl celonárodní chaos a existuje zde více než reálný předpoklad, že by případné odtržení Republiky Srpske mohlo vyvolat opětovnou vlnu násilí (Koeth 2012: 34–35).

Bosna a Hercegovina má díky OSN, MMF či CEFTA 2006 zajištěny ekonomické, sociální, informační a geografické vazby se Západem. Úspěšnost reformních projektů vycházejících z časového rámce OSN ji může pomoci k tomu, aby byla kondicionalita EU úspěšná. Podobně je tomu v případě MMF, v tomto bodě bude stěžejní, jak se Bosna a Hercegovina vypořádá s hodnotící zprávou a jak zlepší oblasti, ve kterých stagnuje. K úspěchu kondicionality EU by mělo Bosně a Hercegovině pomoci i členství v CEFTA 2006, která je, byť neoficiálně, propojená s EU. V případě CEFTA 2006 bude nutné, aby bosenská strana co nejaktivněji participovala na dění v rámci organizace.

Z pohledu alternativ k EU neexistuje v bosenském případě relevantní alternativa a EU je jedinou organizací, jež může Bosně a Hercegovině pomoci nastolit stabilitu a nastartovat ji ekonomicky. V této otázce panuje shoda napříč skoro celým politickým spektrem. Jedinou výjimku tvoří osoba Milorada Dodika, jenž stále neopustil myšlenku uspořádání referenda o odtržení Republiky Srpske. Právě myšlenka na uspořádání referenda spolu se sympatiemi k politice Ruské federace v současnosti nejvíce oslabují bosenskou pozici ve vztahu k EU. Stěžejní bude rok 2018 a otázka, zda Dodik referendum skutečně uspořádá, či nikoliv. V případě vnitrostátních alternativ existuje prakticky jeden jediný scénář, jenž by v případě odtržení Republiky Srpske připadal v úvahu. Pokud by daná situace skutečně nastala, bude muset EU jednat s každou entitou zvlášť, aby nedošlo k vetování druhé entity. Vše se ale bude odvíjet od uskutečnění a následně výsledků referenda.

Závěr

Předmětem diplomové práce byl výzkum procesu europeizace v Bosně a Hercegovině. Proces europeizace byl zkoumán pomocí kvalitativní jedinečné případové studie. V rámci práce byl analyzován vliv jednotlivých vnitřních a vnějších faktorů na proces europeizace v Bosně a Hercegovině. Kromě vnitřních a vnějších faktorů vycházejících z teorie europeizace kandidátských a nečlenských zemí EU byly do studie zahrnuty i některé dílčí aspekty, které přispěly ke komplexnosti studie. Jednalo se o systémové aspekty případu Bosny a Hercegoviny, které jsou nutné pro celkové pochopení ústavního a politického systému Bosny a Hercegoviny. Dalším dílčím aspektem pak byla specifika europeizačního procesu v regionu západního Balkánu, přičemž v této oblasti byly zhodnoceny hlavní rozdíly oproti procesu europeizace v jiných regionech, například při východním rozšíření.

Cílem práce bylo přispět k tématu europeizace kandidátských a nečlenských zemí, s akcentem na region západního Balkánu a konkrétně na Bosnu a Hercegovinu. Dalším cílem pak bylo na základě identifikace a konceptualizace vnitřních a vnějších faktorů zkoumat a analyzovat, jak se v jednotlivých dimenzích dané vnitřní a vnější faktory projevují při procesu europeizace v Bosně a Hercegovině.

V první kapitole se práce zaměřila na teoretické koncepty europeizace. V první části kapitoly byla obecně popsána teorie europeizace, přičemž zde autor práce čerpal od předních teoretiků europeizace, například od Claudia Radaelliho a jeho *top-down* a *bottom-up* přístupu nebo od dalších autorů, jako byli Tanja Börzel a Thomas Riise, kteří se zabývají konceptem *misfit* (nesouladem), který je dle jejich závěru nutnou, nikoliv však dostačující podmínkou vertikální europeizace. Pro doplnění tohoto konceptu byl využit třístupňový koncept od Thomase Riiseho, Jamese Caporasa a Marie Cowles.

Druhá část první kapitoly se zaměřila na teorii europeizace nečlenských zemí EU, která je pro potřeby diplomové práce zcela stěžejní. Teorie europeizace nečlenských zemí EU vycházela především z výzkumů Franka Schimmelfenniga a Ulricha Sedelmeiera, přičemž zásadní byl pro další výzkum především mechanismus kondicionality EU. Právě kondicionalita EU spolu s externalizací pravidel EU jsou nezbytnými podmínkami pro úspěšnou europeizaci v nečlenských zemích EU. Jelikož europeizace nečlenských zemí EU klade důraz na mediaci vnitřních faktorů, na které měla přímý vliv EU, byly v rámci této části popsány dvě teoretické perspektivy – racionalistického institucionalismu a sociologického

institucionalismu. Pro účely práce byla autorem vybrána teoretická perspektiva racionalistického institucionalismu, právě na základě této teoretické perspektivy lze identifikovat a konceptualizovat vnitřní a vnější faktory, které ovlivňují proces europeizace v Bosně a Hercegovině. Autor diplomové práce při tom vycházel z předpokladu, že na základě teoretické perspektivy racionalistického institucionalismu využívá EU mechanismu kondicionality k ovlivňování nečlenských a kandidátských zemí a právě tento mechanismus je základním prvkem politiky EU vůči nečlenským zemím.

Třetí podkapitola se zabývala systémovými aspekty případu Bosny a Hercegoviny, především ústavním a politickým systémem země, který je v mnoha ohledech zcela unikátní. Systémové aspekty případu Bosny a Hercegoviny byly popsány především z důvodu větší přehlednosti celé práce, přičemž bez elementární znalosti základních ústavně-politických zvyklostí a standardů nelze pochopit proces europeizace v Bosně a Hercegovině a s ním spojené problémy.

Poslední podkapitola teoretické části se týkala specifik procesu europeizace v regionu západního Balkánu. V rámci této podkapitoly se autor zaměřil na jihovýchodní styl europeizace, který spočívá v konsolidaci demokracií, transformaci ekonomik a občanské společnosti, přičemž je tento proces vždy řízen zvnějšku a má donucovací charakter. Autor diplomové práce v rámci této podkapitoly poukázal na problematiku etnonacionalismu či heterogenity jednotlivých zemí v regionu západního Balkánu, právě tyto dva faktory nejvíce odlišují region západního Balkánu od ostatních regionů, ve kterých proběhla europeizace.

V analytické části se autor diplomové práce zaměřil na zodpovězení dvou hlavních výzkumných otázek. První výzkumná otázka zněla: *Jaké vnitřní a vnější faktory ovlivňují proces europeizace v Bosně a Hercegovině?*

Při hledání odpovědi na tuto výzkumnou otázku se autor zaměřil na teoretický koncept europeizace nečlenských a kandidátských zemí EU, především pak na teoretickou perspektivu racionalistického institucionalismu. Právě na základě této teoretické perspektivy lze identifikovat a konceptualizovat faktory, které ovlivňují proces europeizace v Bosně a Hercegovině. Faktory, které mají vliv na europeizační proces, lze na základě teoretického konceptu od Schimmelfenniga a Sedelmeiera rozdělit na vnitřní a vnější. Kategorii vnitřních faktorů pak ještě dělíme na ty, které ovlivňují *polity* dimenzi a na ty, které ovlivňují *policy* dimenzi.

Z vnitřních faktorů, jež mají vliv na proces europeizace v Bosně a Hercegovině, byly v *polity* dimenzi identifikovány následující faktory: *domácí náklady na přijetí pravidel EU, historické dědictví, etnické preference a slabá státnost*. Schimmelfennig a Sedelmeier v rámci svého výzkumu identifikovali ještě faktor *kvality politické soutěže v době změny režimu*, na případ Bosny a Hercegoviny je však dle autora práce tento faktor neaplikovatelný. V bosenském případě totiž nebyla nutná silná opozice ke komunistické straně, protože komunistická strana nehrála po rozpadu Jugoslávie v bosenském politickém režimu důležitější roli. Díky charakteru diplomové práce byly následně identifikovány dva faktory, které Schimmelfennig a Sedelmeier explicitně neuvádí, avšak dle autora jsou na bosenský případ plně aplikovatelné. Jedná se o faktor *historického dědictví*, v případě zemí západního Balkánu se jedná spíše o dědictví válečných konfliktů, které probíhaly v celém regionu v devadesátých letech. Druhým faktorem, který podobně jako faktor *historického dědictví* představila ve svém konceptu Arolda Elbasani, je faktor *slabé státnosti*, který je na specifický bosenský případ rovněž plně aplikovatelný. V rámci *policy* dimenze pak byly na základě Schimmelfennigova a Sedelmeierova rámce identifikovány následující faktory: *veto players, administrativní kapacity a mobilizace občanské společnosti*.

Při identifikaci vnějších faktorů vycházel autor práce z rámce, který představili Frank Schimmelfennig a Ulrich Sedelmeier, přičemž u jednoho z faktorů došlo k doplnění jejich konceptu. Vnější faktory byly identifikovány následovně: *jasnost požadavků, asymetrie vyjednávání, velikost odměn a časová blízkost, důvěryhodnost kondicionality a vazby na Západ a alternativy k EU*. Právě poslední faktor *vazeb na Západ* byl doplněn faktorem *alternativ k EU*, který uvádí ve svém teoretickém konceptu Paul Kubicek, a který je v bosenském případě taktéž aplikovatelný.

Druhá výzkumná otázka se týkala analýzy jednotlivých vnitřních a vnějších faktorů. Výzkumná otázka zněla: *Jakým způsobem a v jakých dimenzích se tyto vnitřní a vnější faktory projevují?*

Z hlediska vnitřních faktorů v *polity* dimenzi se tyto faktory projevují následujícím způsobem. Faktor *domácích nákladů na přijetí pravidel EU* se v případě procesu europeizace Bosny a Hercegoviny projevuje ve dvou dimenzích. Obě dimenze, jak ideologická, tak dimenze vztahu Milorada Dodika vůči institucím EU se v bosenském případě projevují vysokou intenzitou. Zároveň je nutné dodat, že na základě uvedených informací mají obě dimenze negativní dopad na celý europeizační proces, neboť právě politika, postoje a chování

Milorada Dodika, potažmo Republiky Srpske, jsou v roce 2018 jednou ze tří největších překážek procesu europeizace v Bosně a Hercegovině. V tomto případě bude nutné, aby v Republice Srpske došlo k výměně čelních politických představitelů, přičemž pro zrychlení europeizačního procesu je třeba, aby nové politické elity nešly proti programovým prioritám.

Faktor *historického dědictví* se v bosenském případě projevuje ve dvou dimenzích – ekonomické a sociálně-politické. V případě tohoto faktoru lze pozorovat rozdílnou intenzitu v jednotlivých dimenzích. Ekonomickou dimenzi představuje privatizační proces, tato dimenze se v bosenském případě projevuje vysoce intenzivně a z hlediska rychlosti europeizačního procesu má negativní dopad. Negativum spočívá ve faktu, že privatizace totiž stále nebyla plně dokončena, což logicky brzdí i další ekonomický a hospodářský rozvoj, který je však zcela nezbytný pro budoucí členství Bosny a Hercegoviny v EU. Chce-li tedy Bosna a Hercegovina opravdu vstoupit do unijních struktur a urychlit celý proces europeizace, musí v co nejkratší možné době zprivatizovat zbylé státní podniky.

V sociálně-politické dimenzi je naopak intenzita velice nízká, de facto nulová. V případě Bosny a Hercegoviny se dimenze týká, respektive týkala repatriace uprchlíků. Nulová intenzita je způsobena především pasivitou bosenských orgánů, jež jsou zodpovědné za repatriační proces, avšak jejich pasivita má za následek negativní dopad na celý proces europeizace. Úspěšná repatriace uprchlíků totiž byla stanovena jako jedna ze základních podmínek úspěšného začlenění Bosny a Hercegoviny do západních struktur ze strany mezinárodní komunity. Dokud tedy nebude otázka repatriace uprchlíků plně vyřešena a nebude celý repatriační proces obnoven, hrozí další zpomalení europeizačního procesu.

Třetím faktorem jsou *etnické preference*. Tento faktor se v autorem zkoumaném případě projevuje ve třech rovinách, nicméně společným znakem tohoto faktoru je jeho vysoká intenzita. Ve všech třech rovinách se totiž projevila diskriminace občanů na základě příslušnosti k etniku, národu či entitě. Faktor *etnických preferencí* hodnotí autor práce, spolu s faktorem *domácích nákladů na přijetí pravidel EU a slabé státnosti*, jako největší překážku procesu europeizace v Bosně a Hercegovině. Diskriminace občanů na základě jejich rasové, etnické či národní příslušnosti je totiž nepřijatelná a zcela v rozporu s pravidly EU. Z předešlé praxe bosenských soudů a jiných institucí je však zřejmé, že tento faktor bude nadále ve střednědobém časovém horizontu negativně ovlivňovat a zpomalovat proces europeizace

Posledním vnitřním faktorem v *polity* dimenzi je faktor *slabé státnosti*. V případě Bosny a Hercegoviny se tento faktor projevuje vysokou intenzitou primárně v podobě Úřadu

vysokého představitele (OHR) ve dvou dimenzích – vnitropolitické a mezinárodní. Vnitropolitická dimenze má na proces europeizace negativní vliv, který se projevuje celkovým oslabením pozice OHR, jenž přestal postupně využívat „Bonn powers“, začal podléhat nacionalistickým vlnám a celkově se stal oproti původním předpokladům zcela neefektivním. Jeho dnes již formální role tak brzdí europeizační proces a společně s *domácími náklady na přijetí pravidel EU a etnickými preferencemi* je v roce 2018 vnitropolitická dimenze OHR největší překážkou Bosny a Hercegoviny na cestě do EU.

Oproti tomu se mezinárodní dimenze ve srovnání s vnitropolitickou projevuje v případě OHR pozitivně, což je dáno primárně posunem od „Bonn powers“ k „Brussels powers“. Díky oddělení EUSR od OHR se EU stala dominantním hráčem při pokusech o reformy v Bosně a Hercegovině. I přes pozitivní dopady je však nutné zmínit, že předpoklady EU nebyly zcela naplněny. Kvůli posilování domácích elit a částečné institucionální paralýze nedošlo k takovému pokroku, jaký si EU představovala a došlo tak ke zpomalení europeizace. Na druhou stranu zde existuje reálný předpoklad, že EU bude v následujících využívat soft power k prosazení reformy a dojde k posílení jejího vlivu na úkor domácích elit, což by mělo také urychlit proces europeizace v Bosně a Hercegovině.

V *policy* dimenzi se faktor *veto players* projevuje ve dvou dimenzích nepřilíš vysokou intenzitou. První dimenzí je počet veto players, který je v případě Bosny a Hercegoviny poměrně vysoký a mohl by tak na první pohled působit negativně v rámci procesu europeizace, opak je však pravdou. Ačkoliv mohou bosensští politici využívat institut menšinového veta (ochrany životního zájmu), tuto variantu de facto nevyužívají.

Naopak negativně se projevuje ústavně-právní dimenze. Konkrétně je to vágní definice a složitost procesních postupů u ochrany životních zájmů, která by se v budoucnu mohla projevit i v rámci procesu europeizace. Nejasná definice a svévolný výklad mohou vést ke zneužití tohoto institutu ohledně otázek souvisejících s EU, což může potenciálně zpomalit i celý proces. Největším úskalím, jež se může negativně v budoucnu projevit i v rámci europeizace, je však celkové institucionální uspořádání země, kde mají silně autonomní lokální vlády v dnešní době větší pravomoci než centrální vláda v Sarajevu.

Druhým faktorem jsou *administrativní kapacity*. V bosenském případě se projevuje tento faktor ve třech dimenzích, přičemž všechny tři dimenze ovlivňují proces europeizace v Bosně a Hercegovině vysoce intenzivně. Dimenze vlivu EU na administrativní postupy má na celý proces značně negativní vliv, neboť zásadní reforma státní správy dopadla zcela

katastrofálně, a kromě vytvoření koordinačního mechanismu nedosáhla bosenská strana žádných dalších výsledků.

Stejně negativně ovlivňuje europeizační proces i dimenze lidských zdrojů, kde je zásadním problémem nedostatek mladých úředníků a nekoncepční politika přijímání nových zaměstnanců. Ohledně nedostatku mladých úředníků byla bosenská strana varována i ze strany EU a pro další postup v přibližování se EU bude nutné, aby tuto špatně nastavenou politiku přijímání zaměstnanců Bosna a Hercegovina změnila.

Třetím aspektem je korupce a klientelismus, i zde je vliv na proces europeizace negativní. V případě Bosny a Hercegoviny je totiž korupce přítomná na všech úrovních, a navíc většina politických představitelů byla či je zapletena do korupčních skandálů. Pro co největší eliminaci korupce a klientelismu je stěžejní, aby začala fungovat nová protikorupční strategie, na jejímž vytvoření se podílela i EU.

Posledním faktorem v *policy* dimenzi je *mobilizace občanské společnosti*. Tento faktor se v Bosně a Hercegovině projevuje ve dvou dimenzích. První dimenzí je dopad EU na fungování nevládních neziskových organizací a v této dimenzi se faktor projevuje vysokou intenzitou. Pro Bosnu a Hercegovinu je totiž charakteristická její finanční závislost na EU, negativně se v tomto ohledu projevuje snižování finančních prostředků ze strany EU kvůli neplnění podmínek nebo složitost získávání financí. Zpomalení procesu europeizace je v této dimenzi dáno především neschopností bosenských úředníků získat finance nebo nemožností zapojení neziskových organizací do rokování o přerozdělování financí. EU bude muset pro zlepšení dané situace pořádat větší počet seminářů pro bosenské úředníky a také zapojit neziskové organizace do rokování o tom, kolik a na jaké projekty unijní peníze půjdou.

Druhou dimenzí *mobilizace občanské společnosti* je síla, respektive slabost občanské společnosti, jež se v bosenském případě neprojevuje příliš intenzivně. V případě Bosny a Hercegoviny došlo k mírnému zesílení mobilizačního charakteru občanské společnosti. Změna se však projevila pouze minimálně, a to především v otázce charakteru demonstrací. Ten se v průběhu posledních let změnil z lokálního na masový a existuje zde předpoklad, že se tento trend udrží i v následujících letech. Negativně však působí v bosenském případě absence leadershipu, dopad na proces europeizace je však v tomto případě minimální. Navíc vliv EU je v této dimenzi málo patrný, kvůli prioritám EU (například řešení krize na Ukrajině) nelze předpokládat, že by v této dimenzi její vliv na bosenskou občanskou společnost v budoucnu narůstal.

Vnější faktory se v případě Bosny a Hercegoviny projevují následujícím způsobem. Faktor *jasnost požadavků* se projevuje ve třech dimenzích. Politická dimenze se v bosenském případě projevila negativně při projednávání SAA, jež byla přijatá po dlouhých průtazích až v roce 2015, zásadní požadavek v podobě harmonizace vnitřních právních předpisů (především případ Sejdić+Finci) však doposud splněn nebyl. Pozitivním aspektem politické dimenze bylo sčítání lidu, které hodnotila EU pozitivně. V socio-ekonomické dimenzi a dimenzi soudní je těžké hodnotit dopad na proces europeizace, jelikož veškeré dokumenty či projekty v roce 2018 stále běží a na jejich hodnocení je příliš brzy.

Faktor *asymetrie vyjednávání* se projevuje ve dvou dimenzích. První dimenzí je finanční závislost Bosny a Hercegoviny na EU, jež se projevuje vysokou intenzitou a má negativní dopad na proces europeizace v Bosně a Hercegovině. Závislost Bosny a Hercegoviny na finanční a politické pomoci je zřejmá již od konce občanské války, přičemž v posledních letech se začala projevovat vysoká asymetrie vyjednávání ve prospěch EU. Tento trend se v případě Bosny a Hercegoviny projevil na příkladech asymetrické obchodní liberalizace či v rámci čerpání prostředků z programu IPA a lze se domnívat, že tento trend bude patrný i v dalších letech.

Politickou dimenzi a její dopad na proces europeizace je nutné hodnotit ve dvou rovinách. První rovinou je postoj členských zemí EU, přičemž tato rovina hraje v procesu europeizace pozitivní roli. Členské země EU totiž shodně podporují potenciální vstup Bosny a Hercegoviny do EU. Druhou rovinou je potenciální vstup Srbska do EU. Právě jeho vstup do EU může působit při budoucím jednání o bosenském členství negativně, protože reálně hrozí, že by Srbsko vetovalo vstup Bosny a Hercegoviny do EU. V roce 2018 jsou sice vztahy Bosny a Hercegoviny se Srbskem normalizovány, nelze však s jistotou říci, jak se vztahy budou vyvíjet v budoucnu.

Velikost odměn a časová blízkost se projevuje ve třech dimenzích. První dimenzí je postup při přístupových jednání. Zde není intenzita příliš vysoká, jelikož je Bosna a Hercegovina stále na začátku přístupových jednání. Pozitivně se v tomto ohledu projevilo podání přihlášky a odevzdání dotazníku Evropské komisi, které Bosnu a Hercegovinu opět částečně přiblížilo k EU. V dimenzi časové blízkosti je intenzita také spíše nízká, jelikož vize o získání kandidátského statusu v roce 2017, respektive 2019 nebyly naplněny a v roce 2018 není pevně stanoveno datum přistoupení. Jisté je pouze to, že se bude jednat o dlouhodobý proces, který značně mohou ovlivnit země předsedající EU a zároveň ležící v regionu

Balkánského poloostrova. Je však nutné zmínit, že rychlost procesu europeizace a provádění reforem může vysoce ovlivnit i pevně stanovené datum přistoupení.

Naopak, poměrně vysokou intenzitu lze zaznamnat v dimenzi meziproductů, přičemž meziproducty využila EU v bosenském případě dvakrát. Dimenze meziproductů měla na proces europeizace pozitivní vliv, jelikož díky získaným výhodám se plné členství v EU stalo pro Bosnu a Hercegovinu opět nejvyšší možnou odměnou.

Předposledním vnějším faktorem je *důvěryhodnost kondicionality*. Tento faktor se projevuje ve dvou dimenzích, respektive trendech. Prvním trendem, jenž měl pro Bosnu a Hercegovinu pozitivní konotace, byl trend vyplácení odměn i přes neplnění podmínek. V bosenském případě se jednalo například o policejní reformu či vízovou liberalizaci, v těchto případech dostala bosenská strana odměny i přes nesplnění základních podmínek EU, což ale logicky vedlo k devalvaci důvěryhodnosti kondicionality EU.

Druhým trendem, jenž se projevuje negativně a zpomaluje proces europeizace v Bosně a Hercegovině, je trend uplatňování sankcí při nesplnění podmínek. Tento trend je patrný minimálně od roku 2013, kdy EU sankcionovala bosenskou stranu při vyplácení financí v rámci IPA. Sankce však byly uplatněny i ze strany jiných unijních institucí, přičemž je vysoce pravděpodobné, že tento trend bude ze strany EU uplatňován i nadále. To ale povede k ještě větší neochotě bosenských institucí reformovat dané oblasti a k dalšímu zpomalení europeizačního procesu.

Poslední faktor *vazeb na Západ a alternativ k EU* se v případě vazeb na Západ projevuje ve třech dimenzích. Všechny tři dimenze se v bosenském případě projevují vysoce intenzivně a mají pozitivní dopad na proces europeizace. Ekonomicko-sociální vazba v podobě OSN pomáhá Bosně a Hercegovině provádět nutné reformy v ekonomicko-sociální sféře, MMF v ekonomicko-informační dimenzi hraje primárně roli informátora. Nejdůležitější je z pohledu Bosny a Hercegoviny ekonomicko-geografická vazba v podobě CEFTA 2006. V tomto případě má Bosna a Hercegovina díky částečnému zapojení EU větší šanci na přistoupení, k tomu je však nutná její maximální participace. Existuje zde předpoklad, že po přistoupení Srbska a Černé Hory by měla Bosna a Hercegovina převzít dominantní roli v rámci CEFTA 2006.

Alternativy k EU se projevují v mezinárodní a vnitropolitické dimenzi. Z hlediska mezinárodní dimenze lze konstatovat, že se faktor neprojevuje příliš intenzivně a nemá tak až

na jednu výjimku negativní dopad na europeizační proces. To je dáno primárně tím, že relevantní alternativa k EU neexistuje, na čemž panuje shoda napříč politickým spektrem s výjimkou Milorada Dodika. Alternativy k EU z vnitropolitického hlediska a jejich dopad zatím nelze reálně hodnotit, protože se v tomto případě jedná spíše o alternativní scénáře, jak by EU měla jednat v případě odtržení Republiky Srpske. Scénáře spočívají v nutnosti vést v případě odtržení Republiky Srpske separátní jednání s každou entitou. Také je nutné, aby obě entity vstupovaly do EU současně, což by mělo vést k tomu, že nebude jedna entita vetovat vstup druhé entity. Ačkoliv se na první pohled zdají podobné scénáře vysoce nepravděpodobné, kvůli Dodikovým plánům na uskutečnění referenda o odtržení mohou nabýt reálných rozměrů již v roce 2018 či v nejbližší budoucnosti.

Diplomová práce měla za cíl přispět do debaty o europeizaci regionu západního Balkánu s akcentem na Bosnu a Hercegovinu. Obecně vzato je region západního Balkánu ve výzkumu europeizace dosud spíše přehlížen, proto je zde značný prostor pro další výzkum. Konkrétně v případě Bosny a Hercegoviny je zde velký prostor pro další výzkum, především z důvodu dynamického rozvoje vztahů mezi EU a Bosnou a Hercegovinou. Budoucí výzkum může ovlivnit potenciální referendum o odtržení Republiky Srpske, které bude pro celou Bosnu a Hercegovinu naprosto stěžejní a může mít negativní dopad na vztahy mezi EU a Bosnou a Hercegovinou. Dalším zajímavým aspektem pro další výzkum může být odevzdaný dotazník Evropské komisi, na jehož základě se v následujících letech bude odvíjet vzájemný vztah obou aktérů. V případě procesu europeizace Bosny a Hercegoviny se výzkum může reálně zabývat i analýzou jednotlivých reformních plánů v různých dimenzích, jež mají vliv na celý proces.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá europeizací nečlenských či kandidátských zemí s akcentem na oblast západního Balkánu, konkrétně pak na Bosnu a Hercegovinu. Předmětem práce je zkoumání procesu europeizace v Bosně a Hercegovině. Jedná se o jedinečnou kvalitativní případovou studii, jejímž cílem je hluboké porozumění případu europeizace v Bosně a Hercegovině a jeho důkladné prozkoumání.

Cílem práce je na základě teoretického konceptu europeizace nečlenských a kandidátských zemí identifikovat a konceptualizovat vnitřní a vnější faktory europeizace v Bosně a Hercegovině. Dalším cílem pak je analýza vybraných vnitřních faktorů a jejich dopadu či vlivu na jednotlivé dimenze. Stejně tak jsou analyzovány faktory vnější, podobně jako u vnitřních faktorů je analyzován jejich dopad a vliv na europeizační proces.

Teoretický základ práce je tvořen procesem europeizace, jejími přístupy a význačnými teoretiky a autory. Autor diplomové práce se primárně zaměřil na europeizaci nečlenských a kandidátských zemí. K identifikaci a konceptualizaci vnitřních a vnějších faktorů sloužila především teoretická perspektiva racionalistického institucionalismu od Franka Schimmelfenniga a Ulricha Sedelmeiera doplněná dílčími faktory od Aroldy Elbasani.

Na základě teoretických postupů a perspektiv byly jednotlivé faktory rozřazeny do dvou kategorií – vnitřní a vnější, přičemž kategorie vnitřních faktorů byla rozdělena do dimenzí *polity* a *policy*. Analytická část práce (druhá a třetí kapitola) zkoumala, jakým způsobem a v jakých dimenzích se jednotlivé vnitřní a vnější faktory projevují při procesu europeizace v Bosně a Hercegovině.

Klíčová slova:

europeizace, Bosna a Hercegovina, Republika Srpska, Milorad Dodik, Evropská unie, OHR, Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier, Arolda Elbasani

Abstract

The diploma thesis deals with the europeanization of non-member or candidate countries with an accent on Western Balkan region, namely Bosnia and Herzegovina. The subject of the diploma thesis is the study of the proces of europeanization in Bosnia and Herzegovina. The diploma thesis is the unique qualitative case study that aims at deep understanding of the case of europeanization in Bosnia and Herzegovina and its thorough examination.

The aim of the thesis is to identify and conceptualize the internal and external factors of europeanization in Bosnia and Herzegovina on the basis of the theoretical concept of europeanization of non-member and candidate countries.

The theoretical basis of the work consists of the process of europeanisation, its various approaches and distinguished theoreticians and authors. The author of the diploma thesis focused primarily on the europeanization of non-member and candidate countries. In particular, the theoretical perspective of rationalist institutionalism from Frank Schimmelfennig and Ulrich Sedelmeier supplemented by partial factors from Arolda Elbasani was used to identify and conceptualize the internal and external factors.

On the basis of theoretical approaches and perspectives, the individual factors were divided into two categories - internal and external, with the category of internal factors being divided into the dimensions of policy and policy. The analytical part of the thesis (second and third chapter) examined how and in what dimensions the internal and external factors are manifested in the process of europeanization in Bosnia and Herzegovina.

Key Words:

europeanization, Bosnia and Herzegovina, Republika Srpska, Milorad Dodik, European Union, OHR, Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier, Arolda Elbasani

Literatura

Agencija za državnu službu. 2016. „Broj državnih službenika u institucijama BiH.“ June 2017 (online). Dostupné z:

<http://www.ads.gov.ba/v2/index.php?option=com_content&view=article&id=4509%3Abroj-dravnih-slubenika-u-institucijama-bih-30062017&Itemid=165&lang=en> (7. 3. 2018).

Al Jazeera. 2015. „Kritike bh. pravosuđu zbog korupcije.“ *balkans.aljazeera.net*, 16. 12. 2015 (online). Dostupné z: <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/ti-kritike-bh-pravosuđu-zbog-korupcije>> (8. 3. 2018).

Anastasakis, Othon, Dimitar Bechev. 2003. „EU Conditionality in South East Europe: Bringing Commitment to the Process.“ *European Studies Centre*, April 2003. Dostupné z: <<https://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/euconditionality.pdf>> (1. 3. 2018).

Anastasakis, Othon. 2005. „The Europeanization of the Balkans.“ *Brown Journal of World Affairs* 12 (1), 77–88. Dostupné z: <http://commonweb.unifr.ch/artsdean/pub/gestens/f/as/files/4760/25735_092701.pdf> (2. 3. 2018).

Ashdown, Paddy. 2007. *Swords And Ploughshares: Bringing Peace to 21st Century*. London: Orion Books.

Bache, Ian. 2005. *Europeanization and Britain: Towards Multi-level Governance?*. Sheffield: Sheffield University.

Bache, Ian, Andrew Jordan. 2006. *The Europeanization of British Politics*. Basingtoke: Palgrave MacMillan.

Bache, Ian, Simon Bulmer, Stephen George, Owen Parker. 2015. *Politics in the European Union*. Oxford: Oxford University Press.

Banning, Tim. 2014. „The „Bonn powers“ of the High Representative in Bosnia and Herzegovina: Tracing a Legal Figment.“ *Goettingen Journal of International Law* 6 (2014), 259–302. Dostupné z: <http://www.gojil.eu/issues/62/62_article_banning.pdf> (6. 3. 2018).

Bassuener, Kurt, Bodo Weber. 2010. „Are we there yet?“ International impatience vs. a long-term strategy for a viable Bosnia.“, May 2010 (online, Pdf). Dostupné z: <<http://www.democratizationpolicy.org/pdf/policybrief1.pdf>> (10. 3. 2018).

- Bauerová, Helena, Hana Hlaváčková, Ladislav Cabada. 2014. *Politika rozšiřování a země západního Balkánu*. Praha: Metropolitan University Prague Press.
- Bayliss, Kate. 2005. *Post-Conflict Privatisation: A Review of Developments in Serbia and Bosnia and Herzegovina*. London: Overseas Development Institute.
- BBC News. 2013. „Serbian president apologises for Srebrenica crime.“ *bbc.com*, 25. 4. 2013 (online). Dostupné z: <<http://www.bbc.com/news/world-europe-22297089>> (11. 3. 2018).
- Belloni, Roberto. 2007. *Statebuilding and International Intervention in Bosnia*. London: Routledge.
- Bieber, Florian. 2018. „A Way Forward for the Balkans?“ *foreignaffairs.com*, 6. 2. 2018 (online). Dostupné z: <<https://www.foreignaffairs.com/articles/southeastern-europe/2018-02-06/way-forward-balkans?cid=int-fls&pgtype=hpg>> (11. 3. 2018).
- Blanchet, Thérèse, Risto Piiponen, Maria Westman-Clément. 1994. *The Agreement on the European Economic Area. A Guide to the Free Movement of Goods and Competition Rules*. Oxford: Clarendon Press.
- Blic.rs. 2014. „Nastavljene demonstracije i rad u plenumu u Sarajevu, Mostaru i Tuzli.“ *blic.rs*, 15. 2. 2014 (online). Dostupné z: <<https://www.blic.rs/vesti/svet/nastavljene-demonstracije-i-rad-u-plenumu-u-sarajevu-mostaru-i-tuzli/xjbd0n8>> (9. 3. 2018).
- Böll-Stiftung, Heinrich, Regine Schönenberg. 2013. *Transnational Organized Crime. Analyses of a Global Challenge to Democracy*. Bielefeld: Verlag Press.
- Börzel Tanja. 2003. “How the European Union Interacts with its Member States.” *IHS Political Science Series* 93, 1–22. Dostupné z: <https://aei.pitt.edu/1049/1/pw_93.pdf> (18. 2. 2018).
- Börzel, Tanja, Thomas Risse. 2003. „Conceptualizing the Domestic Impact of Europe.“ Pp. 57–80 in Kevin Featherstone, Claudio Mario Radaelli (eds.). *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press.
- Börzel, Tanja. 2011. „When Europeanization Hits Limited Statehood: The Western Balkans as a Test Case for the Transformative Power of Europe.“ *KFG Working Paper* 30, 1–18. Dostupné z: <http://userpage.fu-berlin.de/kfgeu/kfgwp/wpseries/WorkingPaperKFG_30.pdf> (1. 3. 2018).

- Brljavac, Bedrudin. 2011. „Europeanisation Process of Bosnia and Herzegovina : Responsibility of the European Union?“ *Balkanologie* 13 (1–2). Dostupné: <<https://journals.openedition.org/balkanologie/2328>> (9. 3. 2018).
- Brljavac, Bedrudin. 2012. „Assesing the European Criteria in Bosnia and Herzegovina: A Lithmus Test for the Euroepan Union.“ *Journal of Comparative Politics* 5 (1), 4–23. Dostupné z: <<http://www.jofcp.org/assets/jcp/JCP-January-2012.pdf>> (3. 3. 2018).
- Bulgarian Presidency of the Council of the Eururopean Union. 2018 „Priorities and programme.“ *eu2018bg.bg*, 1. 1. 2018 (online). Dostupné z: <<https://eu2018bg.bg/en/priorities>> (12. 3. 2018).
- Bulmer, Simon, Christian Lequesne. 2005. „The European Union and its Member States: An Overview.“ In: *The Member States of the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Business Inteligence for Southeast Europe. 2016. „Bosnia publishes controversial 2013 census results, population down 19,3 % to 3,5 mln. in 22 years.“ *seenews.com*, 30. 6. 2018 (online). Dostupné z: <<https://seenews.com/news/bosnia-publishes-controversial-2013-census-results-population-down-193-to-35-mln-in-22-yrs-531040>> (10. 3. 2018).
- Cambini, Carlo, Alessandro Rubino. 2014. *Regional Energy Initiatives: MedReg and the Energy Community*. London: Routledge.
- Cernoch, Pavel, Wade Jacoby. 2002. „The pivotal EU role in the creation of Czech regional policy.“ Pp. 317–339 in Ronald Linden (eds.). *Norms and Nannies. The Impact of International Organization on the Central and East European States*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- Chandler, David. 2006. *Peace Without Politics? Ten Years of International State-Building in Bosnia*. London: Psychology Press.
- Cihelková, Eva. 2003. *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*. Praha: C. H. Beck.
- Cox, James. 1999. The Dayton Agreement in Bosnia and Herzegovina: A Study of Implementation Strategies.“ In: *The British Yearbook of International Law 1999*. Oxford: Oxford University Press.
- Crawford, Beverly, Arend Lijphart. 1997. *Liberalization and Leninist Legacies: Comparative Perspectives on Democratic Transitions*. Berkeley: University of California.

Česká tisková kancelář. 2009. „Bosna: Petice za zrušení víz do EU.“ *euroskop.cz*, 17. 7. 2009 (online). Dostupné z: <<https://www.euroskop.cz/38/12964/clanek/bosna-petice-za-zruseni-viz-do-eu/>> (12. 3. 2018).

Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina. 2014. „Sporazum za rast i zapošljavanje.“ *europa.ba*, 26. 5. 2014 (online). Dostupné z: <http://europa.ba/?page_id=547> (10. 3. 2018).

Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina. 2015. „Reform Agenda for Bosnia and Herzegovina 2015–2018.“, August 2015 (online, Pdf). Dostupné z: <<https://europa.ba/wp-content/uploads/2015/09/Reform-Agenda-BiH.pdf>> (10. 3. 2018).

Diamandouros, Nikiforos, Stephen Larrabe. 2000. „Democratisation in South-Eastern Europe: theoretical considerations and evolving trends.“ Pp. 24–65 in Geoffrey Pridham and Tom Gallagher (eds.). *Experimenting with Democracy: Regime Change in the Balkans*. London: Routledge.

Dimitrova, Antoaneta, Bernard Steunenberg. 2007. „Compliance in the EU enlargement process: The limits of conditionality.“ *European Integration online Papers* 11 (5), 1–18. Dostupné z: <<http://eiop.or.at/eiop/pdf/2007-005.pdf>> (20. 2. 2018).

Djuragić, Mario. 2015. „Republika Srpska referendum will spur reforms.“ *rep-srpska.eu*, 25. 8. 2015 (online). Dostupné z: <<http://www.rep-srpska.eu/single-post/2015/8/25/Republika-Srpska-referendum-will-spur-reforms>> (3. 3. 2018).

Dobrijević, Maja. 2017. „BIH zemlja koju izjeda korupcija- Pet godina stagniramo nazadujemo.“ *buka.com*, 2. 3. 2017 (online). Dostupné z: <<http://www.6yka.com/novost/121281/bih-zemlja-koju-izjeda-korupcija-pet-godina-stagniramo-i-nazadujemo>> (9. 3. 2018).

Donais, Timothy. 2005. *The Political Economy of Peacebuilding in Post-Dayton Bosnia*. London: Routledge.

Dzidić, Denis. 2016. „EU Foreign Ministers Condemn Bosnian Serb Referendum.“ *balkaninsight.com*, 12. 10. 2015 (online). Dostupné z: <<http://www.balkaninsight.com/en/article/european-foreign-ministers-warns-against-bosnian-serb-referendum-10-12-2015>> (3. 3. 2018).

Džihic, Vedran, Angela Wieser. 2011. „Incentives for Democratisation? Effects of EU Conditionality on Democracy in Bosnia and Herzegovina.“ *Europa-Asia Studies* 63 (10), 1808–1823. Dostupné z:

<<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668136.2011.618681>> (4. 3. 2018).

Džankić, Jelena, Simona Kacarska, Nataša Pantić. 2015. *The Europeanisation of Citizenship Governance in South-East Europe*. London: Routledge.

Elbasani, Arolda. 2013. *European Integration and Transformation in the Western Balkans. Europeanization or business as usual?*. London: Routledge.

Energy Community. 2017. „48th Permanent High Level Group.“ *energy-community.org*, 14. 12. 2017 (online). Dostupné z: <<https://www.energy-community.org/events/2017/12/PHLG.html>> (14. 3. 2018).

Eralp, Doga Ulas. 2012. *Politics of the European Union in Bosnia and Herzegovina. Between Conflict and Democracy*. Plymouth: Lexington Books.

European Commission and World Bank. 1999. „Bosnia and Herzegovina: 1996 – 1998 Lessons and Accomplishments Review of the Priority Reconstruction Program.“, May 1999 (online, Pdf). Dostupné z: <<http://siteresources.worldbank.org/BOSNIAHERZEXTN/Resources/publications/blubebook-execsummary.pdf>> (4. 3. 2018).

European Commission. 2007. „Initialling of the Stabilisation and Association Agreement.“, December 2007 (online, Pdf). Dostupné z: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-07-802_en.htm> (12. 3. 2018).

European Commission. 2014. „Annex 1 – Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA II).“, December 2014 (online, Pdf). Dostupné z: <http://europa.ba/wp-content/uploads/2016/01/annexe_acte_autonome_nlw_part1v1.pdf> (13. 3. 2018).

European Commission. 2017. „President Jean-Claude Juncker’s State of the Union Address 2017.“ *europa.eu*, 13. 9. 2017 (online). Dostupné z: <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-17-3165_en.htm> (14. 3. 2018).

European Commission. 2018. „Strategy for the Western Balkans.“ *ec.europa.eu*, 6. 2. 2018 (online). Dostupné z: <https://ec.europa.eu/commission/news/strategy-western-balkans-2018-feb-06_en> (12. 3. 2018).

European Court of Human Rights. 2014. „Case of Zornić v. Bosnia and Herzegovina.“, July 2014 (online, Pdf). Dostupné z: <https://www.coe.int/documents/1498993/0/CASE+OF+ZORNIC+v++BOSNIA++AND+HERZEGOVINA_ENG.pdf/82285021-bbec-4ffd-a4a0-72b23225332a> (6. 3. 2018).

European Court of Human Rights. 2016. „Case Pilav v. Bosnia and Herzegovina.“, June 2016 (online, Pdf). Dostupné z: <<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-163437%22%5D%7D>> (6. 3. 2018).

European Greens. 2009. „Visa Liberalisation for Western Balkans Countries.“ *europiangreens.eu*, 18. 10. 2009 (online). Dostupné z: <<https://europiangreens.eu/content/visa-liberalisation-western-balkan-countries>> (13. 3. 2018).

European Parliament. 2015. „Bosnia and Herzegovina: The Sejdić-Finci Case.“, June 2015 (online, Pdf). Dostupné z: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/559501/EPRS_ATA\(2015\)559501_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/559501/EPRS_ATA(2015)559501_EN.pdf)> (5. 3. 2018).

European Stability Initiative. 2000. „EU Road Map.“, March 2000 (online, Pdf). Dostupné z: <<https://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/EURoadMap.pdf>> (10. 3. 2018).

European Union. 2007. „European Initiative for Democracy and Human Rights 2000–2006.“ *eur-lex.europa.eu*, 20. 8. 2007 (online). Dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:r10110>> (5. 3. 2018).

European Western Balkans. 2016. „Bosnia and Herzegovina received the European Commission questionnaire.“ *europeanwesternbalkans.com*, 9. 12. 2016 (online). Dostupné z: <<https://europeanwesternbalkans.com/2016/12/09/bosnia-and-herzegovina-received-the-european-commission-questionnaire/>> (12. 3. 2018).

European Western Balkans. 2018. „Verhofstadt: Alternative to European engagement in the Western Balkans could return to violent conflict.“ *europeanwesternbalkans.com*, 6. 2. 2018

(online). Dostupné z: <<https://europeanwesternbalkans.com/2018/02/06/verhofstadt-alternative-european-engagement-western-balkans-return-violent-conflict/>> (18. 3. 2018).

Evropská komise. 2014. „Nařízení Evropského parlamentu a Rady o změně nařízení 1215/2009.“, June 2014 (online, Pdf). Dostupné z: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014PC0386&from=EN>> (13. 3. 2018).

Evropský parlament. 2017. „Zpráva o Bosně a Hercegovině za rok 2016.“ *europarl.europa.eu*, 15. 2. 2017 (online). Dostupné z: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0037+0+DOC+XML+V0//CS&language=CS>> (13. 3. 2018).

Fagan, Adam. 2012. *Europe's Balkan Dilemma. Paths to Civil Society or State-Building?*. New York: I. B. Tauris.

Featherstone, Kevin. 2003. „In the name of Europe.“ Pp. 3–26 in Kevin Featherstone, Claudio Mario Radaelli (eds). *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press.

Ferizović, Jasenka. „The Main Features of the Constitutional Organization of Bosnia and Herzegovina.“ (online, Pdf). Dostupné z: <http://bosnianbonesspanishghosts.com/bbsg_userfiles/file/Working%20Papers/Main%20features%20of%20the%20constitutional%20organization%20of%20Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf> (7. 3. 2018).

Fiala, Petr. 2009. *Evropeizace zájmů. Politické strany a zájmové skupiny v České republice*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity.

Fischer, Martina. 2006. *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina*. Berlin: Verlag.

Fortin, Jessica. 2010. „A tool to evaluate state capacity in post-communist countries, 1989–2006.“ *European Journal of Political Research* 49, 654–686. Dostupné z: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1475-6765.2009.01911.x>> (26. 2. 2018).

Gardner, Andrew. 2013. „EU slashes funfing for Bosnia.“ *politico.eu*, 10. 10. 2013 (online). Dostupné z: <<https://www.politico.eu/article/eu-slashes-funding-for-bosnia/>> (9. 3. 2018).

Gligorov, Vladimir, Mary Kaldor, Loukas Tsoulakis. 1999. „Balkan Reconstruction and European Integration.“ Dostupné z: <http://eprints.lse.ac.uk/3319/1/Balkan_Reconstruction_and_European_Integration.pdf> (1. 3. 2018).

Grabbe, Heather. 2003. “Europeanization goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process.” Pp. 303–327 in Kevin Featherstone, Claudio Mario Radaelli (eds.). *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press.

Government of the United Kingdom. 2014. „Bosnia and Herzegovina: A new strategic approach.“ *gov.uk*, 5. 10. 2014 (online). Dostupné z: <<https://www.gov.uk/government/speeches/bosnia-herzegovina-a-new-strategic-approach>> (10. 3. 2018).

Graziano, Paolo, Maarten Vink. 2008. *Europeanization: New Research Agendas*. Basingtoke: Palgrave MacMillan.

Hadžović, Eldin. 2011. „Bosnian Croats Form National Assembly“ *balkaninsight.com*, 19. 4. 2011 (online). Dostupné z: <<http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-croats-to-form-the-national-assembly>> (6. 3. 2018).

Hang, Nguyen Thi Thuy. 2011. „Europeanization: Simply a Top-down Process?“ *Marmara Journal of European Studies* 19 (1), 135–151. Dostupné z: <<https://acpo.vedeckecasopisy.cz/publicFiles/001335.pdf>> (16. 2. 2018).

Havlík, Vlastimil, Pavel Pšejja. 2007. „Evropeizace jako předmět výzkumu v sociálních vědách.“ *Sociální studia* 18 (3), 7–15. Dostupné z: <<http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080303135022.pdf>> (12. 2. 2018).

Head of Governments of Bosnia and Herzegovina. 2016. „Public Administration Reform Strategy.“, September 2009 (online, Pdf). Dostupné z: <<http://parco.gov.ba/wp-content/uploads/2016/09/StrategyforPublicAdministrationReform.pdf>> (7. 3. 2018).

Helsinki Committee for Human Rights in Serbia. 2011. „Referendum in Republika Srpska: A Test for the International Community.“, May 2011 (online, Pdf). Dostupné z: <<http://www.helsinki.org.rs/doc/HB-No78.pdf>> (3. 3. 2018).

Héritier, Adrienne. 2001. *Differential Europe: New Opportunities and Restrictions for Policymaking in the Member States*. Lanham: Rowman and Littlefield.

Hladký, Ladislav. 2005. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.

Hrvatska izvještajna novinska agencija. 2016. „Bosnia adopts coordination mechanism for EU matters.“ *eblnews.com*, 10. 2. 2016 (online). Dostupné z: <<https://eblnews.com/news/balkan/bosnia-adopts-coordination-mechanism-eu-matters-9777>> (7. 3. 2018).

Hughes, James, Gwendolyn Sasse, Claire Gordon. 2004. *Europeanization and and Regionalization in the EU's Enlargement to Central and Eastern Europe: The Myth of Conditionality*. Basingtoke: Palgrave MacMillan.

Ibranović, Lejla. 2012. „EU conditionality has not worked in so far Bosnia.“ *clingendael.org*, 5. 11. 2012 (online). Dostupné z: <<https://www.clingendael.org/publication/eu-conditionality-has-not-worked-so-far-bosnia>> (8. 3. 2018).

International Crisis Group. 2009. „Bosnia's Dual Crisis.“ *crisisgroup.org*, 12. 10. 2009 (online). Dostupné z: <<https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/bosnia-and-herzegovina/bosnia-s-dual-crisis>> (6. 3. 2018).

International Monetary Fund. 2018. „IMF Executive Board Concludes 2017 Article IV Consultation with Bosnia and Herzegovina.“ *Imf.org*, 13. 2. 2018 (online). Dostupné z: <<https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/02/13/pr1846-bosnia-and-herzegovina-imf-executive-board-concludes-2017-article-iv-consultation>> (18. 3. 2018).

Izetbegović, Bakir. 2017. „Ne smijemo dozvoliti da ideja pluralizma u BiH bude poražena, alternativa EU ne postoji.“ *faktor.ba*, 20. 11. 2017 (online). Dostupné z: <<https://faktor.ba/vijest/bakir-izetbegovic-ne-smijemo-dozvoliti-da-ideja-pluralizma-u-bih-bude-porazena-alternativa-eu-ne-postoji-273330>> (18. 3. 2018).

Jano, Dorian. 2008. „From Balkanization to Europeanization: The Stages of Western Balkans Complex Transformations.“ *L'Europe en formation* 2008 (3), 55–69. Dostupné z: <<https://www.cairn.info/revue-l-europe-en-formation-2008-3-page-55.htm>> (1. 3. 2018).

- Jeffries, Ian. 2003. *The Former Yugoslavia at the Turn of Twenty-First Century. A Guide to the economies in transition*. London: Routledge.
- Kelley, Judith. 2006. *Ethnic Politics in Europe: The Power of Norms and Incentives*. Princeton: Princeton University Press.
- Keränen, Outi. 2017. *The Contentious Politics of Statebuilding. Strategies and Dynamics*. London: Routledge.
- Klix.ba. 2018. „U institucijama BiH smanjen broj državnih službenika za 519.“ *klix.ba*, 11. 2. 2018 (online). Dostupné z: <<https://www.klix.ba/vijesti/bih/u-institucijama-bih-smanjen-broj-drzavnih-sluzbenika-za-519/180211003>> (8. 3. 2018).
- Koeth, Wolfgang. 2012. „Bosnia, Kosovo and the EU: Is Accession Possible without Full Sovereignty?“ *European Institute of Public Administration* 2012 (1), 31–37. Dostupné z: <https://www.eipa.eu/wp-content/uploads/2017/11/WKO_Eipascope2012.pdf> (18. 3. 2018).
- Kostić, Roland. 2003. „Strategies of livelihood in post-war Bosnia and Herzegovina: A study of the economic predicament of returning home.“ *Global Studies, Working Paper* (4). Dostupné z: <https://globalstudies.gu.se/digitalAssets/809/809972_WP4Kostic.pdf> (4. 3. 2018).
- Krasnec, Tomislav. 2014. „Pušić: Hrvatska inicijativa stvara novu strategiju EU prema BiH.“ *vecernji.hr*, 17. 3. 2014 (online). Dostupné z: <<https://www.vecernji.hr/vijesti/pusic-hrvatska-inicijativa-stvara-novu-strategiju-eu-prema-bih-927399>> (10. 3. 2018).
- Krastev, Ivan. 2002. „The Balkans: Democracy without choices.“ *Journal of Democracy* 13 (3), 49–51. Dostupné z: <http://commonweb.unifr.ch/artsdean/pub/gestens/f/as/files/4760/25735_093221.pdf> (26. 2. 2018).
- Krešić, Tonka. 2014. *Europska unija i Bosna i Hercegovina*. Mostar: Sveučilište u Mostaru.
- Kubicek, Paul. 2003. *The European Union and Democratization*. New York: Routledge.
- Laïdi, Zaki. 2008. *EU Foreign Policy in a Globalized World. Normative power and social preferences*. London: Routledge.

- Lavenex, Sandra, Frank Schimmelfennig. 2009. „EU rules beyond EU borders: Theorizing external governance in European politics.“ *Journal of European Public Policy* 16 (6), 791–812. Dostupné z: <<https://www.tandfonline.com>> (18. 2. 2018).
- Margo, Thomas, Vesna Bojičić-Dželilović. 2014. *Public Policy Making in the Western Balkans*. London: Springer.
- McEvoy, Joanne. 2014. *Power-Sharing Executives: Governing in Bosnia, Macedonia and Northern Ireland*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Merdžanović, Adis. 2015. *Democracy by Decree. Prospects and Limits of Imposed Consociational Democracy in Bosnia and Herzegovina*. Stuttgart: Verlag Press.
- Milanović, Marko. 2010. „Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina.“ *American Journal of International Law* 104, 1–12. Dostupné z: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1672883> (5. 3. 2018).
- Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine. 2015. „Bosnia and Herzegovina Justice Sector Reform 2014–2018.“, May 2015 (online, Pdf). Dostupné z: <http://www.mpr.gov.ba/organizacija_nadleznosti/planiranja_koordinacija/strateska_planiranja/strategija/13%204%20SRSP%20u%20BiH%20-%20EJ.pdf> (10. 3. 2018).
- Ministry for Human Right and Refugees in Bosnia and Herzegovina. 2005. „Comparative Analysis on Access to Rights of Refugees and Displaced Person.“, December 2005 (online, Pdf). Dostupné z: <<http://www.mhrr.gov.ba/PDF/UperednaAnalizaEngleski.pdf>> (5. 3. 2018).
- Ministry of Defence Republic of Serbia. 2018. „Minister Vulin: Protects the Republic of Sprska.“ *mod.gov.rs*, 9. 1. 2018 (online). Dostupné z: <<http://www.mod.gov.rs/eng/12033/ministar-vulin-srbija-cuva-republiku-srpsku-12033>> (11. 3. 2018).
- Moravcsik, Andrew, Milada Vachudová. 2003. „National Interests, State Power, and EU Enlargement.“ *East European Politics and Societies* 17 (1), 42–57. Dostupné z: <<http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0888325402239682>> (21. 2. 2018).
- Narodna skupština Republike Srpske. 1992. „Ustav Republike Srpske.“, February 1992 (online, Pdf). Dostupné z:

<http://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/lat/ustav_republike_srpske.pdf> (7. 3. 2018).

Nielsen, Nikolaj. 2016. „Bosnia applies for EU membership.“ *euobserver.com*, 15. 2. 2016 (online). Dostupné z: <<https://euobserver.com/enlargement/132271>> (12. 3. 2018).

Obradović, Aleksandar. 2006. „Interview: Christian Schwarz-Schilling, High Representative for BiH.“ *ohr.int*, 26. 6. 2006 (online). Dostupné z: <<http://www.ohr.int/?p=41242>> (6. 3. 2018).

Office of High Representative. 2011. „Order Temporarily Suspending Certain Decisions of the Central Election Commission of Bosnia and Herzegovina Adopted at its 21st Session Held on 24 March 2011 and any Proceedings Concerning Said Decisions“ *ohr.int*, 28. 3. 2011 (online). Dostupné z: <<http://www.ohr.int/?p=66681>> (6. 3. 2018).

Official Journal of the European Union. 2000. „Council Regulation 2666/2000.“, December 2000 (online, Pdf). Dostupné z: <http://europa.rs/upload/documents/key_documents/2000/2666_00_en.pdf> (9. 3. 2018).

Official Journal of the European Union. 2010. „Regulation No. 1091/2010 of the European Parliament and of the Council.“, November 2010 (online, Pdf). Dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:329:0001:0002:EN:PDF>> (12. 3. 2018).

Official Journal of the European Union. 2011. „Council Decision 2011/426/CFSP.“, July 2011 (online, Pdf). Dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:188:0030:0033:en:PDF>> (7. 3. 2018).

„Organizaciona struktura Suda BiH“ Sud Bosne i Hercegovine, (online). Dostupné z: <<http://www.sudbih.gov.ba/stranica/40/pregled>> (22. 2. 2018).

Osnovni sud Brčko Distrikta BiH. 2010. „Nadležnost suda.“ *Ossud-brckodistriktbih.pravosudje.ba*, 28. 9. 2010 (online). Dostupné z: <<https://ossud-brckodistriktbih.pravosudje.ba/>> (23. 2. 2018).

Panaghiotis, Roumeliotis. 1998. „The Royaumont Process: An Initiative for Stability and Good Neighbourliness in South-Eastern Europe.“ *hri.org*, autumn 1998 (online). Dostupné z: <<http://www.hri.org/MFA/thesis/autumn98/royaumont.html>> (11. 3. 2018).

Pantelić, Zeljko. 2010. „Spain and Italy don't consider 2010 as lost year for Bosnia and Herzegovina.“ *euobserver.com*, 12. 3. 2010 (online). Dostupné z: <<https://euobserver.com/news/29662>> (13. 3. 2018).

Papakostas, Nikolaos, Nikolaos Papamitros. 2015. *An Agenda for the Western Balkans. From Elite to Social Sustainability*. Stuttgart: Verlag Press.

Perry, Valery. 2015. „Constitutional Reform in Bosnia and Herzegovina: Does the Road to Confederation go through the EU?.“ *International Peacekeeping* 2015 (22), 490–510. Dostupné z: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13533312.2015.1100082>> (6. 3. 2018).

Polić, Nedžad. 2008. *Initial and second privatization in Bosnia and Herzegovina: Results, challenges and perspectives*. Sarajevo: School of Economics and Business.

Presidency of Bosnia and Herzegovina. 2004. „Rules of procedure of the Presidency of BiH“, April 2004 (online, Pdf). Dostupné z: <<http://www.predsjednistvobih.ba/nadl/default.aspx?id=18265&langTag=en-US>> (1. 3. 2018).

Prtina, Srdjan. 2006. „Uprchlická otázka Bosny a Hercegoviny.“ *Středoevropské politické studie* 8 (2–3), 361–368. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4184/6087#_ftn5> (5. 3. 2018).

Pulse.ba. 2018. „European Commission's Strategy: Bosnia to be given status of EU Candidate Country in 2019?“ *pulse.ba*, (online). Dostupné z: <<http://www.pulse.ba/index.php/bih/eu-integration/1296-european-commission-s-strategy-bosnia-to-be-given-status-of-eu-candidate-country-in-2019>> (12. 3. 2018).

Radaelli, Claudio. 2004. „Europeanisation: Solution or problem?“ *European Integration online Papers* 8 (16), 1–26. Dostupné z: <<https://eiop.or.at/eiop/pdf/2004-016.pdf>> (15. 2. 2018).

Radio Free Europe. 2014. „International Envoy Warns Against Bosnian Escalation.“ *rferl.org*, 9. 2. 2014 (online). Dostupné z: <<https://www.rferl.org/a/bosnia-inzko-warning-troops/25258191.html>> (6. 3. 2018).

Ramet, Sabine, Christine Hassenstab, Ola Listhaug. 2017. *Building Democracy in the Yugoslav Successor States. Accomplishments, Setbacks, Challenges since 1990*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rettman, Andrew. 2017. „Republika Srpska defies EU and US“ *euobserver.com*, 10. 1. 2017 (online). Dostupné z: <<https://euobserver.com/foreign/136490>> (3. 3. 2018).

Reuters. 2015. „Switzerland extradites Srebrenica’s Muslim Defender Orić to Bosnia.“ *reuters.com*, 26. 6. 2015 (online). Dostupné z: <<https://www.reuters.com/article/us-bosnia-serbia-arrest/switzerland-extradites-srebrenicas-muslim-defender-oric-to-bosnia-idUSKBN0P629S20150626>> (3. 3. 2018).

Reuters. 2016. „Serbia accuses Croatia of obstructing its EU membership.“ *reuters.com*, 8. 4. 2016 (online). Dostupné z: <<https://www.reuters.com/article/us-eu-serbia-croatia/serbia-accuses-croatia-of-obstructing-its-eu-membership-talks-idUSKCN0X529T>> (12. 3. 2018).

Riise, Thomas, Maria G. Cowles, James Caporaso. 2001. „Europeanization and Domestic Change: Introduction.“ In: *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. London: Cornell University Press.

Říchová, Blanka. 2006. *Přehled moderních politologických teorií: Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Praha: Portál.

Sarajevo Times. 2018. „BiH to submit answers to the questionnaire of EC to Juncker on February 28.“ *sarajevotimes.com*, 3. 2. 2018 (online). Dostupné z: <<http://www.sarajevotimes.com/bih-submit-answers-questionnaire-ec-juncker-february-28/>> (12. 3. 2018).

Save, Benjamin Elisha. 2017. „Religious Demographics Of Bosnia And Herzegovina“ *worldatlas.com*, 25. 4. 2017 (online). Dostupné z: <<https://www.worldatlas.com/articles/religious-demographics-of-bosnia-and-herzegovina.html>> (1. 3. 2018).

Savez nezavisnih socijaldemokrata. 2015. „Statute of Alliance of Independent Social Democrats.“, April 2015 (online, Pdf). Dostupné z:

<<http://snsd.org/images/dokumenti/statut/SNSD-Statute---English.pdf>> (3. 3. 2018).

Savić, Svetozar. 2013. „Sarajevska Bebolucija.“ *dw.com*, 11. 6. 2013 (online). Dostupné z: <<http://www.dw.com/hr/sarajevska-bebolucija/a-16873936>> (9. 3. 2018).

Schimmelfennig, Frank. 2003. *The EU, NATO and the Integration of Europe. Rules and Rhetoric*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schimmelfennig, Frank, Stefan Engert, Heiko Knobel. 2003. „Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey.“ *Journal of Commom Market Studies* 41 (3), 495–518. Dostupné z: <https://www.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/european-politics-dam/documents/People/Publications/Democracy_Promotion/CostsCommitment.pdf> (19. 2. 2018).

Schimmelfennig, Frank, Ulrcih Sedelmeier. 2004. „Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe.“ *Journal of European Public Policy* 11 (4), 661–679. Dostupné z: <<http://eu-wb.eu/wp-content/uploads/2016/12/schimmelfennig-sedelmeier.pdf>> (18. 2. 2018).

Schimmelfennig, Frank, Ulrich Sedelmeier. 2005. *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. New York: Cornell University Press.

Schimmelfennig, Frank. 2010. „Europeanization Beyond the Member States.“ *Zeitschrift für Staats – und Europawissenschaften* 8 (8), 319–339. Dostupné z: <<http://www.zse.nomos.de>> (19. 2. 2018).

Schrötter, Pavel, Martin Ježek. 2008. „Evropská unie možná už brzy zruší vízový režim se Srbskem.“ *irozhlas.cz*, 12. 1. 2008 (online). Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/evropska-unie-mozna-uz-brzy-zrusi-vizovy-rezim-se-srbskem_200801121120_pschrotter> (15. 3. 2018).

Sedelmeier, Ulrich. 2011. „Europeanisation in new member and candidate states.“ *Living Reviews in European Governance* 6 (1), 1–52. Dostupné z: <<http://www.livingreviews.org/lreg-2011-1>> (18. 2. 2018).

Seizović, Zarije. 2012. „A Need for a Comprehensive Administrative Reform in Bosnia and Herzegovina with an Emphasis on the Modernisation of Administrative Procedure.“ *HKJU-CCPA* 12 (2), 409–432.

Seroka, Mateusz. 2016. „The Serbian Referendum in Bosnia and Herzegovina.“ *euractiv.com*, 30. 9. 2016 (online). Dostupné z: <<https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/the-serbian-referendum-in-bosnia-and-herzegovina/>> (3. 3. 2018).

Sijah, Dalio. 2018. „Dok budžetska izdvajanja za plate rastu, teško je utvrditi broj državnih službenika.“ *istinomjer.ba*, 13. 2. 2018 (online). Dostupné z: <<http://istinomjer.ba/dok-budžetska-izdvajanja-za-plate-rastu-tesko-je-utvrditi-broj-drzavnih-sluzbenika/>> (7. 3. 2018).

Sicurella, Federico. 2008. „Sarajevo Spring.“ *balcanicaucaso.org*, 16. 6. 2008 (online). Dostupné z: <<https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Bosnia-Herzegovina/Sarajevo-Spring-41982>> (9. 3. 2018).

Skupština Brčko Distrikta. 2010. „Statut Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine.“, January 2010 (online, Pdf). Dostupné z: <<http://skupstinabd.ba/images/dokumenti/ba/statut-brcko-distrikta.pdf>> (2. 3. 2018).

Stojarová, Věra. 2016. „Referendum in BiH: Opening of a Pandora’s box or a continuation of post-Dayton stalemate?.“ *neweasterneurope.eu*, 19. 10. 2016 (online). Dostupné z: <<http://neweasterneurope.eu/2016/10/19/referendum-in-bih-opening-of-a-pandora-s-box-or-a-continuation-of-post-dayton-stalemate/>> (6. 3. 2018).

Sud Bosne i Hercegovine. 2002. „Organizaciona struktura Suda BiH.“ *sudbih.gov.ba*,

The Economist. 2016. „A referendum by Serbs threatens yet more trouble for Bosnia.“ *economist.com*, 27. 9. 2016 (online), Dostupné z: <<https://www.economist.com/news/europe/21707877-banned-vote-separate-bosnian-serb-national-day-has-some-people-talking-war-referendum>> (3. 3. 2018).

The European Union and Peacebuilding. 2011. „The EU’s involvement in Bosnia and Herzegovina.“, November 2004 (online, Pdf). Dostupné z: <<http://www.qcea.org/wp-content/uploads/2011/04/bp-peacebuild2-bosnia-en-nov-2004.pdf>> (12. 3. 2018).

Topalova, Evelyn. 2011. „Bosnian Serbs defy international community again.“ *euinside.eu*, 2. 5. 2011 (online). Dostupné z: <<http://www.euinside.eu/en/news/serbs-in-bosnia-provoke-again-the-international-community>> (3. 3. 2018).

Transparency International Bosna i Hercegovina. 2002. „Studija percepcije korupcije. Bosna a Hercegovina.“ *ti-bih.org*, 1. 3. 2002 (online). Dostupné z: <<https://ti-bih.org/studija-percepcije-korupcije-2002/>>(5. 3. 2018).

Transparency International. 2018. „Corruption Perceptions Index 2017.“ *transparency.org*, 21. 2. 2018 (online). Dostupné z: <https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017> (8. 3. 2018).

Tsebelis, George. 2002. *Veto Players. How Political Institutions Work*. Princeton: Princeton University Press.

Tugdar, Emer Elif. 2013. „Europeanization of Minority Protection Policies in Latvia: EU Conditionality and the Impact of Domestic Factors on the Rights of Ethnic Russians.“ *Political Science Journal* 8 (1), 31–53. Dostupné z: <http://epa.niif.hu/02300/02341/00030/pdf/EPA02341_2013_1_031-053.pdf> (25. 2. 2018).

United Nations High Commissioner for Refugees. 2004. „Returns to Bosnia and Herzegovina reach 1 million.“ *unhcr.org*, 21. 9. 2004 (online). Dostupné z: <<http://www.unhcr.org/afr/news/briefing/2004/9/414ffeb44/returns-bosnia-herzegovina-reach-1-million.html>> (5. 3. 2018).

United Nations. 2011. „Repertoire of the Practice of the Security Council, 2010-2011“, December 2011 (online, Pdf). Dostupné z: <http://www.un.org/en/sc/repertoire/2010-2011/Part%20I/2010-2011_Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf> (3. 3. 2018).

United Nations. 2015. „One United Programme and Common Budgetary Framework Bosnia and Herzegovina 2015–2019: United Nations Development Assistance Framework.“, June 2015 (online, Pdf). Dostupné z: <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/operact/Technical_Cooperation/Delivering_as_One/UNDAF_country_files/UNDAF_files_2015-2020/BosniaHerzegovina-UNDAF-2015-2020-FINAL.pdf> (18. 3. 2018).

Ústřední věstník EU. 2015. „Nařízení Evropského parlamentu a Rady EU 2015/2423.“ *eurlex.cz*, 16. 12. 2015 (online). Dostupné z: <<http://www.eurlex.cz/dokument.aspx?celex=32015R2423>> (11. 3. 2018).

Ustavni sud Bosne i Hercegovine. 1995. „Ustav Bosne i Hercegovine.“, September 1995 (online, Pdf). Dostupné z: <http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf> (7. 3. 2018).

Ustavni sud Bosne i Hercegovine. 2005. „Decision on admissibility and merits.“ April 2005 (online, Pdf). Dostupné z: <http://www.ustavnisud.ba/dokumenti/_en/u-4-05-26928.pdf> (7. 3. 2018).

Ustavotvorna skupština Federacije Bosne i Hercegovine. 1994. „Ustav Federacije Bosne i Hercegovine.“ March 1994 (online, Pdf). Dostupné z: <<http://skupstinabd.ba/images/dokumenti/ba/ustav-federacije-bih.pdf>> (7. 3. 2018).

van Willigen, Niels. 2014. *Peacebuilding and International Administration. The Cases of Bosnia-Herzegovina and Kosovo*. London: Routledge.

Vijeće Ministara Bosne i Hercegovine. 2003. „Poslovník o radu vijeća ministara Bosne i Hercegovine“, June 2003 (online, Pdf). Dostupné z: <http://www.vijeceministara.gov.ba/pdf_doc/default.aspx?id=8095&langTag=bs-BA> (1. 3. 2018).

Veber, Václav. 2003. *Dějiny sjednocené Evropy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Velvyslanectví České republiky v Záhřebu. 2009. „CEFTA 2006 – Středoevropská zóna volného obchodu.“ *Mzv.cz*, 8. 12. 2009 (online). Dostupné z: <https://www.mzv.cz/zagreb/cz/obchod_a_ekonomika/cefta_2006_stredoevropska_zona_volneho.html> (18. 3. 2018).

Vlada Tuzlanskog kantona. 2007. „Privatizacija u Tuzlanskom kantonu 1999–2007.“, December 2007 (online, Pdf). Dostupné z: <http://www.vladatk.kim.ba/Direkcije/KAP/Analiza_KAP_TK_99_07.pdf> (4. 3. 2018).

Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine. 2011. „Nadležnosti Vrhovnog suda FBiH.“ *vsud-fbih.pravosudje.ba*, 27. 9. 2011 (online). Dostupné z: <<https://vsud-fbih.pravosudje.ba>> (5. 3. 2018).

Vrhovni sud Republike Srpske. 2010. „Nadležnost.“ *vsud-rs.pravosudje.ba*, 25. 11. 2010 (online). Dostupné z: <<https://vsud-rs.pravosudje.ba>> (21. 2. 2018).

Wakelin, Elyse. 2012. „The Sejdić and Finci Case: More Than Just a Human Rights Issue?“ *e-ir.info*, 31. 10. 2012 (online). Dostupné z: <<http://www.e-ir.info/2012/10/31/the-sejdic-and-finci-case-more-than-just-a-human-rights-issue-for-bosnia-and-herzegovina/>> (5. 3. 2018).

World Bank. 2017. „Unemployment, total % of total labor force.“ *data.worldbank.org*, 1. 3. 2017 (online). Dostupné z: <<https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=BA>> (5. 3. 2018).

Zarichinova, Mirela. 2015. „Fear and loathing in Bosnia and Herzegovina: Republika Srpska’s controversial referendum.“ *opendemocracy.net*, 25. 11. 2015 (online). Dostupné z: <<https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/mirela-zarichinova/fear-and-loathing-in-bosnia-and-herzegovina-republika-srpska-s->> (3. 3. 2018).

Zastupitelský úřad ČR v Sarajevu. 2017. „Souhrnná teritoriální informace.“, June 2017 (online, Pdf). Dostupné z: <[http://publiccontent.sinpro.cz/PublicFiles/2017/06/02/Nahled%20STI%20\(PDF\)%20Bosna%20a%20Hercegovina%20-%20Souhrnna%20teritorialni%20informace%20-%202017.152439851.pdf](http://publiccontent.sinpro.cz/PublicFiles/2017/06/02/Nahled%20STI%20(PDF)%20Bosna%20a%20Hercegovina%20-%20Souhrnna%20teritorialni%20informace%20-%202017.152439851.pdf)> (11. 3. 2018).

Zellman, Ariel. 2011. „The Politics of Referendum: Republika Srpska.“ *arielzellman.wordpress.com*, 5. 6. 2011 (online). Dostupné z: <<https://arielzellman.wordpress.com/2011/05/06/the-politics-of-referendum-republika-srpska/>> (3. 3. 2018).

Žíla, Ondřej, Jan Pelikán, Tomáš Chrobák, Jan Rychlík, Stanislav Tumis, Ondřej Vojtěchovský. 2016. *Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.